

PETR BAKALÁŘ

BŮH JAKO
PSYCHICKÝ VIRUS

Beta Books

KATALOGIZACE V KNIZE NK ČR

Bakalář, Petr

Bůh jako psychický virus / Petr Bakalář

Praha: Alfa Nakladatelství, 2008 – s. 224

ISBN 978-80-87197-14-1

2-1 – 2-184.3 – 316.74:2 – 316.475:

001.5 – 2-1/-9 – 2-028.43 – 299.2 – 001:2-1 – 316

religiozita – sociologické aspekty

náboženská víra – sociologické aspekty

teorie náboženství

sociologie náboženství

memetika

náboženské učení

kritika náboženství

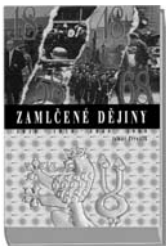
ateismus

věda a víra

populárně-naučné publikace

2 – Náboženství 5

www.betaknihy.cz

Tomáš Krystlík

Zamlčené dějiny 1918, 1938, 1948 a 1968

Autor známý z článků v MF Dnes publikuje dosud neuveřejněné texty. Kniha ukazuje fakta, která poukazují na velmi odlišné role některých významných osobností oproti předkládaným tvrzením.

www.alfaknihy.cz, info@alfaknihy.cz, SMS: 777 110 905

Eduard Bakalář, Olga Nytrová, Václav Strachota

O čem sní muži aneb jak to vidí otcové

Kniha upozorňuje a dokládá, že i manželky a maminky mohou být nositelkami nedobrých, zlých, ba dokonce destruktivních povahových rysů...

www.alfaknihy.cz, info@alfaknihy.cz, SMS: 777 110 905

Václav Cílek

Tsunami

Kniha Václava Cílka o vztahu klimatu, prostředí a civilizace. První část knihy se zabývá příklady klimatických katastrof, např. pádem Sodomy a Gomory. Druhá část knihy se soustřeďuje na to, co se v posledních deseti letech děje s počasím a kam až vše může vést.

www.alfaknihy.cz, info@alfaknihy.cz, SMS: 777 110 905

Poštovné zdarma při nákupu nad 250 Kč
Knižní sleva při nákupu nad 900 Kč

Raymond Franz

Hledání křesťanské svobody

Jak nalézt rovnováhu mezi svobodou a odpovědností? Každý křesťan, který bere své náboženství vážně, si musí tuto otázku položit. Kniha je hlubokým vhledem do problematiky spjitosti

www.alfaknihy.cz, info@alfaknihy.cz, SMS: 777 110 905

Milan Balabán, Olga Nytrová

Biblický třpyt

Očekávaný – možná i dychtivý – čtenáři, vstup do naší obrazárny slov, do laguny biblické i české, pij radostně ze studny dávných i současných básníků. Jejich třpyt i jas tě veď – až do Betléma, domova dobrého, spásně výživného chleba.

www.alfaknihy.cz, info@alfaknihy.cz, SMS: 777 110 905

Petr Kolář, předmluva Arnošt Lustig

Mortadej

Příběhy povídkového souboru Mortadej spojuje přítomnost tajemného, magického, fantastního i děsivého ve světě kolem nás i nás samých. Kniha je pro ty, kteří chtějí současně číst, přemýšlet a bavit se.

www.alfaknihy.cz, info@alfaknihy.cz, SMS: 777 110 905

Poštovné zdarma při nákupu nad 250 Kč
Knižní sleva při nákupu nad 900 Kč

Motto	9
Úvod	11
I. Memetika a náboženství	25
II. Darwinovská hádanka	39
III. Obecné otázky náboženství	57
IV. Náboženství a morálka	81
V. Proč Bůh téměř jistě neexistuje	137
VI. Kritika teorií	165
Příloha I	181
Příloha II	203
Literatura	213

Ty se musíš setkat s živým Bohem, s Bohem zázraků, s Bohem, kterej změní tvůj život, s Bohem, kterej z porážky dělá vítězství, s Ježíšem, kterej tvou nemoc změní ve zdraví, s Bohem, kterej tvou potřebu totálně naplní, ty se můžeš totálně setkat s Bohem, on tě totálně miluje, on tě extrémně miluje, ty kdybys věděl, jakej Bůh je, tak by sis to ani na vteřinu nerozmejšlel ...

(anonymní křesťan)

Možná, že lidstvo je na prahu zlatého věku; je-li však tomu tak, bude nejprve nutno zabít draka, který hlídá bránu, a tímto drakem je náboženství.

Bertrand Russell

V úvodech populárně vědeckých knih, které se zabývají jevem, který je tak všudypřítomný, že ho pokládáme za samozřejmost, bývá dobrým zvykem uvést příklad antropologa z Marsu. V případě náboženství by takovýto antropolog viděl velké skupiny lidí, které se zabývají na první pohled nepochopitelnými činnostmi: klečí a opakují stále stejná slova, někdy to dělají ve svých domovech (za pomoci zvláštních artefaktů), jindy se kvůli tomu shromažďují v k tomu účelu postavených budovách, určité dny nepracují, vyhýbají se některým potravinám, nosí určitý druh oblečení, čas od času se skupiny těchto lidí setkají a bojují spolu apod.

Je to zvláštní – lidé byli vždy schopni přežít proto, že měli schopnost řešit problémy, hledat kauzální vztahy mezi jevy a na tomto základě vylepšovat své životy. Dalo by se říci, že jejich vztah ke světu je pragmatický. Přesto většina lidstva věří v něco, pro co nemá žádnou evidenci: téměř k nikomu z nich nepromluvil Bůh a téměř nikdo nebyl svědkem zjevení, zázraku apod.

Náboženská víra je jev, který by měl být vysvětlen. Lidé všech kultur věří, že duše žije po smrti, že určité rituály mohou změnit fyzické zákony, že nemoc a neštěstí jsou způsobovány neviditelnými bytostmi, jako jsou duchové, svatí, démoni, cherubíni, ďáblové či bohové.

V roce 2004 věřilo 25 % Američanů v čarodějnice, 50 % v duchy a ďábla, 69 % v anděly, 87 % v to, že Ježíš vstal z mrtvých a 96 % v Boha či univerzální sílu. Co se děje? Jak je možné, že se takovýmito ideám daří ve vědecké velmoci? Proč se náboženství již dávno nezhroutila pod tíhou vlastní směšnosti?

V této knize se budeme mj. zabývat tezí, že věřící jsou nakaženi zvláštním druhem psychického viru (tj. memu), který ovlivňuje jejich myšlení a chování. Jak uvidíme dále, působení náboženských memů má – z pohledu humanismu – někdy kladné účinky, jindy však účinky pro lidský život devastující a ponižující.

Nelze si zastírat skutečnost, že memetická teorie je k náboženství kritická, ale její fundament není religióznímu myšlení zase tak vzdálen – nejsou dávno doby, kdy panovalo obecné přesvědčení, že věřící jiné víry než té naší jsou nějakým způsobem nemocní, nakaženi či svedeni (ďáblem, zlými duchy). Memetici zastávají totožný názor, ovšem s tím podstatným rozdílem, že do něj zahrnují všechna náboženství bez výjimky. Je to logické – proč dávat jednomu náboženství přednost před druhým? Proč by měli být bohové řecké polis či Perun, Svarog nebo Radegast méně skuteční či neskuteční, než bohové či Bůh v současnosti existujících náboženství?

Podívejme se na několik příkladů:

- v domorodé vesnici nám řeknou, že se musíme chránit před čarodějnicemi, které vystřelují neviditelné šípy;

- šaman pálí tabákové listí před řadou soch – jde o to, někoho vyléčit;
- vesničané pořádají ceremonii, při které řeknou bohyni, že není vítána v jejich vesnici, protože nedokázala zabránit epidemii nemoci.

To jsou jistě představy, ke kterým moderní věřící zaujme shovívavý postoj. Zároveň však chodí do kostela, mluví k neviditelné bytosti (tato neviditelná bytost již dopředu ví, co dotyčný řekne, protože ví všechno), modlí se za uzdravení apod.¹

Jaký je mezi těmito typy víry přesně rozdíl?

PROČ ZKOUMAT NÁBOŽENSTVÍ?

Dá se říci, že náboženské memplexy jsou zdrojem hodnot (smysl života, štěstí, nesmrtelnost apod.), po kterých existuje obecná a nevyčerpatelná poptávka. Pro mnoho lidí – možná většinu (zhruba 75 % světové populace se hlásí k nějakému náboženství) – není důležitější věc než náboženství. Náboženská víra je jednou z nejsilnějších a pravděpodobně nevykořetitelnou složkou lidské psychiky a z politického hlediska představuje jeden z hlavních faktorů, který nelze opominout při žádné seriózní analýze situace současného světa.

¹ Tato publikace se zabývá především analýzou teismu, tj. víry v jednoho boha jako stvořitele a vládce světa. Teismus připouští zázraky a zjevení a považuje je za mimořádné projevy vůle boží (na rozdíl od deismu, který sice pokládá boha za prvotní příčinu všeho bytí, nadále se však svět už rozvíjí samostatně, podle přírodních zákonů, bez přímých zásahů božích).

Při střízlivém pohledu je náboženská víra jednou z nejabсурdnějších věcí, které se kdy na světě objevily. Její popularita dokazuje, jak snadno je možné lidi naprogramovat.

PROTEKTIVNÍ OPATŘENÍ

Mezi věřícími a ateisty existuje asymetrie – zatímco ateisté obecně vítají (přinejmenším se jí nebrání) analýzu svých postojů a chování, věřící často poukazují na nedostatek respektu k sakrálnímu, který projevují všichni, kdo by chtěli jejich víru podrobit zkoumání. Obecně ale platí, že svobodná diskuse může přinést jen zisk – pokud je názor správný, mají lidé možnost zaměnit blud za pravdu, pokud je špatný, mají možnost vnímat pravdu jasněji.

Ti, kteří mají pro svoji víru (event. svůj názor) silné důvody, by se neměli bát analýzy a kritiky a neměl by jim vadit ani lehčí tón. V případě věřících se s tolerancí setkáme však jen výjimečně. Nejspíš to ukazuje na vnitřní nejistotu.

Někteří lidé si myslí, že pokud budeme vědět o určitém předmětu mnoho, ztratí svoje kouzlo. Mozek nahradí srdce. Jednou z takových oblastí, která byla v nedávné minulosti obestřena tajemstvím, je sexualita. Nicméně právě výzkum a otevřená debata umožnily tuto stránku života zlepšit, lidé dnes vedou zdravější a uspokojivější sexuální život než dříve. Proč by totéž nemělo platit o náboženství?

Měli bychom odložit tradiční zábrany, které nám brání zkoumat náboženství vědecky. Náboženské zkušenosti, víra a její praktikování, texty, artefakty, instituce, konflikty a dějiny – to vše lze podrobit analýze, která nám v posledku pomůže lépe porozumět světu, ve kterém žijeme.

Podle některých je nemožné, a zvláště pro ateisty, pochopit esenci náboženství prostředky, jako je (v abecedním pořadí) antropologie, ekonomie, etnografie, historie, lingvistika, neurobiologie, psychologie, sociologie, umění aj. – základ je totiž svatý.

Můžeme najít mnoho podobných protekcionistických preventivních opatření – pouze ženy mohou porozumět feminismu a ženským potřebám a překonat falocentrický pohled, europocentrismus nám znemožňuje porozumět barevným menšinám, jen židé mohou pochopit holocaust. Pokud bychom vzali tento přístup vážně, museli bychom připustit, že jsme izolované ostrovy, a resignovat být i na teoretickou možnost si porozumět.

Ve skutečnosti hraje u tohoto typu protekcionismu hlavní roli strach – „*Ani se o to nepokoušej, co kdybys tomu náhodou porozuměl!*“ Z hlediska memetiky je to logické, každý memplex obsahuje vakcínu, která hostitele chrání před konkurenčními memy. Osoba, která je nositelem imunomemů, může být vystavena konkurenčním memplexům, aniž by byla ohrožena nákazou.

Náboženství chrání několik bariér/imunomemů:

- láska – věc, kterou milujeme, se nesluší zkoumat;
- akademická bariéra – náboženství mohou smysluplně zkoumat pouze religionisté/teologové;
- hybris – některé věci musí zůstat tajemstvím; je znakem pýchy chtít porozumět Bohu, takový přístup bude potrestán.

Tajemství zde slouží jako protektivní zóna. Víra se chrání takovým způsobem, že se učiní nesrozumitelná i pro své ochránce, tj. věřící – a to jak pro laiky, tak pro experty. To je rarita, která v jiných oborech lidské činnosti není. Kdyby tam byla, všichni by to chápali jako stav, který je třeba napravit. Např. je zřejmé, že běžný člověk nerozumí složitým chemickým procesům, ale příslušně vzdělaní odborníci jim rozumí

a jsou schopni podat jejich výklad. Tento princip ale neplatí pro religionisty, event. teology. Je mnoho základních věcí **a)** v kterých se nehodnou, **b)** kde nás odkážou na boží tajemství, s tím, že tyto věci musí zůstat tajemstvím. Shoda nepanuje ani v rámci jednoho náboženského memplexu. Oeming (2001, s. 59) píše, že v exegezi (tj. výkladu Písma) panuje namísto konsensu všeobecný chaos.

Myšlenka, že jsou zde dogmata, která nesmí být za žádnou cenu narušena, je vždy v konfliktu s ideálem hledání pravdy. Snad nejvýstižněji vystihuje esenci náboženství věta, kterou Kostnický koncil okřikl Husa: „*A kdyby ti sněm řekl, že jen jedno oko máš, ty musíš věřit, že jen jedno máš!*“

Náboženství jsou fakta, musí se s nimi jako s fakty zacházet, a je tedy možno je vystavit historické a vědecké kritice. Bůh – je-li jaký, by byl jistě potěšen tím, že lidé mají odvalu hledat pravdu.

PĚT HLAVNÍCH NÁMITEK PROTI NÁBOŽENSTVÍ

Cílem této publikace je analýza tří hlavních monoteistických náboženských systémů – judaismu, křesťanství a islámu. Jsou to myšlenkové systémy, které do světa přinesly velké utrpení. Dějiny těchto náboženství jsou pomníky lidské netolerance a fanatismu.² Žádné polyteistické náboženství nebylo ani zdaleka příčinou takového násilí jako monoteismus. To by ale nás při bližším pohledu nemělo překvapit – věci těch, kteří Písmo sepsali, bylo utvořit kohezivní skupinu, která bude dominovat nad pohany. To se týká i Ježíše – jeho učení bylo pokusem o restaurování Davidova království, tj. stavu, v němž Izrael bude žít na úkor svých sousedů, které zotročí.

Hlásání lásky k bližnímu se týkalo především členů vlastní skupiny.³

Proti náboženství lze mít pět zásadních námitek:

1. zcela zavádějícím způsobem vykládá vznik člověka a vesmíru;
2. je evidentně založeno na projekci lidských přání a strachu;
3. kvůli chybným předpokladům kombinuje maximum servility a solipsismu;
4. vede k meziskupinovým konfliktům,;
5. je příčinou řady iracionálních a škodlivých omezení (sexuální represe, zákaz interrupce, odpor proti biotechnologiím – např. výzkumu kmenových buněk apod.).

Mnoho náboženství před nás dnes předstupuje – stejně jako obchodníci na bazaru – s úsměvem a rozpaženýma rukama. My ale máme právo si pamatovat, jak barbarsky se chovala, když měla politickou moc a lidé byli nuceni je akceptovat. Navíc se můžeme podívat do zemí, ve kterých má náboženství moc diktovat. Neměli bychom tedy podlehnout kolektivní amnézii.

² Např. historie hinduismu či buddhismu je daleko morálnější.

³ Zde je třeba zmínit, že o historickém Ježíši nevíme vůbec nic, je dochovaný jen jako postava z pramenů jediné sekty, nikdo jiný o něm nevěděl. Je možné, že jako osoba nikdy neexistoval a je jen literární postavou. Pokud křesťanství skutečně vycházelo z Essejců (viz svitky od Mrtvého moře), tak ti hovoří o svém Učiteli ještě před příchodem Ježíše. Je možné, že postava Učitele se postupně obohacovala o další materiál (prakticky všechny příběhové motivy z evangelií jsou putovní povahy), a tak vznikl Ježíš.

Je třeba zdůraznit, že v této knize se hovoří o Ježíšovi, jak ho známe z kanonických evangelií. Existuje totiž ještě „Ježíš dle apokryfů“, který se od toho oficiálního dost liší (např. je podstatně uvolněnější, má sexuální vztah s Máří Magdalenou, jeho výroky mají blíž k poezii než k nacionalismu).

STRACH Z VĚDY

Obecně lze říci, že náboženství pochází z dob dětství lidstva, kdy nikdo – ani ti největší z myslitelů – nemohli vůbec vědět, co se děje. Dnes ví průměrný středoškolák o přírodních zákonech a fungování světa nepoměrně více než zakladatelé všech náboženství dohromady. V dobách temna bylo snad náboženství přijatelným průvodcem, asi tak jako slepý v noci, ale jeho funkce končí ve chvíli, kdy začíná den. Náboženství a magie byly první pokusy vysvětlit svět. To, že byly první, neznamená, že byly nejlepší, naopak. Jejich smysl pro moderní svět by měl být pouze v tom, že nám pomáhají porozumět tomu, jak funguje lidská psychika. V žádném případě by neměly být platformou pravdy o světě.

Neplatí, že víra a rozum jsou paralelní cesty poznání. Všechny pokusy spojit víru a vědu musí dopadnout neúspěšně a jsou směšné. Nietzsche se ve svém *Antikristu* správně ptá: „*Byl vůbec příběh, který je na počátku bible, někdy pochopen? Příběh o tom, jak se bůh strašně bojí vědy? Jakmile se člověk stane vědeckým, kněží a bohové končí.*“

Strach z vědy je typickým projevem víry. Např. S. Hawking ve své knize *Stručné dějiny času* popisuje, jak byli účastníci vědecké konference pozváni k papeži na audienci. Řekl jim, že studovat vývoj vesmíru po Velkém třesku je zcela v pořádku, ale že Velký třesk samotný by měli nechat na pokoji, protože ten je okamžikem Stvoření, a tedy dílem božím.

Halík (2007, s. 222) cituje myšlenku z Lewisovy knihy *Rady zkušeného ďábla* – když mladý ďábel jásá, že jeho svěřenec přemýšlí nad knihou nějakého ateistického filosofa, starý pekelník je zoufalý: „*Nedovol mu to! Kdo opravdu*

přemýšlí, je už tím v hracím poli Nepřítele (Boha)!“ Naše doména je říše jednoduchých hesel, např. „*To není vědecké!*“, „*To je zastaralé!*“ apod.

Tato myšlenka je pravdivá jen v tom smyslu, že to, čeho se náboženští apologeté nejvíce bojí, je lhotejnost. Pokud se již někdo náboženstvím zabývá – byť kriticky – existuje jistá pravděpodobnost, že dojde k nákaze náboženským memplexem. Co se týká jednoduchých hesel, právě ta byla vždy zbraní víry: „*Tak je psáno!*“, „*To je boží tajemství!*“, „*Ježíš za tebe zemřel na kříži!*“ apod.

Věda působí proti náboženství jako antidotum. Věda je založena na ověřitelné evidenci důkazů. Náboženská víra nejenže postrádá důkazní materiál, její nezávislost na důkazech je její pýchou a radostí vykřikovanou do světa. Jestliže existují náboženství nadále i v moderním světě, je to nutné přičíst na vrub nikoli kvalitě náboženských odpovědí, nýbrž afektům, které omezují svobodné užívání lidského rozumu.

Církev odmítá, že by věda mohla mít co říci k zásadním teologickým otázkám. Co kdyby se však prokázalo, že Turínské plátno je autentické, a genetici by z Ježíšovy krve extrahovali DNA, pomocí níž by se ukázalo, že Ježíš skutečně neměl biologického otce? I v tomto případě by teologové tvrdili, že věda nemá k náboženství co říci, nebo by ji vzali na milost?⁴

⁴ Je zajímavé, že spolek *Sisyfos*, který se jinak angažuje v boji proti iracionalitě (astrologie, léčitelství apod.), má ve svém stanovách, že se nebude zabývat náboženstvím (pokud se nebude jednat o případy, které by souvisely s projevy víry v reálném světě – plačící madony, zázračná uzdravení apod.).

EGOISMUS

Dalším slabým bodem náboženství je egoismus. Věřící často ateistům předhazují, že nemají dost pokory. Náboženští apologeté tvrdí, že náboženství vede člověka ke skromnosti, že jej zbavuje pýchy. Jen obtížně bychom mohli najít větší omyl. Náboženství je monumentální kapitola v historii lidského egoismu. Učí lidi, aby byli sebestřední a namyšlení. Bůh se prý o ně zajímá, má s nimi své plány, celý vesmír byl tvořen kvůli nim a oni hrají ve vesmírném dramatu důležitou roli. To, co mají věřící na mysli pod slovem skromnost, je ve skutečnosti často maskovaný masochismus – tj. potřeba podrobit se. Koalice s onou univerzální silou je pak živnou půdou pro egoismus.

Ateisté si naopak uvědomují, že jsou nepatrnou a v podstatě bezvýznamnou součástí vesmíru.

POKRYTECTVÍ A NETOLERANCE

V náboženském životě hraje velkou roli pokrytectví a sebe-protektivní kamufláž. Dawkins (2006, s. 4) uvádí, že mnozí američtí politici jsou ve skutečnosti ateisté, ale musí lhát, aby získali hlasy. Podle výzkumu Gallupova ústavu by pro ateistu jako prezidenta USA nemělo problém hlasovat 49 % respondentů, pro příslušníka mormonské církve 79 %, pro homosexuála 79 %, pro žida a Afroameričana 92 %, pro ženu 95 %.

Edgell et al. (2006) provedli výzkum, ve kterém se zabývali postavením různých minorit v americké společnosti. Zjistili, že nejméně akceptovaní jsou právě ateisté – např. v otázkách: „*Koho bych si nepřál, aby si mé dítě vzalo*“, event. „*Kdo*

nejméně sdílí moji představu o tom, jak by měla Amerika vypadat“, se umístili ateisté na prvním místě daleko před muslimy, homosexuály, imigranty apod.

Věřící i ateisté by měli mít ve společnosti stejnou pozici. Ve skutečnosti tomu tak však není – a to ani v civilizovaném světě – např. zákony sedmi amerických států nedovolují ateistům, aby zastávali veřejnou funkci.

Dá se říci, že ve většině světa platí, že ten, kdo touží získat popularitu, udělá nejlépe, když nebude vystupovat jako ateista. Ateisté daleko spíše akceptují jako svého reprezentanta věřícího než věřící ateistu.⁵

DOBŘE STRÁNKY NÁBOŽENSTVÍ

Kritika náboženství však neznamená, že nelze najít na náboženství – z pohledu humanismu⁶ – i pozitivní stránky – dává smysl života (těm, kteří jej nenajdou jinde) jasné zaměření, poskytuje útěchu, mnoho nejcennějších uměleckých děl vzniklo z náboženské inspirace a za podpory církve,⁷ umožňuje reflexi hlubokých otázek existence, zve k tomu, abychom se pozvedli nad monotónní starosti obyčejného života a mysleli *sub specie aeternitatis*. Kromě toho je mnoho věcí, na které

⁵ To je zajímavý rozdíl, který by stál za bližší zkoumání.

⁶ I humanismus je memplex. Jeho předností však je, že je z definice nenásilný a tolerantní a dává velkou míru osobní svobody. Říci však, že se v jeho ideosféře lidem žije lépe, by bylo nesprávné – mentalita většiny lidí totiž ustrnula na nižší vývojové fázi, kterou reprezentuje právě náboženský memplex.

⁷ Ovšem tato věc by se neměla přeceňovat. Umělci by existovali i bez církve, sloužili by jen jinému pánu.

mohou být věřící lidé hrdí, a za co jim ateisté mohou být vděční – krmí hladové, těší trpící, nemocné a umírající.⁸

Není sporu o tom, že pro velkou část lidí znamená náboženství to největší, s čím se v životě setkali. Mnoho lidí vykonává nezajímavou, monotónní a špatně placenou práci, žije v neuspokojivých partnerských vztazích, nemá intelektuální ani umělecké sklony, které by je osvobodily od šedé reality. Když se ale setkají se skupinou lidí, ve které se mohou cítit milováni, jejich životy se rázem stanou kapitolou „největšího příběhu“. Můžeme si představit něco lepšího, co by je mohlo potkat?

INSPIRAČNÍ ZDROJE

Jak už bylo řečeno, základní tezí je hypotéza, že náboženská víra se chová jako psychický virus, který parazituje na mentálních funkcích, které se v průběhu evoluce vyvinuly za zcela jiným účelem. Vlivnými zastánci této teorie jsou např. Richard Dawkins (*The God Delusion*) a Daniel Dennett (*Breaking the Spell*). Dawkins se vyjadřuje jasně – viní náboženství z netolerance, slepé víry, krutosti, extremismu, zneužívání a předsudků. Náboženskou víru přirovnává k nalétávání mūr na zdroje umělého světla.⁹ Podle jeho názoru funguje v moderních společnostech náboženství jako kulturní parazit.

Existují ale i jiné přístupy. Velká část badatelů (např. Wilson, Sosis, MacDonald) se kloní k tomu, že náboženství mělo a stále má adaptivní funkci – tj. věřícím zvyšuje fitness. Škála důvodů jde od šamanských praktik (kde se projevuje placebo efekt), přes udržování komunitního morálního kódu až po skupinové strategie (jedná se o názor, že lidská evoluce probíhala nejenom na individuální, ale také na skupinové úrovni).

Tento myšlenkový přístup není k memetické teorii konkurenční, naopak – umožňuje plněji pochopit, proč se lidské mozky staly tak náchylnými k psychické infekci, kterou náboženské systémy představují.

Obecnou kritiku náboženství a škod, které napáchalo, stavím na pracích Bertranda B. Russella (*Proč nejsem křesťanem*), C. Hitchense (*God is not Great*) a I. Warraqa (*Proč nejsem muslimem*).

OBSAH KNIHY

Úvodní část je věnována představení memetické teorie a základních pojmů memetiky (tato část je doplněna Memetickým lexikonem – Příloha II, s. 203).

Druhá část se zabývá kognitivními a evolučními teoriemi vzniku náboženství.

Třetí část se týká obecných otázek náboženství, jako je demografie náboženství, náboženská tolerance, totalitarismus, škála teismu a ateismu apod.

Čtvrtá část se zamýšlí nad morálkou obsaženou ve svatých textech a jejím dopadem na současnost.

Pátá část je věnována polemice o existenci Boha. Zkoumány jsou mj. teologické důkazy Tomáše Akvinského a tzv. *teorie designu*.¹⁰

8 Otázka, zda náboženství udělala více dobra nebo škody, nijak nesouvisí s jejich pravdivostí.

9 V průběhu evoluce se u nich vyvinul mechanismus orientace podle noční oblohy, teď však nalétají do lamp. Něco podobného platí pro vztah člověk–náboženství, jedná se o chybu kognitivního systému.

10 Je až zarážející, jak slabé náboženské argumenty při bližším pohledu jsou.

Šestá část se věnuje kritice teorií.

V příloze I. se zabývám srovnáním věřících a ateistů v oblastech, jako je inteligence/vzdělání, psychické a fyzické zdraví a morálka.

Příloha II. obsahuje memetický lexikon. Čtenář zde nalezne vysvětlení pojmů, které v textu používám.

Petr Bakalář
Praha, podzim 2008

P. S.

Je zřejmé, že publikace danou problematiku zdaleka nevyčerpává, mnohá důležitá témata jsou zmíněna jen letmo. Budu proto vděčen za všechny připomínky a korekce, jichž se mi dostane. Můžete je adresovat na bakalar.petr@volny.cz. Moderovaná diskuse je součástí webové stránky *Institutu pro výzkum tabuizovaných témat* – www.ivtt.net.

I.

MEMETIKA A NÁBOŽENSTVÍ

ÚVOD DO MEMETIKY NÁBOŽENSTVÍ

Náboženské myšlenky se dají chápat jako psychické viry (tzv. *memy*), které napadnou mozek a změni myšlení a chování svého hostitele – jejich nejcharakterističtějším znakem je to, že nutí svého hostitele k tomu, aby je šířil dál.¹¹ V memetickém smyslu se dá říci, že Bůh existuje – je totiž myšlenkou, která existuje v mozcích lidí. V tomto smyslu ovlivňuje chování miliard lidí.

SOUBOR NÁBOŽENSKÝCH MEMŮ

Pro vznik – a především pro udržení – náboženského systému je důležité, aby memy, které určité náboženství nabízí, byly

¹¹ Zde je namísto připomenout podobenství o rozsěvači, který rozsévá semeno (Mt, 13) – slovo boží je semeno, rozsěvačem je Kristus.

kompatibilní s memy, které jsou v populaci již zastoupeny. V takovém případě se vytvoří životaschopný *memp lex* (tj. soubor vzájemně kompatibilních a posilujících se memů).

Soubor náboženských memů uvádí Dawkins (2006, s. 208–209):

- po smrti budeš žít;
- nevěřící musí být potrestáni;
- víra v Boha je nejvyšší ctnost – bojuj za ni!;
- víra bez důkazů je ctnost, čím méně důkazů máš, tím více věříš;
- každý, i nevěřící, musí naši víru respektovat;
- některým věcem nelze porozumět (Svatá trojice, inkarnace, transubstanciacce) – nejsou tu proto, aby se jim rozumělo. Naplnění získáš, když je považuješ za tajemství.

Zdá se, že čím více je absurdit, kterým člověk uvěří, tím je jeho víra chvályhodnější. Tajemství per se je dobrá věc. Snaha tajemství objasnit je apriori špatná. Nevěřící Tomáš je antihrdinou Nového zákona. Jako příklad se dá uvést mystérium transubstanciacce. Nejde o to, že se mešní víno metaforicky změní v Kristovu krev a hostie v Kristovo tělo. S tím by většina lidí neměla problémy. Podle římskokatolické věrouky se víno skutečně stane Kristovou krví a hostie tělem. Toto akceptovat vyžaduje skutečnou víru.

Jaký je přesně rozdíl mezi Winstonem Smithem v Orwellově *1984*, který se zoufale snaží uvěřit, že $2 + 2 = 5$, když Velký Bratr řekne, že je, a katolíkem, kterému je předloženo dogma o transubstanciaci?

Dříve než náboženství vznikla, přežívaly jednotlivé memy tím, že oslovovaly univerzální lidskou psychologii. Když se náboženství stalo propracovanějším, vytvořil se *memp lex* – kartel vzájemně kompatibilních memů. Tyto *memp lex*

mj. poskytují odpovědi na hluboké a problematické otázky lidské existence, dávají útěchu, slibují, že utrpení v tomto životě bude kompenzováno odměnou v životě posmrtném¹² apod.

Vedle obecných memů má každé náboženství své specifické. Uvedme jeden, který se váže ke křesťanskožidovské tradici:

JOBŮV MEM

Jedná se o zvlášť nebezpečný mem, pokud dosáhne v rámci náboženského memplexu dominance, není cesta zpět. Jeho jádrem je přesvědčení, že čím hůře se mi daří, tím lépe (jedná se o boží zkoušku). Jako příklad lze uvést vyznání jednoho zbožného žida ve varšavském ghettu ve chvíli, kdy mu v hořícím domě hrozila bezprostřední smrt:

Následoval jsem ho, i když se mne stranil. Plnil jsem jeho příkazy, i když mě za to bil. Měl jsem ho rád, přestože mě ponížil až k zemi, k smrti mučil, vystavil potupě a posměchu [...] A toto jsou má poslední slova, můj hněvivý Hospodine: To se ti nikdy nepodaří! Udělal jsi vše pro to, abych ti nevěřil a abych si kvůli tobě zoufal! Umírám, tak jak jsem žil, v skálopevné víře v tebe!¹³

Je zřejmé, že pro to, aby měl Jobův mem takovýto úspěch, musí mít nositel masochistické tendence.

¹² Důležité je si uvědomit, že nauka o posmrtném životě nedává smysl tomuto životu – naopak, o smysl jej připravuje. Životu se mstíme fantasmagoriemi „jiného“, „lepšího“ života.

¹³ Citováno podle Oeminga (2001, s. 115).

ADAPTABILITA MEMŮ

Stejně jako u biologických organismů je důležitým faktorem při memetickém úspěchu adaptabilita. Memy mají při střetnutí s konkurenčními memy dvě základní strategie, mohou se pokusit je:

- do sebe synkretisticky zahrnout,¹⁴
- zničit.

Judaismus, křesťanství a islám převzaly z pohanství mnoho ritů, svátků, mýtů apod. To se týká i jiných myšlenkových systémů, např. buddhismu, který během svého vývoje inkorporoval mnoho původních religiózních symbolů. Co se týká ničení konkurenčních memů, není snad třeba uvádět příklady.

Pokud to není možné (např. konkurenční mem je příliš odlišný či silný), vytvoří se vůči němu tolerance.

Přírodní a umělé memplexy

Náboženské memplexy se dají rozdělit do dvou základních kategorií:

1. přírodní (resp. divoké) – vznikly spontánně, na základě univerzálních lidských potřeb, jsou velmi dobře adaptované (podobně jako krysy, holubi, viry chřipky apod.), aby s námi žily a využívaly nás – ať se nám to líbí nebo ne;
2. uměle vytvořené – např. scientologie, mormonská církev.

Přírodní náboženské memplexy se formovaly postupně, jednotlivé memy se v nich objevovaly v průběhu času, úspěšné se začlenily, neúspěšné zanikly.

Úspěšné memy/memplexy se vyznačují třemi vlastnostmi:

- dlouhověkostí,
- fertilitou,
- věrností reprodukce (eliminací mutací).

MEMY A FITNESS

Náboženství lze chápat jako druhy kulturních symbiontů, které přeskakují z člověka na člověka. Mohou se vyskytovat ve třech základních typech:

- hostiteli prospěšné, zvyšují jeho fitness (mutualisté),
- hostiteli neutrální (commensals),
- parazitické.

O málokterém náboženském systému lze říci, že by byl jednoznačně mutualistický, event. parazitický. Některé memy mohou být prospěšné (např. střídmost, odpuštění, pravidelnost). Dokonce i modlitba může být užitečná, i když se slibovaný kontakt s božstvem neuskuteční, protože redukuje stres. Na makrosociální úrovni mohou zvýhodňovat své nositele před jinými skupinami – přispívají k soudržnosti, organizovanosti a stratifikaci společnosti. Mívají tendenci regulovat násilí uvnitř společnosti směrem ven.

V náboženských memplexech je však i mnoho memů, které mají potenciál věřící zúzkostňovat, vyvolávat iracionální pocity viny, konzumovat jejich čas a energii, omezovat myšlení svými dogmaty, zvyšovat společenské napětí apod.

¹⁴ Extrémním případem synkretismu je vietnamský kaodaismus: uctívá se v něm Kristus, Buddha, Konfucius, Sunjatsen, Jana z Arku, Viktor Hugo atd.

Obecně lze říci, že lidé jsou hostiteli mnoha iracionálních memů – od astrologie, věštění až po náboženství (hranice mezi pověrou a vírou neexistuje). I zdánlivě nevinné hříčky, jako je právě astrologie, jsou hluboce škodlivé, protože podřívají racionalitu a učí člověka spoléhat se na neexistující síly a pomocníky.

ZPŮSOBY ŠÍŘENÍ, MEMBOTI & MEMOIDÉ

Mem přežívá ve světě, protože lidé ho předávají dalším lidem – buď vertikálně dalším generacím, nebo horizontálně svým vrstevníkům.¹⁵ Memy se mohou šířit rychle, nebo pomalu. Mohou být krátkodobé, nebo dlouhodobé.

Náboženské memy se rozšiřovaly nejdříve mluveným slovem, později i psaným.¹⁶ Jejich expanze byla podporována hudbou a uměním obecně. Posledními benefity náboženské adaptace jsou samy memy, jejich „život“ závisí na jejich schopnosti získávat hostitele. To je odpověď na otázku, proč lidé stojí tolik o to, aby ostatní věřili v Boha.¹⁷ Je mnoho věcí, které jsou krásné, cenné a důležité, ale obvykle se příliš nenamáháme v tom, abychom o jejich kvalitách přesvědčovali ostatní. Náboženství je výjimkou.

Ty (náboženské) memplexy, které v sobě neměly zakódován příkaz šíření, neuspěly v konkurenci s těmi, který takový příkaz v sobě obsahovaly.

Pro šíření memů jsou zásadní tzv. *memboti* – lidé, kteří podřídili svůj život šíření memplexu. Jistá svůdnost membotů spočívá v tom, že jsou často jediní, kdo se o nás zajímá, a přitom zdánlivě nic nechťejí. Toto oslovení je pro mnohé lákavé.

Ilustrativní je v tomto ohledu příručka s názvem *Jak se stát nakažlivým křesťanem* (Mittelberg et al., 1998). V úvodu se píše, jak membot pocítí vzrůstající nadšení z toho, jak ho Bůh připravil a používá k ovlivnění životů jiných lidí; jak se stane součástí skupiny, která někoho převedla přes práh víry – tj. slovy memetiky infikovala. V každém náboženském memplexu je zabudována odměna za šíření víry. Navíc zde hraje roli fantazie, že svět bude spasen ve chvíli, kdy všichni uvěří.

Kapitola, která membota učí, jak navazovat duchovní rozhovory, dokazuje, že v každém evangelistovi je něco z prodavače aut (s. 40–41):

- jsi v situaci, kde je vhodné komentovat pěkné počasí, zajímavý výhled, malebnost přírody nebo nádheru stvoření (např. při turistice nebo v zoo). Příklad přechodu: „*Bůh musí mít úžasnou fantazii, aby stvořil takovou nádhru.*“
- je fotbalová (nebo hokejová) sezona, zápasy jsou v plném proudu, každý je sleduje a diskutuje o nich. Příklad přechodu: „*Co se týče sportu, nejraději sleduji ... Většinou hraje dobře a zdá se mi, že jako křesťan vnáší do hry jinou atmosféru.*“

Dále autoři doporučují vypracovat seznam oslovitelných osob, bodovací tabulky rozhovorů, popisují několik druhů evangelizace (konfrontační, svědecký, intelektuální, zvací, sloužící) atd.

¹⁵ Některé memy jsou tak úspěšné, že se dostaly i na bankovky a mince (*In God We Trust*). Důležitý je marketing. Náboženský mem, který nutí verbovat nové členy na vědecké konferenci, nebude tak úspěšný jako ten, který se soustředí na studenty 1. ročníků.

¹⁶ Ve chvíli, kdy se v lidských dějinách objevilo písmo (a později knihtisk), došlo ke kvalitativnímu skoku – snížil se memetický drift, memplexy se mohly věrně reprodukovat a volně šířit i na velkou vzdálenost.

¹⁷ Často pro to podstupují velké nebezpečí (např. misionáři).

Memboti – podle své inteligence a osobnosti a inteligence a osobnosti svých cílů – modifikují strategie šíření memplexu (všichni se však nabídkou „*Zkus to!*“ blíží drogovým dealérům). Memboti z *Triumfálního centra víry* tvoří jeden přístup. Halík volí jemnější metodu. Ve svých knihách *Oslovit Zachea* a *Vzdáleným nablízku* se snaží promluvit k tzv. *Zacheům*. V Lukášově evangeliu (L, 19, 1–10) je popsán příběh Zachea, bohatého a hříšného celníka, který však přesto toužil spatřit Ježíše; když ho Ježíš uviděl, oslovil jej jménem a přišel do jeho domu. Klíčové je to, že jej Ježíš oslovil a akceptoval, i když byl hříšný. Tento přístup Zachea přesvědčil a on se napravil.

Podle Halíka existuje mnoho moderních Zacheů, jsou hledající a zvědaví, chtějí si však zároveň zachovat odstup a nadhled. Charakterizuje je směsice tázání a očekávání, zájmu i plachosti. Na takové je třeba vynaložit energii (Halík, 2007, s. 222):

I já si občas při pozorování lidí tiše říkám: Dítě, proč už nejsi naše? Říkám si to často nejen u těch, které vidám s rozpaky plaše stát u vchodu kostela, jako jsem tam kdysi stával já, ale i u mnoha těch, kteří začínají vážně a poctivě přemýšlet o důležitých věcech, anebo kteří prožívají naplno nějakou skutečnou radost či bolest.

Z hlediska memetiky jsou Zacheové lidé, u kterých již proběhla částečná nákaza náboženským memplexem. Memboté zde cítí příležitost pro transfer dalších memů (imunita je oslabena i emocemi – jak negativními, tak i pozitivními). Pochopitelně je zde třeba memetické návody. Je to mj. příslib, naděje, že „*za tím prahem [tj. smrtí] nás, na chvíli zbavené všech opor a jistot, očekává náruč lásky, která nás nenechá padnout do prázdna.*“ (Halík, 2007, s. 68).

Obecně platí, že memboté mají přednostní zájem o lidi na okraji – ti mají sníženou imunitu. To však není případ Zachea (ten byl úspěšný). V příběhu je tedy ještě jeden skrytý aspekt: je výhodnější získat pro víru jednoho vlivného a bohatého člověka než deset bezvýznamných. Zacheus rozdal polovinu svého majetku chudým, čímž jistě posílil jejich víru. Úspěšní se však nezískávají snadno, jednak nemívají sníženou imunitu a jednak koncept tzv. *vyrovnávající spravedlnosti*, který je šitý na míru chudým, není pro ně příliš lákavý (např. v L, 6, 24–25: „*Ale běda vám bohatým, vždyť vám se už potěšení dostalo. Běda vám, kdo jste nyní nasyceni, neboť budete hladovět. Běda, kdo se nyní smějete, neboť budete plakat a naříkat.*“) Pokud se však přesto nákaza realizuje, je tento mem pro daný náboženský memplex užitečný, protože bohaté motivuje k rozdávání majetku.

Memboti se dají rozdělit do tří kategorií:

1. **primitivní memboti** – příkladem mohou být právě lidé z *Centra triumfální víry*, působí zdrogovaným dojmem, bez jakéhokoli studu a sebereflexe vykřikují do světa memy typu „*Bůh tě miluje*“;
2. **profesionální memboti** – většinou teologicky vzdělaní, jsou schopni argumentovat, pokud působí ve veřejném prostoru, rádi budí dojem rozvážnosti, permanentního rozjímání, styl „*klidná síla*“ (na fotografiích mírně skloněná hlava);
3. **boží lidé** – zde je třeba odlišit dva typy: **a)** superaltruističtí (milosrdná sestra)¹⁸, **b)** vlídný učitel – o Bohu moc nemluví, ale svým životem dávají ostatním najevo, že existuje něco jako hluboký vnitřní mír, jistota, tichá radost.

¹⁸ Často se jedná o ženy.

V 1. a 2. skupině membotů se vyskytují i tzv. *kvazimemboti* (event. *lžimemboti*) – tj. lidé, kteří ve skutečnosti nejsou náboženským memplexem infikováni, ale pochopili, že šířit jej je za určitých okolností dobrá cesta, jak si získat společenskou prestiž, obdiv, moc, majetek apod.¹⁹

Zvláštní případ membotů jsou memoidé; ti se stali obětí autotoxických memplexů, které destruuji své nositele. Takovíto memoidé formují sebevražedné sekty (*Řád Chrámu slunce, Nebeská brána, Svatyně lidu*). Memoidé sice dříve či později zaniknou, ale zanechají v ideosféře stopu, která může oslovovat další potenciální hostitele. Existuje tisíce různých sekt, ale na rozdíl od výše zmíněných o jejich poselství nic nevíme.

Zdá se, že každé nové náboženství potřebuje pro svůj rozběh kritický počet memoidů. Např. prvotní křesťané provokovali a frustrovali svou pro tehdejší Římány nepochopitelnou ochotou (dalo by se říci touhou) kdykoliv a jakkoliv za své náboženství položit život.²⁰

Etablovaná náboženství nemají ráda sekty a horlivé memboty, a to ze dvou důvodů:

- chápou je jako konkurenční memplex;
- a především – obnažují směšnost, trapnost a infantilitu víry; zatímco etablované církve ji již dokázaly zahalit a zamaskovat, zde se jim oklikou vrací, připomíná jim, jaké byly jejich začátky.

Za zmínku stojí tzv. *strategie stažení* (očistění se), kterou obhajují profesionální memboti, když jsou konfrontováni s faktem, že věřících ubývá. Tvrdí, že je dobře, že se církev očisťuje od pouze papírových věřících. Smyslem je zvýšit kvalitu membotů na úkor kvantity. Výsledkem tohoto stažení

se je dosáhnout stavu, kdy memboti toho kterého náboženství budou skutečně ryzí a jejich vyzařování a příkladný život umožní další expanzi.

MEMETICKÁ KARANTÉNA

Ještě neetablovaný memplex vstupuje do konkurence s memplexy již v populaci rozšířenými. Je proto logické, že obsahuje příkaz, aby se člověk vzdal dosavadních mezilidských vztahů, tj. aby byl izolován od konkurenčních memů. Ježíš praví, že přišel rozdvojit člověka proti jeho otci, dceru proti matce atd. A že ten, kdo má rád otce nebo matku více než jeho, není jeho hoden (Mt, 10, 35–37). Všechno to znamená zpřetrhání biologických rodinných pout pro věc víry. Podle Russella (1961/1928, s. 30) je to postoj, který měl hodně co dělat s nesnášenlivostí, přicházející na svět spolu s rozšířením křesťanství.²¹

MEMETICKÉ SCHÉMA

Memy vykazují zajímavou schopnost spolupráce. Náboženství není tvořeno jediným memem, ale skupinou vzájemně

¹⁹ Jeden typ kvazimembotů tvoří duchovní, kteří přestali věřit, ale ze setrvačnosti nebo proto, že nevědí, co jiného v životě dělat, svoji profesi neopustili.

²⁰ Což je zajímavá paralela s dnešními teroristy.

²¹ Ukazuje se, že nesnášenlivost byla dobrou strategií: dnes je křesťanství nejrozšířenějším náboženstvím.

propojených a nápomocných memů, které spolu vytvořily symbiotický vztah – tzv. *memový komplex* (memplex). V memetickém schématu existují čtyři základní typy memů (Grant, 1990):

- návnada (bait),
- háček (hook),
- hrozba (threat),
- vakcína (vaccine).

Návnada je část memplexu, která slibuje hostiteli užitek (např. věčný život). Jedním ze způsobů, které memy nejčastěji používají na získání hostitelů, je příslib odměny. Mnoho memů slibuje odměnu v neidentifikovatelné budoucnosti, event. po smrti. Poskytují ale i momentální výhodu – hostitelé tohoto memu mohou v době strádání přemýšlet o šťastné budoucnosti.

Další pastí, které memy používají jako odměnu pro své hostitele, je pocit nadřazenosti. My jsme spasení, vyvolení, nadřazená rasa. Lidé, kteří nesou tento mem, jsou dobří, lidé, kteří ho nenesou, jsou – diplomaticky řečeno – již ne tak dobří. Toto je jeden z nejnebezpečnějších memů, který náboženský memplex obsahuje. Potencuje tím rozdělení světa, které již existuje na základě tribalismu (etnocentrismu). Svě nejsilnější podoby dosáhl v judaismu, kde se oba principy sloučily (MacDonald, 1994, Bakalář, 2003, s. 102–245).

Do jisté míry je patrný i v islámu. Warraq (2005, s. 286) uvádí, že Mohamed nabádal, že jednotícím principem má být islám, nikoli kmenové svazky, ale v praxi často vítězil tribalismus – jinými slovy: memplex etnocentrismu byl silnější než memplex islámu (ovšem v současnosti tvoří Arabové pouze 1/5 všech muslimů).

Mnoho nejúspěšnějších memetických komplexů, včetně marxismu, psychoanalýzy a pochopitelně náboženství, mají sklon být všezahrnující. Tyto teorie a kosmologie mohou vysvětlovat prakticky všechny fenomény, se kterými přijdou hostitelé do styku. To pochopitelně redukuje stres. Klamný dojem užitečnosti navíc funguje jako odměna.

Háček je část memu, která má být bezpodmínečně replikována. Např. ve větě: „*Věř v Boha a budeš spasen*“ je „*věř v Boha*“ háček, „*budeš spasen*“ návnada.

Část, která eliminuje odlišné replikace, se nazývá *hrozba* (např. pohané, heretici budou věčně zatraceni). Někdy je hrozba reálná: memy mohou dosáhnout úspěchu tím, že ty, kteří je nepřijmou, potrestají (samozřejmě prostřednictvím svých hostitelů, kterým se za zlikvidování nepřátel slibuje odměna) – džihád, křížácké výpravy, hony na čarodějnice.

Vakcína (imunomem) podporuje odolnost vůči jiným memům nebo memplexům, dovoluje hostiteli, aby jim byl vystavený bez získání aktivní infekce.

Běžnými imunomemy jsou: víra, loajalita, skepticismus a tolerance.²² Každé schéma obsahuje vakcínu na ochranu proti konkurenčním memům, např.: konzervatismus, ortodoxie, radikalismus.

²² Z pohledu memu je tolerance k jiným memům problematická. Monomemy jako je fundamentalistické křesťanství nebo islám jsou netolerantní k jiným memům, a tímto dosáhly víceméně kompletní dominance hostitelského organismu. Extrémním případem této dominance se stal memoid.

II.

DARWINOVSKÁ HÁDANKA

PROČ?

V každé známé kultuře existuje náboženství, tj. aktivita, která stojí zdroje – čas, peníze, provokuje nepřátelství; oddaní věřící umírají a zabíjí pro svého Boha, hladoví, drží celibát, půst a mnoha jinými způsoby podstupují utrpení či přinejmenším nepohodlí.

Jak je možné, že se takoveto chování objevilo a udrželo? Proč nebyly tyto memplexy přírodní selekcí eliminovány? Jaké výhody přináší?

Vše, co má pro lidi přitažlivost – od cukru, sportu, hudby a sexu až po náboženství – musí mít nějaký důvod. Není sporu o tom, že za tím stojí evoluce. Složitější je již zjistit konkrétní evoluční síly, které působily.

Zatímco je celkem snadné vysvětlit, proč se lidem líbí sex, i to, že mu někteří lidé v určité fázi svého života zcela propadnou, daleko složitější je zdůvodnit, proč se náboženské

historiky u většiny lidí setkávají s příznivým přijetím a mnohé doslova ovládnou a transformují jejich život – kde má ona „unešenost“ svůj evoluční původ?²³

Podle teologů pramení náboženství z lidského nitra, z tušení Boha, které do něj Stvořitel sám vložil – každý člověk má v sobě semeno náboženství (tzv. *semen religionis*). V každém případě platí, že náboženství (event. náboženskost) je antropologická konstanta.²⁴

Existuje řada sekulárních teorií, které se pokoušejí pro tento fenomén najít odpověď. Dají se rozdělit do dvou základních kategorií:

1. náboženství jako vedlejší (event. maladaptivní) produkt mechanismů, které byly v evoluci důležité;
2. náboženství jako způsob adaptace na prostředí.

Oba dva teoretické směry mají své zastánce. Zdá se, že pravda o náboženství je amalgamem více teorií. Obecně lze říci, psychika je předurčena (nejspíše fyziologicky naprogramována), aby se zúčastnila několika málo procesů sakralizace (Wilson, 1993, s. 180–182):

1. **objektifikace** – popsání reality srozumitelnými pojmy (svět jako aréna pro boj mezi silami dobra a zla), atraktivní rámec, na který je možno připevnit symboly a mýty;
2. **závazek** – zasvěcení svého života ideám, emocionální sebeodevzdání, těžiště je v mystické úmluvě a v šamanech a kněžích, jejichž tlumočení textů se jeví jako nezbytné pro stvrzení závazku;
3. **mýtus** – vyprávění, jímž se vysvětluje zvláštní místo kmene ve světě (a to termíny, které odpovídají posluchačovu chápání světa).

1. PARAZITICKÉ VYUŽITÍ EVOLUČNĚ VÝHODNÝCH MECHANISMŮ

Kognitivní vědci obvykle odmítají jakoukoli adaptivní funkci náboženské víry a domnívají se, že víra v bohy je jen o málo více než chyba mentálních funkcí.

Bůh jako intencionální objekt

Kořenem víry v bohy je instinkt, který připisuje *agency* (myšlenky, touhy a další mentální procesy) všemu, co se pohybuje (Dennett, 2007).²⁵ Nymfy, skřítkové, démoni, které nalezneme ve všech mytologiích, jsou pozůstatkem hyperaktivního zvyku nacházet *agents*, kdykoli něčemu nerozumíme nebo máme strach.

Předpokládá se, že náboženství se vyvinulo jako vedlejší produkt psychických modulů, které jinak sloužily k přežití a reprodukci. Jedním z nich je tendence „*over detect*“ přítomnost jiných lidí a predátorů (např. dojem, že nás někdo

²³ Existují i jiné příklady evolučně obtížně vysvětlitelné obsese nějakou myšlenkou/činností (např. hudba). Ty jsou však v porovnání s náboženstvím marginální.

²⁴ Na druhou stranu však ve všech společnostech existují lidé, kteří jsou přirozeně ateističtí, nemají smysl pro „duchovno“ a ve společnostech, kde k náboženství neexistuje alternativa, na něm participují jen formálně, tj. registrují jen jeho sociální, ekonomické atd. aspekty.

²⁵ Ovšem mentální procesy připisujeme i neživým věcem – kamenům, skalám apod.

sleduje, tendence všude vidět lidské obličej, popínává rostlina může být považována za hada). Je lepší se 100x mýlit a vidět nebezpečí tam, kde není, než být lehkomyšlný.

Tyto zážitky jsou vyprávěny a jejich základní přirozená ontologie (člověk, zvíře, artefakt, rostlina) je přikráslena o nadpřirozené síly, vlastnosti (neviditelný člověk, dům, který si pamatuje, co se v něm odehrálo apod.). Roli hraje afekt a lidská bázeň při konfrontaci s neznámými, ohrožujícími, event. numinózními jevy. Ožívá myšlenka na jejich nadpřirozenou podstatu. Automaticky jim připíšeme myšlenky a záměr. V dalším kroku se snažíme tyto síly získat na naši stranu, nabídneme jim obět (jednáme s nimi tak, jak jsme zvyklí z lidské společnosti – něco za něco).²⁶ Časem se z toho vyvine rituál.²⁷ Někteří lidé se etablují jako prostředníci mezi světem duchů a lidmi, vznikne kněžská kasta.

Na tomto psychologickém základě vznikla animistická náboženství. I dnes máme tendenci mluvit s věcmi, i když tomu nevěříme, ulevíme si, ale byly doby, kdy svět byl plný duchů a záhadných sil. Jako dědictví jsme si do současnosti přinesli intencionální postoj – tj. tendenci chápat ostatní věci jako jednající agents se záměry.²⁸

Tato univerzální dispozice zabydlela svět bohy. Vysvětlení náboženství je třeba hledat v tom, jak pracuje lidská mysl obecně, nejenom věřících lidí. Mozek je připraven identifikovat relevantní informace z prostředí a příslušným způsobem je zpracovat.

Velmi důležitou roli při vzniku náboženských představ hraje i jazyk. Jazyk jako dynamická symbolická soustava funguje na metaforické bázi. Schopnost „vidět“ v neživých předmětech živé je „nemoc jazyka“.²⁹ Potenciál jazykové soustavy hovořit i o tom, co neexistuje, je nutně exploatován.

Ontologické kategorie, konstraintuice & náboženské agents

Existují přirozené ontologické kategorie (člověk, zvíře, rostlina, neživá věc), mezi kterými se pohybujeme. Od každé očekáváme určitou škálu projevů. Pokud se nějaký jev odchýlí od naší intuice, vzbudí pozornost (mluvící strom, krvácející socha apod.). Je to v principu stejné jako to, že třpytící se věci poskytují vizuální stimul, a tím poutají naši pozornost. Totéž platí o představách.

Náboženské agents mají konstraintuitivní fyzické a biologické vlastnosti: nerostou, neumírají, mají nekonečnou percepci, sílu apod. Lidská mysl má tendenci si pamatovat právě věci, které nabourávají intuitivní ontologické předpoklady – to je důvod, proč tento druh memů přežívá.

Zdaleka ne však všechny potenciální náboženské představy mají v kulturní transmisi naději na stejný úspěch, např. (Boyer, 2001):

- 26 Ale oběť nikdy nebyla přijata, bohové z principu nikdy nemohli fungovat. Otázkou je, proč tento způsob chování nezankl. Nejspíše kromě skupinové koheze, kterou tento rituál posiloval (podobně jako např. zpěv hymny), hrály roli faktory, které známe z (alternativní) medicíny – placebo efekt & náhodné úspěchy byly udržovány v ideosféře, na nezdar se zapomnělo, či se patřičně zdůvodnily.
- 27 Podkategorií je zbožšťování věcí, které byly člověku nějakým způsobem prospěšné – uctívání pramenů, řek, které přinášely vláhu, zvířat, slunce apod.
- 28 Tento mechanismus se aktivuje při narušení chemické rovnováhy v mozku – např. po požití halucinogenních drog či při psychóze. Lze ho též pozorovat u dětí a básníků (např. personifikace věcí).
- 29 Například slovesa jsou stavěná tak, že mají implicitně „toho, kdo to dělá“ a „to, co tím dělá“, takže už sám obrat „voda teče“ staví vodu do stejné sémantické struktury jako „táta běží“.

- je jenom jeden Bůh, vše ví, ale je bezmocný. Nemůže nic dělat, zasahovat do světa.
- někteří lidé mohou předvídat budoucnost, ale jen 30 minut dopředu.
- po smrti se člověk rozdělí.

To jsou příklady představ, které se jen stěží mohou stát základem nového náboženství. Cítíme, že nějaké představy jsou lepší než jiné. V konkurenčním boji různých memů a meplexů se postupně vyselektují ty, které nejlépe odpovídají intuitivní psychologii.

Otevřenou otázkou zůstává, zda úspěch memů záleží na již existující memetické kompozici (která může být čistě náhodná), nebo jde o nějakou hlubší vlastnost mozkového hardwaru (např. nahoře = dobře, dole = špatně).

V každém případě se dá říci, že mozky se nestaly náchylné ke všem možným nadpřirozeným věcem, ale pouze k omezenému souboru nadpřirozených konceptů – a to těm, které aktivují inferenční systémy³⁰ pro nebezpečí, smrt, morálku, sociální směnu apod.

Zásadní věcí pro zkoumání náboženských fenoménů je skutečnost, že většina náboženských konceptů pracuje na podvědomé úrovni.

Bůh jako osoba

Zajímavý doklad toho, že bohové jsou konstruováni jako lidé (žádáme je, prosíme, podobně jako bychom žádali člověka), uvádí Boyer (2001, s. 142). Cituje výsledky experimentu, ve kterém křesťané odpovídali na otázku, jak by řešili případ, kdy

se potápí loď a lidé se modlí k Bohu o záchranu. K Bohu se lze obrátit s několika typy proseb:

1. aby zacelil díru v lodi;
2. aby dal cestujícím sílu, potřebnou k tomu, aby doplávali na břeh;
3. aby se objevila záchrana v podobě náhodně plující lodi.

Naprostá většina lidí by se modlila za třetí možnost, i když teoreticky by pro všemocného Boha nebyly problémem ani možnosti 1 a 2. Je to proto, že lidé ze zkušenosti vědí, že je jednodušší ovlivnit něčí myšlení (v tomto případě kapitána lodi) než fyzikální či biologické zákony.

Z těchto příkladů je zřejmé, jak náboženské memy a memplexy využívají intencionální vlastnost lidské psychiky. Nyní je čas se podívat na způsoby, kterými se v ideosféře udržují. Faktorů působících na vznik náboženských postojů je celá řada.

1. Vliv autorit

Lidský mozek je evolucí postaven tak, aby zvláště v dětství nekriticky přijímal informace, které mu autority (nejčastěji rodiče) předloží.³¹ Do určitého věku děti uvěří všemu, co jim

³⁰ Mysl obsahuje řadu specializovaných nástrojů (modulů), každý z nich je adaptován na speciální skupinu událostí a problémů a automaticky nabízí vysvětlení pro dané jevy.

³¹ Představitelé všech náboženských systémů velmi dobře vědí, proč je třeba začít s náboženskou výchovou co nejdříve. V dospělém životě je infekce náboženským virem již podstatně komplikovanější.

rodiče řeknou. Z hlediska medicíny se podobají pacientům s extrémně sníženou imunitou – jsou náchylné k nákaze jakýmkoli (psychickým) virem. Tato dispozice byla evolučně výhodná. Dítě získává řadu nezbytných sociálních a praktických dovedností (na co si má dát pozor, co se smí jíst apod.). Nikdy později se v životě nenaučí tolik věcí jako právě v období raného dětství. K tomu je třeba, aby byl tok informací od rodičů k dítěti bezproblémový. Když je tato podmínka splněna, může být situace využita (či zneužita) pro kterýkoli mem. Dá se říci, že náboženské memy parazitickým způsobem využívají slabá místa, která objeví v systému kognitivní imunity (Dawkins, 2006, s. 172–179).

Je zřejmé, že v obrovském množství informací, které musí dítě nekriticky vstřebat, je dost prostoru pro psychické viry. Není proto náhoda, že naprostá většina věřících vyznává stejnou víru jako jejich rodiče. Snadnost přenosu náboženského memplexu je tedy vedlejší produkt něčeho, co je užitečné, konkrétně „*Věř tomu, co ti říkají dospělí*“³².

2. Potřeba ochránitele

Důležitou roli hraje potřeba bezpečí. Většina lidí v dětství prožije zkušenost „všemocného dárce“. Těmito dárci jsou starostliví rodiče. Na této univerzální dispozici a potřebě později parazituje – mimo jiné – i náboženský memplex.

Je pravděpodobné, že pocity všeobjímající lásky, hlubiny bezpečí apod., které věřící někdy zažívají a věří, že se tak realizuje kontakt s Bohem, jsou evokací pocitů z raného dětství.

3. Porozumění světu & hledání kauzality

Snaha o porozumění světu, klasifikace chaotických zkušeností, úvahy o smyslu života, verbální spekulace.

Lidský mozek se vyvinul tak, aby hledal kauzality, vytvářel vysvětlení, snažil se porozumět, jak co vzniká – na začátku stála magie, ze které se později vynořilo náboženství. Náboženský memplex nabízí vysvětlující koncepci, která je srozumitelná a navíc lichotivá (Bohu na nás záleží). Třetím, a tím pro lidstvo nejzásadnějším přínosem této tendence je věda.

4. Zkušenost

Různé typy zkušenosti:

- krása, harmonie,
- morální konflikt,
- paranormální zkušenosti.

V životě se vyskytuje řada intenzivních zkušeností, zážitků a nepravděpodobných náhod, které se vymykají běžným normám. Náboženský memplex nabízí možnost, jak tyto zážitky zpracovat.

Mezi další faktory patří pochopitelně potřeba úcty a smyslu, narcismus, strach ze smrti, konformita apod. Jednou

³² Tento přenos je v náboženském životě facilitován tím, že věřící používají mezi sebou oslovení, které je jinak vyhrazeno pro příbuzné – otec, matka, bratr, sestra, děti.

z klíčových potřeb je též masochistická potřeba po subordinaci, která se mj. projevuje tím, že potřebujeme něčemu/někomu bezvýhradně věřit.³³

Emocionálním základem víry u mnoha lidí je tento druh úvahy:

1. pokud Bůh neexistuje, my a naši milovaní zemřou, beze stopy zmizí = svět nemá smysl atd.;
2. to je smutné, strašné a nesmyslné;
3. proto musí Bůh existovat.

Kdybychom se lidí zeptali, co by si nejvíce přáli, byl by to věčný život společně s lidmi, které mají rádi. Je náhoda, že právě toto náboženství nabízí?

2. NÁBOŽENSTVÍ JAKO ZPŮSOB ADAPTACE NA PROSTŘEDÍ

Teorie tohoto okruhu tvrdí, že ačkoli praktikování náboženské víry bylo nákladné, bylo nakonec adaptivní. Mezi nejzásadnější faktory zvyšující fitness věřících patří:

1. pronatalismus, důraz na péči o děti;³⁴
2. zdraví (redukce stresu³⁵, psychologická hodnota, placebo efekt, zdravější životní styl – vyhýbání se alkoholu, drogám, střídmost);
3. etický kód;
4. skupinová koheze.

Existuje empirická opora pro vztah mezi ekologickými parametry, sociální dynamikou a náboženskou vírou. To se

týká pochopitelně nejen alimentárních předpisů, ale i natality a charakteru božstev.

Např. se zjistilo (např. Hayden, 1987, Snarey, 1996), že společnosti, kde je nedostatek zdrojů (např. vody), mají propracovanější koncepci nadpřirozených bytostí zabývajících se lidskou morálkou než ty, kde takový nedostatek není. Funkcí těchto bytostí je posílit prosociální využití nedostatkových zdrojů. Jiným příkladem může být to, že neegalitářské společnosti více věří v moralizující a trestající bohy než společnosti egalitářské.

Teorie „costly signaling“

Sosis (2007) se zabýval analýzou náboženského rituálního chování. To často vyžaduje značné omezení života jedince – několikrát denně se modlit, vyhýbat se určitému druhu jídla, abstinovat, dodržovat svátky (ramadán apod.), nosit nepohodlný oděv (např. haredim židé), nestříhat si vlasy, nevratné tělesné zásahy (např. obřízka), finanční příspěvky apod. Podle

³³ Tomu vyšla římskokatolická církev vstříc mj. tím, že v roce 1870 vyhlásila papežskou neomylnost ve věcech víry. Papismus je podle řady intelektuálů, kteří jsou jinak k náboženství tolerantní, mentální úchylka. Znamená to, že předtím se papeži mohli mýlit a potom již ne? Proč tento evoluční skok? Je to snad proto, že v té době začala mizet důvěra v náboženské texty?

³⁴ Faktory snižující fitness, které nacházíme u membotů – např. celibát a mučednictví –, nehrály nikdy dominantní roli. I když negativně ovlivňují fitness několika věřících, mají naopak pozitivní vliv na šíření memplexu.

³⁵ Na druhou stranu je mnoho situací, kdy naopak stres zvyšuje.

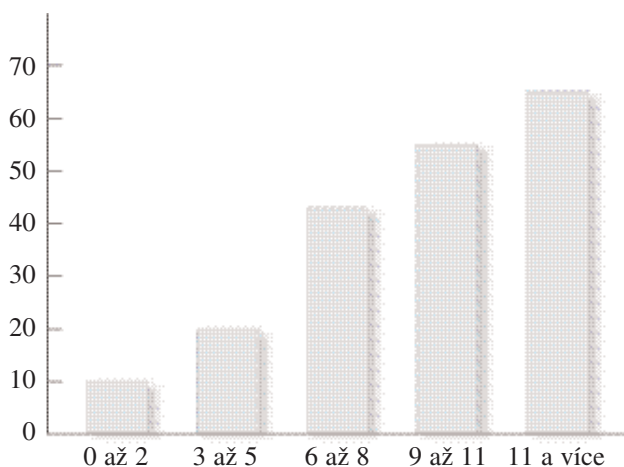
něj slouží toto chování jako nákladný důkaz toho, že skutečně věříme. Podle variability této vnější zbožnosti se dá usuzovat na dodržování komunitního morálního kódu (ten, kdo by to nemyslel vážně, by takovéto oběti nepodstoupil).

Aby komunita mohla úspěšně fungovat, je třeba ustavit sociální mechanismy tak, aby se tzv. *černým pasažérům* (free-riders) ztížila možnost žít na úkor úsilí jiných – jedním z těchto mechanismů mohou být právě náboženské rituály. Jsou formou komunikace o závazku a identifikaci ke skupině. Jejich dodržování vede k zvýšení vzájemné důvěry a k snížení nákladů na monitorování členů skupiny.

Tak např. Ensmingerová (1997) se domnívá, že rozšíření islámu v Africe bylo důsledkem ekonomických výhod plynoucích z konverze. Náklady spojené s náboženstvím – denní modlitby, abstinence, ramadán, pouť do Mekky apod. sloužily k ustavení prestiže a důvěryhodnosti mezi obchodníky. Tyto náklady odradily ty, kteří nevěřili, od zapojení se do systému. Věřící byli považováni za důvěryhodné obchodní partnery a to pomohlo překonat problémy s obchodováním na dálku a snížilo náklady na transakce.

Ukazuje se, že investice do náboženství reflektuje ekonomické podmínky – v době krize se účast na náboženských aktivitách zvyšuje. Podle Sosise je to proto, že se zvyšuje závislost na komunitní pomoci a je třeba větší frekvence rituální signalizace pro to, aby se zabránilo podvodům v sociálních směnách.

Sosis analyzoval délku existence náboženských komunit v USA v 19. století v závislosti na tom, jak přísné omezení jednotlivé komunity vyžadovaly od svých členů. Zjistil, že čím byla pravidla přísnější, tím déle komunita vydržela.³⁶

Graf: Vztah mezi nároky náboženských komunit na své členy (osa x) a délkou jejich trvání (osa y, v letech), (Sosis, 2007).

Metodologickým problémem je, že příslušníci těchto komunit nemuseli být homogenní. Do těch přísnějších mohli vstupovat lidé, jejichž odhodlání bylo větší než těch, kteří se stali členy volnějších komunit.

Přes tuto námitku se ale skutečně zdá, že náboženství, která od svých stoupenců vyžadují hodně obětí tohoto

³⁶ Mezi pravidla patřila např. abstinence (alkohol, tabák, maso, půst, celibát, hráčství aj.), zřeknutí se určitých předmětů (např. šperků) a technologií, vzdání se majetku, nošení určitého oděvu, monogamie, znalost náboženských textů, veřejné zpovědi apod.

druhu – tj. *signaling display* –, rostou rychleji a jsou stabilnější (v USA se to týká např. mormonů, Adventistů sedmého dne, muslimů), než náboženství, která takové nároky na věřící nekladou.³⁷

Náboženství jako skupinová strategie

Podle teorie skupinové selekce posiluje náboženství skupinovou soudržnost a vnitroskupinovou morálku. Ty skupiny, které náboženství adaptovaly, byly úspěšnější než skupiny bez náboženství.

Náboženství lze chápat jako proces, jímž jsou jedinci přesvědčováni, aby podřídili svůj bezprostřední vlastní zájem zájmům skupiny. Wilson (1993) se domnívá, že připravenost „dát se indoktrinovat“ je neurologicky podloženým mechanismem v procesu učení, který se vyvinul soupeřením klanů. Posvátné rituály mobilizují a rozvíjejí primitivní společnost způsobem, který je biologicky výhodný. Výměnou za náboženskou konformitu se slibují čistě světské odměny: dlouhý život, bohatství, odvrácení fyzických katastrof a porážka nepřátel.

Obecně platí, že téměř jakýkoli soubor konvencí/kodexů funguje lépe než vůbec žádný. Prakticky ve všech náboženstvích najdeme tyto společné znaky:

- zákazy a příkazy (tabu incestu, alimentární zákazy);
- xenofobie;
- dělení objektů na sakrální a profánní;
- hierarchické systémy dominance, intenzivní pozornost věnovanou vůdcům;
- fetišismus.

Otázkou je, zda genetická dispozice ke konformitě (*conformist transmission* – tj. chovej se jako druzí, především starší) byla dosazena na své místo na úrovni celých společností nebo výběrem na úrovni individuální. Zdá se, že skupinový a individuální výběr se mohou vzájemně posilovat.

1. Skupinová úroveň: vnitroskupinová homogenita a zároveň rozdílnost mezi skupinami jsou předpokladem pro skupinovou selekci. Společnost, kde bude více konformistů, bude v konkurenci s jinými společnostmi úspěšnější.
2. Individuální úroveň: schopnost přizpůsobit se umožňuje využívat dobrodinné členství (získávání dovedností a environmentálních znalostí, ochrana) s minimálním výdejem energie a s minimálním rizikem.

Příklad efektivity náboženských skupin poskytuje systém kibuců v Izraeli. Religiózní kibuci jsou ekonomicky úspěšnější než sekulární, a to i přesto, že náboženské aktivity a zákazy komplikují zemědělské práce. Důvodem je vyšší skupinová kooperace a závazek (Sosis & Alcorta, 2003).

To, jak funguje skupinová strategie, popsal na případové studii judaismu MacDonald (MacDonald, 1994, viz též Bakalář, 2003, s. 102–245). Židům se podařilo vytvořit judaismus jako vysoce efektivní skupinovou strategii, která je založena především na těchto mechanismech:

1. kulturní a genetická separace; sociální kontrola posilující skupinovou identitu a zabraňující genetickému admixture

³⁷ Podobně po 2. vatikánském koncilu, který zrušil řadu zákazů a omezení (jinými slovy udělal víru lehčí), následoval jak odliv věřících, tak i zájmu o bohoslovecké semináře. Vztah mezi počtem závazků a pevností víry nejspíš není lineární, spíše může mít charakter Gaussovy křivky – od jistého stupně se jedná o totalitu, ve které se většinou lidí špatně žije.

z okolních skupin pomocí např. náboženských praktik a pověr, jazyka, manýrismu, zevnějšku, zvyků, povolání a odděleného bydlení;

2. altruismus jak uvnitř komunity, tak ve vztahu k jiným židovským komunitám (posílen příbuzenskými vztahy a genetickou podobností – i když jsou různé židovské komunity prostorově vzdálené, jsou si geneticky podobné);
3. silná skupinová kontrola nad chováním jedince, které by poškozovalo skupinu jako celek – např. spolupráce s členy jiných skupin; aby skupina mohla přežít, je nutné, aby eliminovala tzv. *free-riders* (černé pasažéry) – tj. jedince, kteří těží z výhod a altruismu ostatních členů, aniž by opláceli stejným.

Judaismus je specifický tím, že se jedná o etnické náboženství. Odmyslíme-li si tuto složku, je možné výše popsané mechanismy najít v obecné rovině u všech náboženských memplexů.

Základním principem je dělení na MY a ONI. Mnoho lidí si myslí, že Nový zákon požaduje univerzální lásku. Není to pravda. Kdykoliv je v evangeliích řeč o lásce k bližnímu, jsou nejprve oslovení bratři a sestry vlastní obce. Naproti tomu jinověrci jsou z toho s větším či menším důrazem vyjmuti. „*Sdílejte se s bratřími v nouzi, ochotně poskytněte pohostinství,*“ požaduje Pavel (Ř, 12, 13); ostatním, „*pronásledovatelům*“, je třeba jen „*žehnat*“, tj. nezlořečit, nikoliv však milovat či jinak stavět na roveň bratrů ve víře. Též Jan, po Pavlovi nejvlivnější teolog Nového zákona, nenechává nikoho příliš na pochybách, komu je určena láska křesťanů: především sestrám a bratrům obce (1 J, 2, 15; 1 J 3, 14–16).

Důležité je si uvědomit, že výše popsaný teoretický přístup nutně neznamená, že se lidské evoluční skupinové strategie

vyvinuly jako výsledek selekce, která favorizovala altruistické skupiny (tak jak se obvykle v evoluční biologii chápou a patrně právem považují za teoreticky nepravděpodobné).

Zásadní myšlenkou je, že lidé jsou schopni tvořit a udržovat skupiny, které minimalizují rozdíl mezi skupinovým a individuálním zájmem. Základní mechanismy se týkají schopnosti monitorovat a vynucovat skupinové cíle a vytvořit ideologické struktury, které racionalizují skupinové zájmy jak členům skupiny, tak nečlenům.

III.

OBEČNÉ OTÁZKY NÁBOŽENSTVÍ

DEMOGRAFIE NÁBOŽENSTVÍ

V současném světě existují tři hlavní monoteistická náboženství – judaismus, křesťanství a islám.

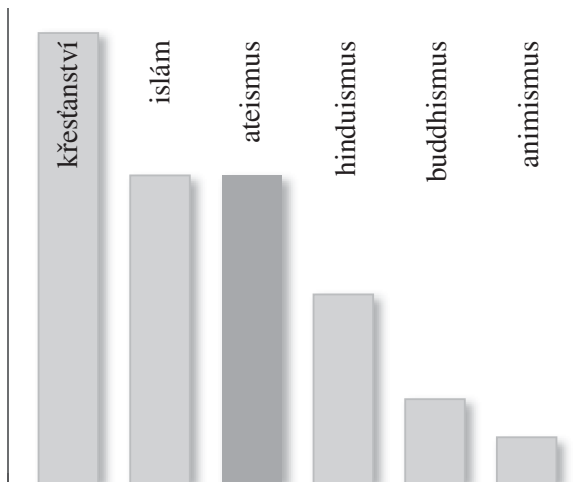
	vznik	počet věřících	geografické rozšíření
judaismus	cca 2 000 před n. l.	14 milionů	Izrael, USA, Evropa.
křesťanství	1. století n. l.	2,1 miliardy	po celém světě kromě: severozápadní Afriky, Arabského poloostrova, částí centrální, východní a jihovýchodní Asie, Číny

islám	7. století n. l.	1,5 miliardy	Střední východ, severní Afrika, cen- trální a jižní Asie, západní Afrika, Balkán, Rusko
-------	---------------------	-----------------	---

Tabulka: Hlavní monoteistická náboženství (Wikipedia, 2008).

Střední východ, severní Afrika, centrální a jižní Asie, západní Afrika, Balkán, Rusko.

Mezi další náboženské systémy patří především hinduismus (850 milionů), buddhismus³⁸ (380 milionů) a animismus (220 milionů). Vedle těchto hlavních náboženství existují stovky a tisíce menších náboženství a sekt. Většina z nich však má velmi malý vliv a krátký život.

Graf: Počet věřících různých náboženství a ateistů (Wikipedia, 2008).

V USA se k nějakému náboženství hlásí okolo 90 % populace, v ČR ve sčítání lidu se k nějaké církvi přihlásilo 44 % (1991), event. 32 % (2001) dospělé populace.

Tyto výsledky jsou však jen přibližné, např. výzkum Biblické společnosti z roku 1991 ukázal, že za skutečně věřící lze v České republice považovat zhruba jen 25 % obyvatelstva, to znamená jen 57 % z těch, kteří se k víře v censu přihlásili. Mezi věřícími převažují ženy (zhruba 56 %).³⁹

Na druhou stranu i ateistů je pravděpodobně méně, než by vyplývalo z výsledků sčítání lidu. Hamplová (2000, s. 433) uvádí, že na otázku „*neexistuje Bůh ani podobná duchovní síla*“ odpovědělo kladně jen 22 % respondentů a jen 1 % odmítlo všechny projevy nadpřirozena. V existenci telepatie věří podle výše uvedeného průzkumu 76 % lidí, ve schopnost věštců předpovídat budoucnost 65 %, v účinnost amuletů 46 %, v horoskopy 46 % a v existenci posmrtného života 38 %.

Vysoký výskyt těchto pověr ukazuje, že iracionální memy mohou přežívat samostatně, tj. bez přímé podpory náboženského memplexu.

TYPY RELIGIOZITY

Religiozita má mnoho vrstev, mezi hlavní měřitelné ukazatele patří: příslušnost k církvi, frekvence návštěv kostela, soukromé modlitby, postoje k náboženství a církvi, víra v určité věci

³⁸ Buddhismus je ale spíše filosoficko-mravní systém než náboženství.

³⁹ V tom, že mezi ženami je o něco více věřících, má možná největší vliv konformita a přihlášení se ke kulturním hodnotám, přičemž náboženská orientace jako taková zde nehraje roli.

(např. v posmrtný život), četba náboženské literatury, misijní aktivita, výskyt určitých obrazů a artefaktů v domácnosti, náboženské zkušenosti, finanční podpora církve atd.

Religiozita se dá také měřit na multidimenzionálních škálách, rozlišuje se např. religiozita ideologická, ritualistická, experimentální, intelektuální. Odlišují se náboženské projevy, které jsou interní (vnitřní) a ty, které jsou externí (vnější). V současnosti se bere v úvahu i tzv. *spiritual quest* – spirituální hledání.

Jako ve všem, existuje i zde nekonzistence. Část těch, kteří se občas modlí, nevěří v Boha, někteří věří v Boha, ale nevěří v posmrtný život, či si myslí, že Kristus byl člověk apod. Lidé sice adoptují náboženský memplex jako celek, ale jednotlivé memy přijmou či odmítnou podle osobních idiosynkrasií.

ŠKÁLA TEISMU A ATEISMU

Je zřejmé, že rozdělení věřící – ateista (event. agnostik) je příliš hrubé. Dawkins (2006, s. 50–51) rozděluje postoj k teismu do sedmi kategorií:

1. silně věřící. 100% pravděpodobnost, slovy C. G. Junga: „*Nevěřím, vím.*“;⁴⁰
2. velmi vysoká pravděpodobnost. „*Nejsem si 100% jist, ale věřím v Boha a podle toho žiji.*“;
3. více než 50 %, ale ne o moc. „*Mám pochybnosti, ale mám tendenci věřit, že Bůh existuje.*“;
4. 50 %. „*Boží existence a neexistence jsou stejně nepravděpodobné.*“;
5. méně než 50 %. „*Nevím, zda Bůh existuje, ale jsem skeptický.*“

6. velmi nízká pravděpodobnost, de facto ateista. „*Nemohu to vědět na 100 %, ale myslím si, že existence Boha je velmi nepravděpodobná.*“;
7. silný ateista. „*Vím, že Bůh není.*“.

I když toto rozdělení je jen mechanické „ježdění po listě“ a nepostihuje skutečné lidské typy, je dobrým měřítkem pro první diagnostiku memetické nákazy.

V současných USA vznikají hnutí ateistů a agnostiků, kteří aktivně diskreditují víru v Boha.⁴¹ Ateisté a agnostici tvoří v USA menšinu (cca 10 % dospělé populace). Podle výsledku průzkumu (Barna Group, 2007) se od teistů liší především tím, že jsou v průměru mladší, vzdělanější, mají vyšší příjmy, žijí sami a jedná se spíše o muže.

GENETIKA NÁBOŽENSTVÍ

Někteří lidé, přestože byli v dětství a dospívání vystaveni silnému působení náboženských memů, se věřícími nestali. Je pravděpodobné, že existují genetické rozdíly mezi hluboce věřícími a ateisty, podobně jako existují rozdíly v reakci na alkohol, mléko, květák atd. Někteří lidé jsou hluboce dotčeni náboženskými rituály – ceremoniemi, hudbou, vůněmi – ale jejich doktríny je nechávají chladnými. Možná je nemohou „metabolizovat“ tak, jako to dokážou věřící lidé.

⁴⁰ Jung ovšem také tvrdil, že některé knihy v jeho knihovně spontánně vybuchují.

⁴¹ Kultovními knihami těchto hnutí jsou především *The God Delusion* (R. Dawkins) a *God is not Great* (C. Hitchens).

Dříve se mělo za to, že sociální postoje (k nimž se religiozita počítá) jsou ovlivňovány výhradně socializačním procesem. Moderní výzkumy jednovaječných a dvojvaječných dvojčat (vychovávaných společně či odděleně) však ukazují, že to tak není. Variance, V_p (tj. míra, v kterém se lidé od sebe v určitém znaku liší), má genetickou komponentu (V_g), složku prostředí, která se dělí na sdílené prostředí (tj. *shared environment*, V_c) a rozdílné prostředí (tj. *nonshared environment*, V_e).

$$V_p = V_g + (V_c + V_e)$$

Zjistilo se, že variance/dědivost religiozity se pohybuje mezi 40 a 50 procenty (Koenig & Bouchard, 2006). Důležitou roli hraje i věk – čím starší je člověk, tím podstatnější roli hraje genetický vliv. Pro srovnání dědivost nikotinizmu je 50 %, inteligence 50–70 %, schizofrenie, event. hyperaktivní poruchy 70–80 %.

Jedním z prvních pokusů najít příslušné geny představují výzkumy Hamera (2005). Ten ve své knize, poněkud ambiciózně nazvané *The God Gene: How Faith is Hardwired into our Genes*, předpokládá, že existují geny, které své nositele predisponují k náboženským zážitkům. Gen, který zkoumal (VMAT2), působí na skupinu neurotransmiterů, které ovlivňují emociionalitu. Lidé, kteří jsou jeho nositeli, skutečně dosahují o něco lepších výsledků v dotaznících měřících sebetranscendenci.

Hamerova kniha má hodně kritiků. Ti poukazují na to, že zjištěný vztah je velmi slabý (vysvětluje zhruba 1 % variance) a je možné ho vykládat různými způsoby. Přes tyto oprávněné námitky je to jistě krok správným směrem. Není pochyb o tom, že náboženská je polygenně ovlivněna.

Kdyby byla tendence věřit skutečně geneticky determinována, mělo by to zajímavé důsledky:

- nikoho by nebylo možno „vinit“ z toho, že je věřící či ateista; víra, event. ateismus by byly neodklonitelné⁴²;
- vzhledem k selektivnímu inbreedingu (věřící by měli děti s věřícími, ateisté s ateisty) by se společnost postupně rozdělila na dva tábory.

VYPADÁ BŮH VŮBEC NĚJAK?

Moderní teologové stojí před velkým problémem. Na jednu stranu si uvědomují, že představa antropomorfního Boha je zastaralá a směšná, rádi by tedy Boha proměnili v jakousi neurčitou substanci. Na druhou stranu však dobře vědí, že lidé chtějí Boha, kterého mohou milovat a bát se ho stejným způsobem, jako milují nebo se bojí jiné osoby. Metafyzické doktríny se snaží zachránit alespoň nějaké aspekty náboženství a zbavit se pověr (např. onemocněl jsem, protože jsem hřešil). Problém je v tom, že tento typ „náboženství“ nebude lidmi akceptován – potřebují prostě něco jiného.

Monoteistická náboženství – i když polyteismus zavrhla, vrací se k němu právě z výše uvedeného důvodu v podobě svatých.⁴³ To jsou agenti mezi Bohem a lidstvem.⁴⁴

⁴² Tím by se zajímavým způsobem naplnil koncept predestinace, který je nejzřetelnější v islámu, a to zvláště v souvislosti s předurčením zůstat nevěřícím (súra 76, 30; 32, 13).

⁴³ Přísně vzato, někdy se polyteismus od monoteismu příliš nelišil – existovala řada božstev-svatých a nad nimi tzv. *deus otiosus*, tedy nečinný stvořitelství bůh, kterému se v posledku zodpovídali.

⁴⁴ Víra v anděly a džiny je oficiální islámské učení. Prorok též uznal pohan-ské bohy, zařadil je mezi demony (súra 37, 158). Jejich právní statut byl rozpracován a stanoven do všech důsledků. Islámské právo zkoumalo jejich možné vztahy s lidmi, a to zvláště v otázkách manželství a majetku.

Zajímavé též je, že v Písmu nalezneme narážky na to, že Bůh není tak vševědoucí a všemocný, jak se má obecně zato.

1. V příběhu o Abrahámově zkoušce se dočteme, že poté, co Bůh viděl, že Abrahám je skutečně ochoten obětovat Izáka, promluví k němu prostřednictvím svého posla takto: „*Ted' vím, že se bojíš Boha ...*“ (Gn, 22, 12). Jak to, že to nevěděl předtím?
2. V Soudcích (1, 19) se při líčení dobývání zaslíbené země píše: „*Hospodin byl s Judou. Podrobili si pohoří, ale nebyl s to podrobit si obyvatele doliny, protože měli železné vozy.*“ Proč byly železné vozy pro Hospodina nepřekonatelnou překážkou?

Jedná se pochopitelně o drobnosti, které však ilustrují, jak představa absolutního Boha byla kontaminována polyteismem, jenž sice také disponuje bohy, ale jejich moc a vědění jsou přece jen omezeny.

NÁBOŽENSKÁ TOLERANCE

Ve většině moderního světa je módní hlásat náboženskou toleranci. Např. Halík (2002, s. 55):

Ano, miluji Ježíše Nazaretského, věřím, že je Cesta, Pravda a Život, a vyznávám s apoštolem, že je můj Pán a Bůh. Ale nikdo mě nepřinutí, abych od vyznání „*křesťanství je pravdivé*“ přeskočil s mnoha křesťany k prohlášení „*pouze my máme pravdu*“.

Pokud však dva tvrdí něco odlišného, neznamená to, že mohou mít oba pravdu, tu má jenom jeden, event. nikdo. Podívejme se na tento příklad: podle Nového zákona byl Ježíš ukřižován; to je věc, o které žádný křesťan nepochybuje – dalo by se říci, že je to centrální součást křesťanské DNA. Ale podle koránu ukřižován nebyl.

Kropáček (2006) píše, že islám popírá Ježíšovo vykupitelské poslání, v sůře Žen se praví: „*Však nikoliv, oni jej nezabili ani neukřižovali, ale jen se jim tak zdálo.*“ Výklady tohoto nejasného místa se různí, jeden výklad říká, že místo něj zemřel někdo jiný, Ježíš se zachránil, jeho nanebevstoupení nepředcházela smrt.⁴⁵ Podle jiných po zdánlivé smrti na kříži odešel do Kašmíru, kde po letech pokojně zemřel.

V každém případě je mezi křesťanskou a islámskou verzí dost velký rozpor a nejedná se o maličkost. Pro muslimy je zobrazování ukřižování urážka koránu.⁴⁶

Buď má pravdu Nový zákon, nebo korán (event. žádný z těchto textů). Není možné, aby zároveň platilo několik verzí najednou. Pokud si myslím, že Ježíš byl ukřižován, mohu ostatní názory „tolerovat“ jen v tom smyslu, že jsou pomýlené a doufat, že jejich zastánci časem přijdou k rozumu. Ale to není tolerance v pravém slova smyslu, jen příklad intelektuální nepoctivosti (slova se používají v jiném významu), event.

⁴⁵ Je možné, že se jednalo o inspiraci učením některých heretických křesťanských sekt – např. basiliani tvrdili, že místo Ježíše byl ukřižován Šimon z Kyrény.

⁴⁶ Aby toho nebylo málo, židé Ježíše za mesiáše neuznávají. Hitchens (2006, s. 111) uvádí, že Maimonides popisuje ukřižování Krista jako jeden z nejchvályhodnějších činů židovských otců; trvá na tom, aby se jméno Ježíš nikdy nezmiňovalo, a pokud již ano, vždy s kletbou, a oznámil, že jeho trestem bude vařit se v exkrementech po celou věčnost.

rozvinutého *doublethinku* – tj. schopnosti myslet si dvě (či více) protichůdných věcí najednou.⁴⁷

Tím, že se náboženství vzdá nároku na absolutní pravdu, ztrácí jednu z nejsilnějších karet. Otázkou je, jak si tento obrat vysvětlit u monoteistických náboženství, které se po většinu své historie vyznačovaly zuřivou nesnášenlivostí – nevěřící zaslouží smrt (v tom jediném se tato náboženství bez problémů shodnou):

- Starý zákon: „*Prorok, který by mluvil jménem jiných bohů, zemře.*“ (Dt, 18, 20);
- Nový zákon: „*A každý, kdo toho proroka neuposlechne, bude vyhlazen z mého lidu.*“ (Sk, 3, 23);
- korán: „*Zabíjejte modloslužebníky, kdekoli je najdete.*“ (súra 9, 5).

Ovšem tolerance má své meze, při bližším pohledu se spíše jedná o paternalistický přístup ke konkurenčním memplexům. Dnešní papež Benedikt XVI. ještě jako kardinál Ratzinger napsal (1999, s. 49):

Uznává se, že v rozličných náboženstvích se nacházejí paprsky pravdy, která osvěcuje každého člověka, semena Slova; že z božího ustanovení se v nich nacházejí pravdivé a dobré prvky [...] Zůstává však otevřená otázka, zda nekřesťanská náboženství jako taková mohou mít nějakou hodnotu vzhledem ke spáse.

V úvodu téže knihy se píše, že ostatní náboženství mají určitou spasitelskou hodnotu, protože člověka přivádějí, sice nedokonale a nikoli bez příměsí bludu (sic!), k určitému hlubšímu poznání Boha. Tato spása se vždy realizuje skrze Krista a v jeho Duchu, jejím zřídlem je velikonoční tajemství.

Tento přístup má oficiální název – jedná se o nauku o rozrněném slovu (tzv. *logos spermatikos*). V praxi to znamená, že i jiná náboženství obsahují zrnka pravdy; slovy memetiky obsahují určité memy, které patří do našeho memplexu.

Zdá se, že současné náboženské memplexy v sobě obsahují memy tolerance, a to je činí akceptovatelnými. Pokud by se situace změnila, ke slovům by se dostaly virulentnější memy. Dá se říci, že pod ekumenickým nátěrem zůstala římskokatolická církev tím, čím vždy byla – totiž totalitární gerontokracií.

Se zcela jiným postojem se setkáváme u ateistů: jejich názory se mohou lišit v mnoha směrech, ale mají respekt k svobodnému bádání, otevřené mysli, nelpí na dogmatech (uvědomují si, že mnoho věcí není ještě vysvětleno). Rozhodující jsou důkazy a rozum, ne dogma a exkomunikace.

Věřící mají naopak pocit, že musí svoji víru chránit za každou cenu – jako by Bůh potřeboval ochranu.

Dennett (2007, s. 290) uvádí možnou motivaci těch, kteří hlásají toleranci:

1. politická strategie, ještě není čas na to hlásat svoji nadřazenost;
2. je zcela jedno, kterému náboženství se zavážeš, jen pokud budeš nějaké mít;⁴⁸

⁴⁷ Problém navzájem si odporujících myšlenek a náboženských dogmat pěkně popsal D. Adams na příkladu Elektromnicha z knihy *Holistická detektivní kancelář Dirka Gentlyho*. Elektromnich je přístroj, který za lidí věří ve vše, co se po něm chce. Nový typ Plus může současně věřit až šestnácti navzájem si zcela odporujícím a sebe vylučujícím myšlenkám, aniž to způsobí havárii jeho operačního systému.

⁴⁸ V tomto smyslu lze uvažovat o metanáboženském memplexu. Víra v boha je vlastně ukázáním vůle a ochoty věřit v cokoli.

3. náboženství je pro mnoho lidí příliš cenné; přestože je to prázdná historická záležitost, můžeme si dovolit je tolerovat do té doby, než samo od sebe zmizí.

Často se lze setkat s tímto druhem apologického memu (ten patří do skupiny tolerantních memů):

Náboženství jsou všechna pravdivá, pokud lidem umožňují, aby uspokojivě „zakoušeli život v jeho celistvosti“. Žádný z těchto systémů není podstatně lepší nebo horší než ostatní. Všechny jsou tudíž pravdivé.

Je to snaha zalíbit se všem a nikoho neurazit. Dá se to mj. vysvětlit tak, že apologeté jednotlivých náboženství si jsou velmi dobře vědomi toho, že pokud by začali kritizovat dogmata, učení a absurdity jiných systémů, začala by se hroutit jejich vlastní fantastická konstrukce.

Obecně platí, že tak jako kterákoli jiná jazyková hra i řeč náboženství zprostředkovává určitý smysl, který může být při respektování pravidel této hry srozumitelný. To, o čem mluví náboženské věty, má svůj specifický vztah k tomu, co platí uvnitř náboženské jazykové hry a uvnitř náboženské životní formy, kterou tato jazyková hra zprostředkovává. Daleko problematičtější je to již s verifikací těchto předpokladů ve světě, který existuje mimo tuto domluvenou hru.

Připomíná to psychoterapeutické školy – všechny nabízejí nějaký ucelený myšlenkový systém, o žádné z nich se nedá říci, že by byla podstatně lepší než zbývající; lidé si mezi nimi vyberou tu, která nejvíce vyhovuje jejich osobnosti. Pokud by se náboženství chápala jako psychoterapeutický

system, který má v sobě zakomponovány prvky tajemna a zázračna, nelze proti nim nic namítat. Ale to není to, co mají náboženští vůdcové na mysli.

Russell (1961/1928, s. 31) píše, že nesnášenlivost, která se s příchodem křesťanství ve světě rozhostila, je zaviněna židovskou vírou ve spravedlivost a ve výlučnou jsoucnost židovského Boha. Židé a především jejich proroci začali klást důraz na myšlenku, že snášenlivost vůči jinému náboženství je hříšná. To mělo neblahý vliv na celé dějiny západního světa. Církev se vždy hodně namluvila o tom, jak římský stát před Konstantinovým nástupem pronásledoval křesťany. Toto pronásledování bylo však umírněné, docházelo k němu jen čas od času a mělo veskrze politický charakter. Od časů Konstantinových až do konce 17. století byli v každé době ustavičně pronásledováni jedni křesťané druhými, a to urputněji, než je kdy pronásledovali římscí císařové. S výjimkou židů byl takový pronásledovatelský postoj ve starověku velmi vzácný. Čteme-li Herodota, najdeme tam laskavé a snášenlivé vyprávění o zvycích cizích národů. Nijak nedychtí dokázat, že lidé, kteří nazývají Dia nějak jinak, propadnou věčnému zatracení a že by je bylo správné usmrtit, aby jejich trest začal co možná nejdříve. Toto stanovisko zůstává vyhrazeno monoteismu.

Moderní křesťan (žid, muslim) zaujímá méně drastický postoj, ne však díky svému náboženství; vděčí za to generacím volnomyšlenkářů. Obecně lze říci, že náboženství neobstojí ve zkoušce univerzálního bratrství – příliš často jsou agenty netolerance, dobývání a agrese. To si zaslouží morální opovržení ze strany ateistů.

JE KŘESŤANSTVÍ TO PRAVÉ NÁBOŽENSTVÍ?

Přes deklarovanou toleranci a pluralitu myšlení se mnozí křesťanští teologové snaží dokázat, že křesťanství je jiné než ostatní náboženství, že je absolutní, že pochází od Boha.⁴⁹ Např. jeden z nejvýznamnějších římskokatolických teologů 20. století Karl Rahner řekl: „*Křesťanství chápe sebe sama jako absolutní náboženství, jež je určeno všem lidem a nemůže vedle sebe uznat žádné jiné jako rovnoprávné.*“

Podívejme se na důvody tohoto postoje. Heller (Heller & Mrázek, 2004, s. 46–47) píše, že celé křesťanství vypadá při pohledu zvenčí jako jedno z mnoha lidských náboženství. Křesťanské zjevení je ale záležitostí jiné roviny. Křesťanství není náboženství, ale dílo boží, ovoce Slova a Ducha, nepochází z lidského nitra. Není to destilát lidské přirozenosti, nýbrž oslovení zvenčí, z jiného rozměru.

Podle něj všechna ostatní náboženství osvobozují člověka. Jejich posledním motivem je zase vlastní já, které se chce zbavit svého trápení. Křesťanství je tak radikální, že osvobozuje i od zájmu o sebe sama, pro Boha a bližního. Jádrem je boží vůle a boží láska, v níž a s níž jej Bůh posílá k bližnímu.

Tento názor naráží na několik námitek:

- křesťanství je stejně egocentrické jako všechna ostatní náboženství, v žádném případě neosvobozuje od zájmu o sebe sama – individuálně slibuje nebe, event. hrozí peklem; lpí na lidském egu (pokračování po smrti), z tohoto pohledu jsou východní myšlenkové systémy daleko méně egocentrické;
- stejně jako judaismus a islám pracuje s motivem záchrany vyvolených (národa, věřících té pravé víry);

- koncept sebezapření, odevzdání se do vůle boží, potlačení individuálních přání ve prospěch celku snadno najdeme i v judaismu a islámu.

Zdá se, že nenalezneme nic, čím by se křesťanství zásadně lišilo od jiných systémů. Křesťanství – tak jako všechny ostatní náboženské memplexy – se vyvinulo přirozenou cestou ze starších náboženských vrstev a podléhá přirozené evoluci náboženského myšlení (viz dále).

I na to má Heller odpověď, ovšem stěží uspokojivou, píše, že (s. 46) *„kdybychom mohli dokázat, že není z lidí, ale z Boha, jak by si mnozí přáli (stejně jako by to chtěli o bibli a o Kristu), znamenal by takový důkaz vyprázdnění a zrušení víry. Toto rozpoznání je ovšem tajemství víry“*.

Je logické, že považuji náboženství, které vyznávám, za výjimečné. Otázkou je, jak si mohou být tito lidé jisti, že by to v jiném náboženství nefungovalo stejně? Zkoušeli to? Dá se připustit, že pokud něčemu (prakticky čemukoli) absolutně uvěříme a odevzdáme se tomu, poskytne nám to jedinečný pocit (mj. zmizí ambivalence); změni nás to, odpoutá nás od našeho starého já. Je to síla, která jakoby nevychází z nás. Z této perspektivy se nám ostatní systémy budou zdát nezajímavé. Mezi tím naším a ostatními budeme vnímat asi takový rozdíl jako mezi osobou, kterou milujeme, a všemi ostatními. Je to však důkaz?

⁴⁹ Totéž samozřejmě můžeme najít u muslimů, věřících židů atd.

SVĚTOVÝ PARLAMENT NÁBOŽENSTVÍ

Praxe náboženské tolerance značně pokulhává za teorií. Je to přesně z toho důvodu, že představitelé různých náboženských memplexů považují (ať již veřejně, nebo jen soukromě) to své za jedině pravdivé. Steinfels (1993) popisuje setkání Světového parlamentu náboženství v Chicagu, kde se sešlo několik tisíc náboženských vůdců, takto:

- evangelické a fundamentalistické církve (mající v USA velký vliv) se setkání z teologických důvodů zcela vyhnuly;
- etablované centristické a liberální denominace (např. episkopální, metodistická), které normálně podporují ekumenické úsilí, nebyly téměř vidět;
- zástupci pravoslaví hromadně odešli, když zjistili, že se nacházejí mezi neo-pohany;
- židovské skupiny se stáhly, když se ukázala *Nation of Islam*;
- sikhové a hinduisté sice zůstali, ale snažili se navzájem vytlačit ze sálu.

Dalaj Láma si odpověděl na vlastní otázku: „*Pokud máme konflikty ve jménu náboženství, můžeme vůbec pomoci řešit jiné problémy?*“, slovem „*Nesmysl!*“.

Z memetického hlediska bylo napětí způsobeno tím, že na sebe narazily různé iracionální memplexy; iracionalita se již v principu nemůže domluvit s jinou iracionalitou, nikdy ne, když se půjde do hloubky. Pro srovnání si zkusme představit nějaký vážnější konflikt při setkání např. humanistů nebo ekologů.

NÁBOŽENSTVÍ A TOTALITARISMUS

Náboženští apologeté často mluví o tom, že ateistické politické systémy mají sklon k totalitarismu a krutosti (Hitler, Stalin).⁵⁰ Nechtějí si ale uvědomit, že náboženství a totalitarismus mají k sobě velmi blízko, že mají společný fundament (Hitchens, 2007, s. 235–252):

- cílem je vytvořit nového člověka;
- obdiv k dokonalému vůdci, zakladateli;⁵¹
- učení se prezentuje jako neomylné, existuje řada dogmat;
- kontrola nad myšlením a životem – jako opak autonomie a svobody;
- pronásledování disidentů, zmanipulované procesy, likvidace nevhodných knih, cenzura;
- totální řešení – víra musí být do jisté míry slepá;
- pracuje s lidskou potřebou/přáním po vlastním podrobení se a uspokojením z podrobování druhých.

⁵⁰ Komunistický ateismus je ve skutečnosti kryptonáboženství – mytologie zlatého věku prvobytně pospolné společnosti, eschatologie příchodu komunistické budoucnosti, vyvolený národ = dělnická třída apod. U nacismu je to ještě jednodušší, to je již vyložené erupce idealizovaného nacionálního pohanství pokrouceného prizmatem křesťanské netolerance.

Lze říci, že komunismus je mesianistický judaismus v materialistické masce a nacismus je pokus o revival germánského pohanství metodami čistě židokřesťanskými, tj. s pocitem výlučnosti a svatého práva na *Lebensraum* = *Zaslíbenou zemi*.

Ale i kdybychom připustili, že se jednalo o ateistické systémy, je třeba si uvědomit, že vztah mezi ateismem a krutostí byl náhodný, jeho představitelé nepáchali zlo ve jménu ateismu.

⁵¹ Schéma je prosté – jeden Bůh, jeden král, jeden papež – jeden führer.

Všechna náboženství – pokud k tomu mají politické prostředky – se snaží umlčet ty, kteří mají pochybnosti. Je to známka slabosti, ne síly. Obecně lze říci, že tam, kde se náboženství dostane k moci, začíná bezpráví a útlak. Tam, kde je své moci zbaveno, je krotké a mírné.

V ČR se situace církví velmi podobá situaci komunistické strany. Obě ideologie mají své příznivce, majetek, hierarchii, tradici. V současnosti se snaží působit tolerantně a demokraticky, protože jsou si vědomy toho, že nemají politickou sílu k tomu, aby mohly vystupovat radikálněji. Jedná se v podstatě o mrtvé systémy, které existují jen setrvačností. Neměli bychom však zapomínat, jak se chovaly, když byly mocné.⁵²

Z těchto důvodů není překvapující, že religiozita měřena klasickými metodami jako afiliace k náboženské skupině, frekvence chození do kostela, modlitby apod. pozitivně koreluje s autoritarismem, netolerancí, předsudky, pocitem morální superiority apod. (Altemeyer, B. & Hunsberger, B., 1992).⁵³

Cum grano salis se dá říci, že část těch, kteří se pokorně skloní před Bohem, si toto ponížení kompenzují jinde.

Mocenské aliance

Velmi často se stávalo, že náboženství vytvářelo s vládnoucí třídou mocenské aliance a podílelo se na technologii moci (opak byl naprostou výjimkou). Vatikán podporoval totalitní systémy, Pius XI. se vyjádřil o Mussolinim jako o „*muži, kterého seslala prozřetelnost*“, pomohl mu k tomu, aby v Itálii uchopil moc (Lateránská smlouva z roku 1929). Jeho

následovník, Pius XII. neučinil proti nacismu prakticky nic, mj. pravidelně zasílal Hitlerovi blahopřání k narozeninám. Stanford (2006) píše, že nechuť Vatikánu otevřít archivy z 2. světové války, jen podporuje tvrzení, že je co skrývat, konkrétně sympatie Pia XII. k nacistům. V oficiálních dokumentech je Pius XII. (zemřel v roce 1958) popisován jako pastýř, který vedl své stádo s velkou mravní odvahou těžkou dobou. Pro mnoho historiků je však Hitlerovým papežem:

- v roce 1933, kdy byl vyslancem Vatikánu v Německu, podepsal s Hitlerem (jehož autoritářství obdivoval) dohodu na zrušení *Centre Party* (kde katolíci dominovali), která byla jedním z nejagilnějších oponentů nacionálního socialismu;
- když byl v roce 1939 zvolen papežem, první věc, kterou udělal, bylo odmítnutí dokumentu (*Mit Brennender Sorge*), který napsal jeho předchůdce na smrtelném loži a který varoval před Hitlerem;
- během 2. světové války nikdy se veřejně nepostavil proti holocaustu (s výjimkou jedné ne zcela jasné věty v roce 1942);
- dovolil církvi, aby profitovala z majetku zabaveného nacisty;
- stavěl se nevědomým k tomu, když některé řády po válce pomáhaly nacistům uprchnout do Jižní Ameriky.⁵⁴

⁵² Snad téma pro *Ústav pro studium totalitních režimů*.

⁵³ Religiozitu je však třeba oddělit od spirituality. Lidé, kteří skórují vysoko na škále spirituality, mají antiautoritářské postoje. Takoví však tvoří mezi věřícími menšinu.

⁵⁴ Spojení Vatikánu s nacismem pokračovalo i po válce – nacističtí zločinci prchali s pomocí Vatikánu (vystavování falešných dokumentů, využívali tzv. *Red Line*) – v Jižní Americe potom pomáhali etablovat fašistické režimy.

Vatikán všechna tato obvinění vehementně odmítá, nicméně nezpřístupní kompletní dokumenty badatelům. Pod tlakem veřejného mínění umožnil na konci 90. let, aby britský historik John Cornwell část dokumentů prostudoval. Ten byl tím, co objevil, šokován. O svých nálezech vydal knihu *Hitlerův papež*.⁵⁵

Extrémní pravice v Evropě se vždy opírala o katolickou církev (Španělsko, Maďarsko, Rakousko, Chorvatsko, Slovensko, vichistická Francie, Irsko).⁵⁶ Jednoznačně se dá říci, že sekulární levice se v boji proti nacismu osvědčila více než věřící.

Komunisté nechtěli ani tak vyhladit náboženství jako ho nahradit – neomylný a zbožňovaný vůdce, pronásledování heretiků, mumifikace mrtvých vůdců, procesy, kde se nevinní přiznávali. V Orwellově *Farmě zvířat* je jedna důležitá pasáž, která je však často přehlížena. Havran Mojžíš, který alegoricky zastupuje věřící, byl poté, co Napoleon vyhnal farmáře, znovu povolán na farmu – to je přesně to, co se stalo v Rusku za Stalina (podobně i v Polsku).⁵⁷

Ateistický totalitární systém má oproti náboženství jednu výhodu – vždy existuje možnost, že se jej smrtí zbavíme. To pro náboženství neplatí, to klade nárok nejenom na celý náš život, ale dokonce to právě začne až po smrti.

Totalitarismus a věřící

Dá se předpokládat, že osoby, které mají sklon k totalitarismu, budou mít **a)** méně výhrad k válce, **b)** silnější rasové stereotypy. S obojím se setkáváme spíše u věřících.

Zdá se, že proválečné postoje pozitivně korelují s religiozitou, přinejmenším v USA. Hamilton (1968) zjistil, že ve výzkumech týkajících se amerických válek v letech 1952 až 1964, zaujímali nejvíce proválečné postoje protestanti, na dalších místech byli katolíci a židé. Na posledním místě se umístili ateisté.

Že se nejedná pouze o postoje, ukazuje Parrot (1970), který uvádí, že mezi účastníky demonstrací proti válce ve Vietnamu bylo 61 % ateistů.

Co se týká rasových předsudků, věřící v USA měli v 70. letech 20. století více rasových předsudků než ateisté (Argyle & Beit-Hallahmi, 1975, s. 112). K podobným výsledkům se dospělo i v Anglii a Walesu. Bagley (1970) zjistil, že hostilní vztah k imigrantům uvedlo 76 % členů Anglikánské církve, 62 % římských katolíků a 56 % ateistů.⁵⁸

Důvodem větší rasové nesnášenlivosti jsou nejspíše tyto dva faktory:

- náboženské skupiny ze své podstaty vytvářejí skupinovou mentalitu (my vers. oni);
- konformita k normám, neschopnost snášet nejasnost.

⁵⁵ Kniha vyšla v roce 2008 i v češtině.

⁵⁶ Součástí Osy bylo i Japonsko, kde císař byl považován za Boha.

⁵⁷ V současnosti dosáhlo maxima spojení náboženství a totalitarismu v Severní Koreji – je to totalitární a zároveň religiózní stát (vůdcové jsou uctíváni jako polobozi).

⁵⁸ Faktory jako věk, vzdělání a povolání byly kontrolovány.

Islámská teokracie

Ze všech tří monoteistických systémů lze totalitární tendence nejlépe vidět v islámské teokracii. V islámských zemích nikdy (s výjimkou Turecka) nedošlo k oddělení státu a církve. Islámské právo (tzv. *šaría*) není produktem lidského porozumění a nikterak neobráží neustále se měnící a vyvíjející se společenskou realitu (jak je tomu u evropského práva). Islámské právo je neměnné a tzv. *věda šarií* je neomylným a konečným výkladem. Protože je více než 1 000 let staré, ztratilo kontakt se vším následným vývojem – ať již společenským, ekonomickým či etickým.⁵⁹ Problematické je především v otázkách náboženské nesvobody a společenského statutu žen. Warraq (2005) uvádí:

- člověk, který se narodil v muslimské rodině, nemá právo své náboženství změnit.
- podle islámského práva není možné, aby nemuslim měl jakoukoli autoritu nad muslimy (byl např. jejich nadřízeným v práci).
- ten, kdo konvertuje ke křesťanství a rozhodne se zůstat v muslimské zemi, se vystavuje velkému riziku. Ztrácí většinu svých práv: jeho manželství je prohlášeno za neplatné, jsou mu odňaty děti, nemůže dědit. Rodina často vezme věc do vlastních rukou a odpadlíka jednoduše zavraždí. Za to jim samozřejmě žádný trest nehrozí.
- svědectví žen u soudu má jen poloviční hodnotu, jejich pohyb je přísně omezen, nesmí se vdát za nemuslima.
- nemuslimové nesmějí svědčit proti muslimovi.
- v Saudské Arábii je nemuslimům zakázáno, aby praktikovali své náboženství, stavěli kostely, vlastnili bibli apod.

Obrovskou propast mezi teokratickou mentalitou a moderní filosofií lidských práv ukazuje *Všeobecná islámská deklarace lidských práv* z roku 1981. Autoři se vyhnuli konfrontaci a řešení hlavních problémů harmonizace mezinárodních lidských práv a norem šaría, např. se nijak nestaví proti trestu smrti, kterým šaría trestá odpadlictví.

⁵⁹ Příkladem může být to, že se zabývá např. nástupnickým právem hermafroditů (pohlaví totiž nemají identická práva), dědictvím člověka, který se změnil ve zvíře, a dokonce i takového člověka, který se ve zvíře změnil pouze způli (a to buď vertikálně nebo horizontálně), manželstvím mezi člověkem a démonem atd.

IV.

NÁBOŽENSTVÍ A MORÁLKA

EVOLUČNÍ ZÁKLADY MORÁLKY

Podle katolického katechismu je jedním z důkazů Boha to, že existuje svědomí. Podobně uvažoval i Kant – kategorický imperativ je boží příkaz. Věřící často říkají, že kdyby nebyl Bůh, nebylo by možno určit hodnotu věcí (např. lidského života).

Tyto teze jsou chybné. Koukolík (2007) v publikaci *Proč se Dostojevskij mýlil* ukazuje, že neplatí jeho výrok: „*Kdyby nebylo Boha, bylo by vše dovoleno*“. Ve skutečnosti není morálka založená na náboženství, ale má své evoluční kořeny – jinými slovy – vyvinula se v průběhu evoluce, přičemž rozhodující roli hrály tyto faktory:

- příbuzenský výběr (ochota pomáhat je závislá na stupni genetického příbuzenství),

- reciproční altruismus (pomáháme a v budoucnu očekáváme návrat investice),
- sociální učení (imitace),
- skupinová selekce (skupina, kde převládají altruisté, bude úspěšnější než skupina s menším počtem altruistů; geny altruistů se v populaci rozšíří).

Náboženské systémy tuto morálku v nejlepším případě kodifikovaly. Výstižně to vyjádřil jeden misionář (i když si jistě nebyl vědom plného významu svých slov), když řekl, že kamkoli přišel, všude zjistil, že už tam byl Pán Ježíš před ním.

Skutečnost, že se morální vědomí toho, co je dovoleno a co je špatné v průběhu historie měnilo, a s tím i přesvědčení, co má Bůh rád a co ne, spíše nahrává evolučnímu výkladu morálky a celkové humanizaci společnosti než Bohem zjeveným zákonům.

Někteří se ale nemohou smířit s představou, že by ateisté mohli konat dobro jen tak, bez přičinění nějaké vyšší moci. Halík (2007, s. 241) nabízí formou otázky pozoruhodnou hypotézu, kterou stojí za to citoval in extenso:

Bůh je ukryt v ateistech jim samým i světu, aby na konci věků přestal s touto milostnou hrou na schovávanou a uchystal ateistům překvapení, že to On byl přítomen v nich, v jejich životech, že On skrze ně a oni Jeho (skrytou) silou činili dobro, – a zároveň i svět (včetně křesťanů) bude překvapen a potěšen poznáním, že to, čím ho leckdy překvapovali ateisté, byl vlastně dar a „zašifovaný vzkaz“ boží, byla to Jeho tajemná přítomnost v nich?

To je skutečně zajímavá teze. Pokud tedy ateisté někdy překvapili svět konáním dobra, mluvil z nich Bůh, o kterém ale neměli tušení.⁶⁰

Podívejme se na tento příklad: člověk zachrání za cenu vlastního života skupinu dětí. Čin jistě chvályhodný, dejme tomu, že se tak v dotyčném člověku projevila tajemná přítomnost boží. Problémem je, že s podobným typem chování se můžeme setkat i u subhumánních živočichů. Např. u ptáků, kteří podstupují velké riziko, aby odlákali predátora od zbytku hejna.

Znamená to, že skrze ptáka, který se chová obětavě, také promlouvá Bůh, nebo je to v tomto případě něco jiného?

MORÁLKA TEISTY VERS. MORÁLKA ATEISTY

Myšlenkový experiment by mohl zažít úvahou, kolik existuje dobrých věcí, které dělají teisté, ale ne ateisté. Bylo by třeba dost mentálního úsilí, aby nějaký smysluplný seznam vznikl. Zcela jiná situace vzniká, když se zeptáme na seznam špatných věcí – zde věřící celosvětově mohou páchat a také páchají mnoho zla, které by ateisty vůbec nenapadlo. Obecně platí, že lidé, kteří si myslí, že Bůh je na jejich straně, mohou být světu velmi nebezpeční.

Údajně je církev garantem hodnot. Jednou z nich má být úcta k životu. Většinou to jsou však slepá dogmata – odpor

⁶⁰ Na toto místo snad patří úvaha, že pouze ateisté přijdou do nebe – jen u nich je totiž stoprocentní jistota, že pokud konají dobro, nečekají za to žádnou posmrtnou odměnu.

proti eutanazii a výzkumu kmenových buněk jen zvyšuje utrpení.⁶¹

Pinker v článku *The Stupidity of Dignity* (2008) dokumentuje, jak negativní roli hrají náboženské organizace v otázkách bioetiky v současných USA. Pomocí dogmat a citátů z Písma (např. Gn, 9, 6. „*Neboť člověka Bůh učinil, aby byl obrazem božím*“) se staví proti věcem, které by jednoznačně zachránily mnoho životů a snížily utrpení – od výzkumu kmenových buněk (orgány získané klonováním by zachránily miliony životů), přes omlazovací techniky až po eutanazii (tj. právo důstojně zemřít). Nelíbí se jim koncept osobní autonomie a odpovědnosti. Ve skutečnosti jediné, co by mělo hrát roli, je respekt k člověku a k jeho utrpení. Místo toho náboženští vůdcové evokují fantastické vidiny Frankensteinova. Vzhledem k tomu, že tyto organizace mají velkou politickou moc, podařilo se jim zablokovat či alespoň zpomalit výzkum v mnoha oblastech, které by pro lidstvo měly blahodárný vliv.

Náboženské systémy používají řadu triků, jak překonat lidské sobectví – jedním z nich je posmrtná odměna těm, kteří se obětují v zájmu celku. Nic, co Ježíš po lidech chce, nechce jen tak. Říká jim, že udělají dobrý obchod, např. „*Není nikoho, kdo opustil dům nebo ženu, aby v tom čase nedostal mnohokrát více a v přicházejícím věku život věčný*“ (L, 18, 29–30). To je příklad pozitivní motivace, hrozba peklem pak té negativní – obojího můžeme najít u tohoto apoštola boží lásky mnoho.

Jiný mem nám říká, abychom milovali bližní, jako sami sebe. Tento nárok je amorální, protože je nesplnitelný. Obecně jde o to vzbudit v lidech pocit viny – narodil ses hříšný a musíš to napravit. Pokud se podaří transfer memů tohoto typu, vzniká u jedince masochistická vazba na náboženskou

instituci. Má velmi blízko k pocitu, kteří mají lidé navštěvují cí sadomasochistické podniky – je to přání být otrokem.

Bible ovšem obsahuje i celkem zdravé memy – např. chovej se k ostatním tak, jak si přeješ, aby se chovali oni k tobě. To je akceptovatelný a chvályhodný princip. Otázkou je, zda k tomu, abychom se takto chovali, potřebujeme Boha.

Jedno z nebezpečí náboženské výchovy spočívá v tom, že pokud jsou děti vedeny k morálce pomocí náboženství, a v dospělosti víru ztratí, může to zredukovat jejich chuť být dobrými. To je jeden z dobrých důvodů, proč nepostavit etiku na náboženství.⁶²

KONCEPT ODPUŠTĚNÍ

Zvláštní pozornost v genealogii morálky zasluhuje koncept odpuštění. Na něm se dá demonstrovat, proč existuje morálka, aniž bychom si přitom museli brát na pomoc Boha. Různé strategie kooperace se zkoušely na modelu, který je znám jako vězňovo dilema. V turnajích počítačových programů byl dlouhou dobu nejúspěšnější program, který se jmenoval *Tit-for-Tat*

⁶¹ Extrémním případem glorifikace utrpení byla Matka Tereza. Pacientům s velkými bolestmi byla pod jejím vedením odpírána silnější analgetika. Sabbová (2000) líčí, jak umírající ženě s velkými bolestmi Matka Tereza řekla: „*Jste tak blízko, že vás Ježíš líbí.*“ Umírající žena odpověděla: „*Tak mu prosím řekněte, ať s tím přestane.*“

⁶² Zajímavý experiment na téma interní a externí odměny provedli Green et al. (1976). Dalí dětem poutavé hlavolamy a sledovali, jak dlouho si s nimi děti hrály. Po nějaké době experimentátoři nabídli úspěšným dětem odměnu. Doba, po kterou se děti úlohami zabývaly, se zvětšila. Když se však v poslední fázi experimentu pokračovalo bez odměny, zájem dětí opadl. V jazyce psychologie externí odměna převážila nad interní.

(*Půjčka na oplátku*). Byl překvapivě jednoduchý – v prvním kole nabídl spolupráci, a pak jen opakoval protihráčovy kroky (pokud protihráč také nabídl spolupráci, *Tit-for-Tat* ji nabídl v druhém kole, pokud však protihráč nespolutracoval, nespolutracoval v druhém kole ani *Tit-for-Tat*).

Pracoval na těchto principech:

- spolupracující (na začátku),
- schopnost okamžité odvety (na nespolutracaci odpovídá nespolutracaci),
- schopnost odpuštění (na altruismus odpovídá altruismem).

Jinými slovy oplácet stejnou mincí. V reálném životě však někdy dochází k situacím, kdy si protistrana vykládá náš čin jinak, než byl zamýšlen – může např. interpretovat altruistický čin jinak a podle toho pak reaguje, což má za následek nekonečný řetěz odvet. Proto byly vyvinuty o něco sofistikovanější programy, které se nakonec ukázaly úspěšnější než klasická TIT (Wilson, 2003, s. 192):

- *Contritrate Tit-for-Tat* (CTFT) – akceptuje dvě nespolutracace předtím, než začne oplácet;
- *Generous Tit-for-Tat* (GTFT) – odpouští jistou míru nespolutracace (v závislosti na její frekvenci).

Jsou to programy, které mají v sobě zabudováno „odpuštění“. Důležité je si uvědomit, že toto chování je závislé na kontextu – dokáže rozlišit chyby v komunikaci (informační šum) od programové nespolutracace.

Tento model má dobrou šanci na to, aby svému nositeli přinesl výhody – a to i v reálném životě. Nezanedbatelné též je, že samotné odpuštění je psychologicky osvobozující akt, jenž má kladný vliv na zdraví.⁶³

To, že se s těmito koncepcemi setkáme i v náboženských textech, ukazuje, že jejich autoři měli – přinejmenším v tomto ohledu – dobrý vhled do lidské psychiky.

NÁBOŽENSKÁ MORÁLKA & NESNÁŠENLIVOST

Náboženská morálka je velmi nebezpečná. Absolutní moralisté jsou obvykle motivováni náboženstvím: eutanazie je vždy špatná, homosexualita je vždy špatná, interrupce je vždy špatná. Dawkins (2006, s. 238) uvádí dva příklady náboženské obsese vůči homosexuálům:

- pastor Fred Phelps z *Westboro Baptist Church*, který má mnoho vlivných příznivců, zorganizoval v letech 1991–2006 přes 22 tisíc demonstrací proti homosexuálům se slogany typu *Thank God for Aids*. Na jeho webových stránkách je seznam zemřelých homosexuálů a automaticky generované číslo, které ukazuje, kolik dní se již dotyčný smaží v pekle.
- odpověď jednoho reverenda na otázku, proč je tak zaměřen proti homosexualitě: „*Nevinní občané se vystavují riziku boží pomsty, když se rozhodne zničit město, ve kterém homosexuálové žijí.*“⁶⁴

⁶³ Na druhou stranu si lze velmi dobře představit, že podobně pozitivní účinky na psychické zdraví má i úspěšně vykonaná pomsta. Tento fenomén však stojí mimo zájem vědců.

⁶⁴ Je běžné interpretovat události typu 11. září, zemětřesení, tsunami apod. jako trest za hříchy – viz www.whendisasterstrikes.com.

I když se můžeme nad tímto názorem pousmát, ve skutečnosti k smíchu není; je dítětem náboženského myšlení, a mnoho lidí, kteří mají politickou moc (v USA, v Izraeli a v islámském světě), bere příběhy obsažené v bibli a koránu doslovně. Absolutismus není zdaleka mrtev. Phillips (2006) ve své knize *American Theocracy* upozorňuje na nebezpečí tzv. *křesťanského fašismu*. Pokud by fundamentalističtí křesťané získali politickou moc, ustaví křesťanský stát (bez plurality) založený na deseti přikázáních (mj. popraví všechny homosexuály, lékaře, kteří provedli potrat atd.).

Více než polovina (56 %) ateistů a agnostiků v USA vyjadřuje obavy ze současného vývoje v USA a souhlasí s výrokem, že radikální křesťanství je pro Ameriku stejně nebezpečné jako radikální islám (Barna Group, 2007).

Teroristé nejsou motivováni čistým zlem, ale stejně jako křesťanští vrazi doktorů tím, co chápou jako poselství svého náboženství. Nejsou to psychotici, jsou to náboženští idealisté.

Sexualita

Církev si usmyslila označit za mravnost určitý úzký souhrn pravidel lidského chování, které nemají s lidským štěstím nic společného. Mravností nazývá celou řadu metod, které přinášejí lidem nezasloužené a zbytečné utrpení. Nejzřetelnější je to v oblasti sexuality. Církev učinila vše, co bylo v její moci, aby potopila a snížila sexuální vztahy.

Prakticky jakýkoli sexuální impuls byl zakázán a byl důvodem k pocitům viny a studu. Církevní postoj k sexualitě je morbidní a nepřírozený.⁶⁵ Sex je podle katolické doktríny

možný pouze v manželství, s tím jde ruku v ruce vymýcení každé znalosti *ars amandi*, takže i tato jediná forma sexuálního života s sebou přináší velmi málo uspokojení.⁶⁶ Tabuizace a zneurotizování této oblasti přineslo do světa mnoho neštěstí.

Russell (1961/1928, s. 25) uvádí tento příklad: Každý chlapec se zajímá o vlaky, dejme tomu, že bychom některému řekli, že na jeho zájmu o vlaky je něco špatného, že bychom mu vždy na nádraží zavázali oči, že bychom nikdy nedopustili, aby v jeho přítomnosti padlo slovo vlak atd. Výsledkem by nebylo, že by se o vlaky přestal zajímat, naopak, zajímal by se o ně ještě více než kdy předtím, trpěl by přitom však úzkostí, že hřeší.

Přesně toto dělala církev se sexualitou – a protože je sexualita nepoměrně zajímavější a závažnější než vlaky, následky jsou o to horší.⁶⁷

Rodina

Lásku rodinnou zavrhl sám Ježíš – ke své matce je opakovaně hrubý: „*Ženo, co mi chceš?*“ (J, 2, 4) – a většina jeho následovníků.

⁶⁵ Podle zjevného zákona je lepší si useknout ruku či vypíchnout oko, než podlehnout pokušení.

⁶⁶ Křesťanství nenabízí sex ani v ráji – skutečně, nikdy nebylo schopno nabídnout přitažlivý ráj. Na rozdíl od křesťanů mají muslimové k sexualitě pozitivní vztah (ovšem vůbec neberou v potaz ženskou sexualitu a sexuální potřeby ženy).

⁶⁷ Jedním z paradoxů je, že ačkoli se katolická církev staví proti téměř všemu sexuálnímu, omlouvá a je benevolentní k zneužívání dětí klérem (viz s. 198–200).

Nebo (Mt, 12, 47–49): *Někdo mu řekl: „Hle tvá matka a tvoji bratři stojí venku a chtějí s tebou mluvit.“ On však odpověděl tomu, kdo to řekl: „Kdo je má matka a jsou moji bratři?“ Ukázal na své učedníky a řekl: „Hle, moje matka a moji bratři.“*

Samozřejmě s nimi nemluvil. Jedná se o jasný příklad odcizení. Totéž uvádí Marek (3, 31–33) a Lukáš (8, 19–21).

I když v Písmu nalezneme řadu pasáží, které jsou v tomto ohledu z dnešního pohledu prorodinné, důležité je si uvědomit, že platí za dodržení jedné podmínky – totiž náказы stejným memplexem. Pokud to tak není, musí *„děti povstat proti svým rodičům“*.

Žena

Vztah k sexualitě souvisí se vztahem k ženě, v tom náboženství také selhalo. Ve Starém zákoně byla žena vytvořena pro potřeby muže a jeho pohodlí. Svatý Pavel v Novém zákoně opakovaně vyjadřuje strach ze žen a pohrdání jimi.⁶⁸ Korán vždy považoval ženy za stvoření méněcenná – fyziky, intelektuálně i morálně. Na prvním místě je muž, pak hermafrodit, pak žena.

Křikavová et al. (2002, s. 137–143) popisují situaci ženy v islámské společnosti takto:

- láska mezi mužem a ženou ve smyslu citu je pro islámské prostředí stále ještě do značné míry zapovězeným tématem. Zhruba polovina manželských párů v arabských zemích se nedopracuje k hlubšímu citovému vztahu.
- čtyřicet procent muslimek nikdy před svatbou nehovořilo se svými manželi důvěrněji. Pro naprostou většinu žen

(Alžír, Maroko, Sýrie) znamenala svatební noc jednu z nejpoutavějších chvil v životě.

- žádná muslimská žena nemá právo se zřítí svého základního poslání – stát se matkou.

Zajímavostí je, že žena nemá vůbec možnost – alespoň podle klasických právních interpretací – dostat se do ráje a alespoň tam si vynahradiť to, co jí bylo na světě zapovězeno.

Obecně se dá říci, že polovina lidstva je definována jako nečistá, méněcenná a jako pokušení k hříchu. Je možné, že právě tento postoj dal vzniknout kultu panenství a memu Panny Marie – psychologicky bylo třeba tuto negaci kompenzovat tak, že se vytvoří žena v ideální podobě, nedosažitelný vzor.

SVATÉ TEXTY A MORÁLKA

Základ morálky?

Bible a korán jsou věřícími – ale nejenom jimi – často chápány jako základ morálky. Ve skutečnosti ale jsou souborem memů, jež jsou zdrojem toho nejhoršího, co kdy existovalo a co rozděluje svět, konkrétně: skupinové morálky, genocidy, ideologie o násilném šíření víry, zotročení národů, snahou o světovou dominanci, pohrdání ženami a dětmi, nesmyslnými restrikcemi sexuálního života apod.⁶⁹

⁶⁸ K této problematice viz s. 167–169.

⁶⁹ Mnoho jiných textů – např. Iliada, islandské ságy, mayské náboženství se hlásí k témuž, na rozdíl od výše zmíněných textů je ale nikdo nebere vážně.

Zajímavé je srovnání svatých textů tří hlavních monoteistických náboženství podle frekvence výroků vyzývajících k netoleranci, násilí a podle počtu absurdit. Na webových stránkách *The Skeptic's Annotated* jsou seznamy těchto výroků utříděné do příslušných kategorií.⁷⁰

text	netolerance		násilí a krutost		nespravedlnost		absurdity	
Starý zákon	406	1,7 %	745	3,2 %	859	3,7 %	784	3,4 %
Nový zákon	151	1,9 %	126	1,6 %	268	3,4 %	361	4,5 %
korán	515	8,2 %	512	8,2 %	714	11,4 %	109	1,7 %
celkem	1 072	2,9 %	1 383	3,7 %	1 841	4,9 %	1 254	3,3 %

Tabulka: Frekvence výroků ve svatých textech
(*The Skeptic's Annotated*).

Vzhledem k tomu, že texty jsou nestejně dlouhé – Starý zákon má 23 214 veršů, Nový zákon 7 959 a korán 6 236 – je v druhém sloupečku procentuální přepoččet k celkové délce.

K metodě lze mít několik výhrad:

- některé položky v seznamech jsou sporné,
- míra např. krutosti jednotlivých výroků je různá (např. je horší Nu 31, 14–18 nebo korán 5, 34?),
- některé položky figurují ve více než jednom seznamu,
- důležité by bylo analyzu doplnit frekvencí kladných výroků (např. vyzývajících k toleranci, odpouštění apod.).

Přes tyto výhrady je pozoruhodné, kolik eticky sporných míst se vyskytuje v textech, které jsou věřícími brány jako

1. zjevení,
2. základ morálky.

Zdá se, že aby byl memplex úspěšný, musí v sobě obsahovat i prvky, které osloví lidskou agresivitu, masochismus a sadomasochismus.

Historicky viděno se monoteismus často jevil jako zuřivě netolerantní, a to v kontrastu s polyteismem, v jehož jménu se nikdy nevedly náboženské války. Tato netolerance z monoteistické ideologie logicky vyplývá – války jsou vyhlašovány z ideologicko-doktrinálních důvodů. Dá se říci, že monoteismus je velké zlo, kterým je zasaženo jádro naší kultury.⁷¹

Často se říká, že útočit na náboženství je něco velmi nesprávného, protože náboženství činí lidi lepšími. To je však velmi problematická teze. Russell (1961/1928, s. 19) píše, že se setkáváme s pozoruhodnou skutečností – čím silnější bylo náboženství kteréhokoli období a čím hlubší byla víra v dogmata, tím více bylo krutosti, tím horší vládly poměry. V takzvaném věku víry, kdy lidé skutečně věřili v křesťanské náboženství ve vší jeho úplnosti, byly křížácké války a existovala inkvizice; ve jménu náboženství bývali lidé nejrůznějšího druhu vystavováni všemožným krutostem.

⁷⁰ Viz <http://skepticannotatedbible.com>.

⁷¹ Známe jen velmi málo případů, kdy by monoteistická náboženství dokázala koeexistovat v jednom státě. Krátkodobě se to podařilo v Jugoslávii, po jejím rozpadu se obnovilo nepřátelství a krvavé střety katolických Chorvatů, pravoslavných Srbů a bosenských muslimů (Müller, 2005, s. 31).

Russell dále uvádí, že organizované církve se všude stavěly proti:

- sebemenšímu pokroku lidského citění a mravního pokroku,
- jakémukoli zlepšení trestního zákona,
- třebas i nesmělému krůčku směřujícímu k omezení válek,
- sebeumírněnějšímu úsilí o lepší zacházení s barevnými rasami nebo o uvolnění pout otroctví.

Nejenom Starý zákon, ale i Nový zdůrazňuje nerovnost lidí. Otrokům je doporučováno, aby poslouchali a uvědomili si, že jim tento úděl byl přisouzen, je vyzdvihována státní moc a požadavek loajality vůči vládcům.⁷² To svědčí o tom, že biblické texty měly upevňovat moc vládců a sloužit k manipulaci.

Podle bible jsou „*boží zákony dokonalé*“ (Ž, 19, 7). Jedním dechem se ale dozvídáme, že každý, kdo pracuje o sabatu, musí být zabit, že zabiti mají být nejenom nevěřící a homosexuálové, ale i odmlouvající adolescenti. Jedná se o zákony, které byly Izraelcům zjeveny. Mýlil se snad Bůh? Pokud ano, sluší se to na vševědoucí bytost?

Ve světle těchto historických faktů je podivné, že v kterékoli veřejné debatě o tématech, jako je morálka, bioetika, sexualita, reprodukce, trest smrti apod., jsou vždy přítomni teologové. Už jsme si na to tak zvykli, že nám to ani nepřijde divné. Otázka by měla znít: Jakou mají tito lidé kvalifikaci, aby řešili podobné otázky? Upřímná odpověď je taková, že jejich odbornost spočívá ve znalosti textů, které byly napsány před tisíci lety lidmi, kteří téměř ničemu nerozuměli.⁷³ V lepším případě ve znalosti moderních autorů, které úvahy svých předchůdců rozvíjejí. Jistě je mezi nimi mnoho velmi inteligentních lidí, problémem ale je, že předpoklady, na kterých staví své teorie, jsou nesprávné, jinými slovy: logicky rozvíjejí chybné premisy.

Pro náboženství byla vždy typická:

- manipulace lidmi tím, že využívají jejich strachu, pocitů viny a nevědomosti;
- perzekuce, pýcha a indolence kléru;
- servilita, pověřčivost a bigotnost věřících;
- potlačování zdravé nezávislosti myšlení.

Náboženství je založeno hlavně a především na strachu – z tajemna, z porážky, ze smrti a na přání cítit, že máme nějakeho staršího bratra, který bude ve všech trápeních a svárech stát při nás.⁷⁴ Strach je otcem krutosti; není tedy divu, že krutost a náboženství šly ruku v ruce. Navíc – pokud je víra založená na strachu, ničí skutečnou morálku.

Dawkins (2006, s. 32) uvádí jako příklad současné manipulace a úrovně křesťanství v USA jednoho vlivného amerického teleevangelistu, který ve své show řekl svým věřícím: „*Bůh mě zabije, když mi nedáte 8 milionů dolarů.*“ Fungovalo to. V podobném duchu byly celé populace donuceny (psychickým vydíráním, strachem – ať již z nadpřirozeného nebo z násilí) platit desátky a daně – bez nich by církve neexistovaly.

Na zajímavý paradox víry v dobrého Boha a morálky poukázal Harrison (2004). Většina věřících souhlasí s tím, že např. není dobré zabíjet děti nebo trestat je za činy jejich otců. Ale přesto se tak Bůh chová:

- v Egyptě pobil všechny prvorozené – od syna faraonova po syna vězně (Ex, 12, 29);

⁷² „*Otroci, poslouchejte své pozemské pány s uctivou pokorou.*“ (Ef, 6, 5).

⁷³ A navíc možná trpěli duševními poruchami typu megalomanie, schizofrenie atd., alespoň tak se z textů zdá.

⁷⁴ Případně přání mít Velkého bratra. Je to jen zdánlivý paradox, Velký bratr, i když sám hrozivý, nás dokáže ochránit od všeho ostatního.

- Hospodin stíhá vinu otců na synech i na vnucích do třetího a čtvrtého pokolení (Ex, 34, 7).

Je zajímavé, že v množině lidí, kteří věří v existenci Boha, nenajdeme téměř nikoho, kdo by řekl – ano, Bůh existuje (stvořil vesmír apod.), ale není dobrý, proto takového Boha nemohu uctívat. Proč jsou věřící tak loajální?

STARÝ ZÁKON

Kdo je tvůj bližní?

Věta „*Miluj bližního svého jako sebe sama.*“ pochází ze Starého zákona. V řeči moderní biologie se dá přeložit: „*Chovej se k němu, jako kdyby byla vaše genetická informace shodná (r = 1).*“ Kdo je tedy ten bližní?

V době, kdy byl tento zákon „zjeven“ Izraelitům, žili izolovaně v poušti a neměli žádné nežidovské sousedy. Vzájemné spory stály mnoho mrtvých – např. 3 000 se jich vzájemně zabilo v jediné epizodě (Ex, 32, 26–28). Abychom pochopili, koho myslel Mojžíš bližním, musíme se podívat na pasáž, z které byl tento výrok extrahován (Lv, 19, 18): „*Nebudeš se mstít synům svého lidu a nezanevřeš na ně, ale budeš milovat svého bližního jako sebe sama. Já jsem Hospodin.*“

Bližní tedy není kdokoli, ale zcela jasně se jedná o člena vlastní skupiny.⁷⁵

Deset přikázání je mj. uvedeno v Deuteronomiu (5, 17–21). Svitky, ze kterých byl pořízen překlad, nemají mezery, čárky a velká písmena. To, jak se utvoří věty, je zcela na překladateli.

Místo oddělených příkázání je možno je číst jako celek. Tím je otázka zodpovězena – nezabiješ svého bližního, děti svého lidu.

Tato interpretace není v žádném případě okrajová. Talmudští rabíni rozhodli, že žid je odpovědný za vraždu, jen pokud úmyslně zabil jiného žida. Pokud žid měl v úmyslu zabít nežida, ale omylem zabil žida, nebyl vinen. Naopak to ale neplatilo – pokud nežid zabil omylem žida, byl vinen.

Zákon (Mišna) to říká jasně (Sanhedrin 79a). Totéž lze najít u Maimonida (Book of Torts, 5, 5, 4) „*Pokud nevěrec neúmyslně zabije Izraelitu, musí být zabit bez ohledu na to, že šlo o neúmyslný čin*“.

Podobně v Book of Judges (5, 9, 4):

Pokud Noahid [tj. nežid] zabije člověka, i když zabije embryo v lůně matky, musí být zabit. Také když zabije někoho, kdo trpí smrtelnou nemocí, musí zemřít. V žádném z těchto případů to neplatí pro Izraelce.

Židovští apologeté mají tendenci tyto výroky hrubě zkrešlovat. Shahak a Mezvinsky (1999) uvádějí, že v běžných překladech talmudické literatury jsou některé citlivé pasáže přeloženy tak, aby nepobouřily nežidy. Některé jsou přímo zfalšovány. Mají ukázat židovskou etiku v univerzálním světle. Například slova znamenající „Izraelity“ se překládají jako „lidé“ a reference k nižšímu statutu nežidů a jejich omezeným právům jsou prostě vypuštěny.

⁷⁵ Důkazů pro tento postoj nalezneme mnoho, např. žid se nikdy nesmí stát otrokem jiného žida, otroci mohou být pouze nežidé (Lv, 25, 44).

Je snaha zrelativizovat výroky v Talmudu, Mišně a jiných náboženských spisech, které jsou explicitně protikřesťanské: schvalují možnost podvést křesťana, neplatnost slibu daného křesťanovi, líčí bestialitu, tupost a amoralitu křesťanů, schvalují hostilitu židů k jiným národům a dvojí etický standard.

Např. Lustig (Fuks, 1995, s. 10) napsal: „*Židé byli v dějinách první, kdo vtělili do svých zákonů, že zabít – kromě usmrcení v sebeobraně – je hřích, první, kteří vyhlásili, že obětovat člověka se nesmí. Vražda je zločin.*“

Tento názor je nesprávný hned ze tří důvodů:

- zákaz zabít najdeme mj. v Chammurapiho zákoníku (1792–1750 před n. l.);
- zákaz zabít se týkal pouze členů vlastní skupiny; Mojžíšův příkaz by byl novátorský jen v tom případě, kdyby se zákaz týkal všech, tj. i nežidů; ve skutečnosti není známá žádná lidská skupina, kde by zabití člena skupiny nebylo sankcionováno;
- hebrejské slovo *racach* se sice běžně překládá jako zabít, ale míní se jím takové zabití, které se děje mimo zákon (podle okolností se týká vraždy, neúmyslného zabití, zabití z vášně apod.); nikdy se nepoužívá pro zabití ve válce nebo popravu zločince (Krämer et. al, 2001, s. 346).

KDO JE ČLOVĚK?

Koncept vyvoleného národa je popsán ve Starém zákoně, na tomto základě jsou ostatní vnímáni jako neplnohodnotní lidé. K tomu Maimonides (Torts, 5, 1, 1; 5, 2, 11): „*Když někdo zabije Izraelitu, poruší zákaz, neboť Písmo říká ‚Nezabiješ‘. Pokud někdo úmyslně zabije v přítomnosti svědků, musí být popraven [...] Je zbytečné říkat, že nebude zabít, pokud zabil pohana.*“

Ve většině současných překladů je tento text zkreslen. Autoři Starého zákona byli explicitní v tom, že nežidé nejsou plnohodnotní lidé – referují o nich jako o gójích, idolatorech nebo pohanech.

Např. Ezechiel (34, 31): „*Budete mými ovce, ovce, které já pasu, vy lidé, a já vám budu Bohem, je výrok Panovníka Hospodina.*“

V moderní literatuře se na tento aspekt zapomíná. Tak např. Sax (2003) v knize *Zvířata ve Třetí říši* popisuje snahu nacistů dehumanizovat příslušníky nepohodlných menšin (především židy a Romy) tím, že se jim přisoudí zvířecí podstata (o to snáze se budou moci převážet v dobytčátcích). V tom má jistě pravdu. Zapomíná však, že tento koncept lidí vers. nelidů je neodmyslitelnou součástí Starého zákona a dalších židovských náboženských spisů. Shahak a Mezvinski (1999) uvádějí:

- podle luriánské kabaly, mystického učení, které dominovalo judaismu od konce 16. do počátku 19. století, byl svět stvořen pouze kvůli židům. Existence nežidů je podružná. Jedním ze základních východisek je „*absolutní superiorita židovské duše a těla nad nežidovskou duší a tělem*“.
- vlivný rabi Kook řekl: „*Rozdíl mezi duší žida a duší nežida je větší a hlubší než rozdíl mezi lidskou duší a duší dobytka*“.

- někteří rabíni bojují za zákaz transfuze nežidovské krve židovi, event. transplantace orgánů.

Když jsem Saxovi zaslal dotaz, odpovědi se vyhnul, nakonec mi napsal, že to není jeho obor.⁷⁶

Skutečnému vztahu židů k nežidům se vyhýbá i Leo Rosten. Při vysvětlování pojmu *gojim* píše (2004, s. 103):

Je zapotřebí zdůraznit, že idea respektu k ostatním a hodnota pluralitní společnosti tvoří starou, integrální součást judaismu a židovské tradice. Rabíni vždycky učili, že všichni lidé, kteří plní boží přikázání, jsou si před tváří boží rovni.

Jen obtížně si lze představit výrok, který by byl ve větším rozporu s realitou – a to jak v rabínské teorii, tak v židovské praxi obecně.⁷⁷ Různí autoři (např. Teitelbaum, 1965, s. 222) poukazují na to, že konvertité a jedinci ze smíšených manželství nejsou židovskou komunitou přijímáni jako rovnoprávní židé (tzv. *tiché odmítnutí*). Webber (1997) uvádí, že ačkoli podle židovského zákonodárství neexistuje „*částečný žid*“, mohou ti, kteří jsou židé pouze po matce, tj. mají nežidovského otce, v praxi pocítit v tradičním ortodoxním prostředí „*značné sociální znevýhodnění*“.

U nás Novák (2000) píše, že:

- současná generace, jejíž původ není dle halachického učení zcela košer, se v periodiku *Roš Chodeš* dozví, že se může realizovat ve *Společnosti přátel Izraele*, ale jinak, pravda, židovské náboženské společenství děkuje, leč nemá o ně zájem;
- [...] v synagoze si připadají jen jako trpění hosté.

Novák uvádí, že smutné na celé věci je, že etnicky pouze částeční židé nejsou židovskou náboženskou obcí přijímáni jako rovnocenní členové, přesto, že „*jejich rodinná anamnéza je po čertech židovská*“ (tj. mají zkušenost holocaustu a jiných perzekucí).

Pražský rabín Sidon píše, že „*úplným Čechům*“, kteří si judaismus vybrali jako náboženství, radí, aby raději sloužili svému Bohu.⁷⁶ Totéž radí lidem, kteří sice židy jsou, ale ne podle halachy (Đurková & Wienk, 2002).

Počet nežidů, kteří přestoupili k judaismu, byl vždy malý. Vedle toho, že proces konverze byl vysoce nepříjemný a ponižující (včetně obřizky), je z existence zvláštních zákonů (tzv. *halacha*) pro proselyty zřejmé, že nebyli bráni jako plnoprávní židé (MacDonald, 1994, s. 68–69):

- pokud se komunita musela rozhodnout, komu pomůže, bylo pořadí následující: kněz, Levita, Izraelita, mamzer (tj. osoba pocházející z nezákonného svazku), natin (jedinec z jiné etnické skupiny, který žil jako sluha mezi Izraelity), proselyta, osvobozený otrok.
- omezení svědectví v právních záležitostech a sociální praxi. Přestože teoreticky mohl konvertita zastávat kterýkoli úřad v komunitě, není žádný záznam o tom, že by ho někdo někdy zastával.
- trvalo několik generací, než se mohli potomci konvertity nadít plnoprávného členství. Izraelitům bylo doporučováno

⁷⁶ Přičemž je žid, historik a lingvista. Jen obtížně si lze představit lepší kvalifikaci.

⁷⁷ Možná je jádro problému v „lidé, kteří plní boží přikázání“; respektovat budeme jenom ty, kteří se chovají a myslí tak, jak my chceme.

⁷⁸ Kolik těch Bohů vlastně je?!

nebrat si nikoho z nižší roviny rasové čistoty, než jsou sami. Konvertité tudíž neměli možnost uzavřít sňatek s někým z čisté linie.

Zcela jistě je podstatně snazší pro žida asimilovat a být přijat majoritní společností než totéž pro nežida ve vztahu k židovské společnosti. Kde je tedy ona deklarovaná rovnost a plnohodnotnost?

Mojžíš nevěděl nic o přírodní selekci, ale jeho příkazy byly jednoznačné a každý evoluční biolog jejich podstatě dobře rozumí:

- příslušníci všech národů, které obývaly zaslíbenou zemi, měli být okamžitě zabiti;
- sousedící národy měly být – pokud se nepodřídí Izraeli – též vyhubeny.

Viz Deuteronomium (20, 10–16):

Když přitáhneš k městu, abys proti němu bojoval, nabídneš mu mír. Jestliže ti odpoví mírem a otevře ti brány, tu všechn lid, který je v něm, podrobíš nuceným pracím a budou ti sloužit. Jestliže k míru s tebou nesvolí, ale povede s tebou boj, oblehneš je. Až ti je Hospodin, tvůj Bůh, vydá do rukou, pobiješ v něm ostřím meče všechny osoby mužského pohlaví. Ale žen, děti a dobytek i vše, co bude v městě, všechnu kořist si ponecháš jako lup. Budeš užívat kořisti po svých nepřátelích, kterou ti dal Hospodin. Tak naložíš se všemi městy od tebe velice vzdálenými, která nepatří k městům těchto pronárodů zde. Ale v městech těchto národů, které ti dává Hospodin, tvůj Bůh, do dědictví, nenecháš naživu naprosto nikoho.

Tyto příkazy byly jednoznačně genocidní (viz i 1. S, 15, 3): „Nyní jdi a pobij Amáleka; jako klaté zničíte vše, co mu patří. Nebudeš ho šetřit, ale usmrtíš muže i ženu, pachole i kojence, býka i ovci, velblouda i osla.“

Ve světové literatuře bychom jen obtížně hledali horší postavu, než je starozákonní Bůh (žárlivý, pyšný, nespravedlivý, krvežíznivý etnický čistič, misogyn, homofobik, rasista, megaloman, sadomasochista).⁷⁹ Starý zákon vyzývá k etnickým čistkám, schvaluje otrokářství, opovrhuje ženami a nežidy, příkazuje trest smrti za cizoložství, odmlouvání rodičům či práci o sabatu – lze jen obtížně pochopit, proč je takováto kniha předmětem nekritické úcty stovek milionů věřících.

Ukázkou neupřímnosti/dvojitého standardu může být vrchní britský rabín Sax (2005). V textu nazvaném *Násilí ve jménu náboženství* píše, že „nábožensky inspirované násilí se jako strašidlo vrátilo na svět“ (s. 9). O několik stránek dále (s. 31) uvádí, že boží slova Abrahámovi: „Odejdi ze své země, ze svého rodiště a svého otcovského domu a jdi do země, kterou ti ukážu!“ jsou z těch nejzávažnějších v lidské historii. To, že tento boží příkaz znamenal několikanásobnou genocidu národů, které tuto zemi obývaly, jej nechává klidným. Zdá se, že vše bylo v pořádku.

Saxův přístup je však na hlubší rovině logický, je přímý důsledek toho, když se osoba či skupina lidí prohlásí za vyvolené – na ty se potom vztahují jiná pravidla než na zbytek.

⁷⁹ K tématu Max Weber (1998/1925, s. 224) uvádí: „V žádném jiném náboženství na světě nemají universálního Boha s tak neslýchanou žízni po pomstě jako Jahve [...] Židovská religiozita se tedy stala po výtce religiozitou odplaty.“

STAROZÁKONNÍ PŘÍBĚHY

K zamyšlení nad starozákonní morálkou poslouží tři notoricky známé příběhy.

1. Abrahám a Izák (Gn, 22)

Bůh poručil Abrahámovi, aby mu obětoval svého syna Izáka.⁸⁰ Abrahám zhotovil oltář, svázal Izáka do kozelce a položil jeho hlavu na oltář. Ve chvíli, kdy Abrahám sahal po obětním noži, vstoupil do děje anděl, který Abrahámovi sdělil, že oběť není nutná, že jen Bůh zkoušel jeho poslušnost.

Jaké poučení si máme z tohoto příběhu vzít? Že máme být poslušni rozkazům, i když jim nerozumíme, event. s nimi nesouhlasíme? Ale to je přesně to, co říkali nacisté při Norimberském procesu – „*My jsme pouze poslouchali rozkazy.*“

Teologové jej hájí zhruba takto:⁸¹

Bůh dal Abrahámovi syna a nyní jej chce zpět. Má člověk právo se ptát: Proč tak činíš? Boží příkazy jsou najednou naprosto nepochopitelné lidskému rozumu – ba někdy se zdají být až kruté. Abrahám se nezdráhá a nediskutuje. Je to boží rozkaz, který žádá bezodkladné rozhodnutí. [...] Neobchází boží příkaz, třebaže, po lidsku viděno, je jím všechno ohroženo. Je hotov vzdát se i toho nejdražšího.

Někdo by mohl namítnout – a nebyl vlastně Bůh milostivý, když Izáka zachránil? Možná, ale jindy takový nebyl – např.

v Soudcích (11) vojevůdce Jiftách slíbí Bohu, že pokud mu zaručí v bitvě vítězství, „obětuje mu toho, kdo mu vyjde naproti z vrat jeho domu, až se bude vracet“. Potká dceru. Musí ji obětovat jako zápalnou oběť. V tomto případě nebyl Bůh milostivý.

Další rovinou příběhu je osud dítěte, které muselo takovéto trauma podstoupit. Každý moderní stát by Abraháma za tento čin odsoudil.

Představme si člověka, který uposlechne hlas, jenž identifikuje jako božský a někoho zabije/obětuje. Skončil by buď v blázinci, nebo ve vězení.

Přesto je tento příběh základním kamenem všech tří mono-teistických náboženství⁸².

2. Lot a jeho dcery (Gn, 19)

Lot nabídne dvěma poslům, kteří přišli do Sodomy, pohostinství. Sodomští muži obklíčí dům a chtějí hosty znásilnit. Lot jim místo nich nabídne své dvě panenské dcery („*dělejte si s nimi, co se vám zlíbí*“.).

⁸⁰ Často se lze setkat se spojením „svého jediného syna“. Izák ale nebyl jediným synem Abraháma, ten měl ještě staršího Izmaela (Gn, 16). Ten však byl zplozen s nežidovkou, tj. nebyl košer. Lépe by bylo překládat „jedinečný“, „ojedinělý“.

⁸¹ Výklady ke Starému zákonu, I. zákon, Česká biblická společnost, Praha, 1991.

⁸² V koránu je stejný příběh, místo Izáka v něm však vystupuje právě Ismael. Koránský příběh obsahuje zajímavou nuanci: Abrahám je na pochybách a ptá se Ismaela, co má dělat. Ten mu řekne, aby se odevzdal do vůle boží. Ano, i děti jsou indoktrinovány.

Při útěku ze Sodomy, kterou se Bůh rozhodl zničit, se Lotova žena proti zákazu otočí a promění se v solný sloup. Lot s dcerami se ubytuje v jeskyni. Ty ho opijí a souloží s ním.

Jaké je morální poučení z tohoto příběhu? Nabídnout své dcery je přinejmenším misogynní.⁸³ I když se dá chápat, že ochrana hostů patřila mezi hlavní ctnosti, chtěl použít své dcery jako nástroje (bez jejich souhlasu).

Lotova žena je potrestána za celkem malý prohřešek – ze zvědavosti se otočila, ale následný dvojnásobný incest Lota a jeho dcer, ze kterého jsou počati Moáb a Benami, projde bez jakéhokoli trestu, dokonce se zdá, že vše je v pořádku.⁸⁴

3. Deset egyptských ran (Ex, 5–15)

Na začátku příběhu posílá Hospodin Mojžíše a Árona k faraonovi a ujišťuje je, že ho donutí, aby Izraelce propustil ze zajetí. Zároveň však Hospodin zatvrdí faraonovo srdce (Ex, 7, 3): „*Já však zatvrdím faraonovo srdce a učiním v egyptské zemi mnoho svých znamení a zázraků.*“

Proč to tak dělá, se dozvídáme (Ex, 10, 1–2): „*Hospodin řekl Mojžíšovi: „Předstup před faraona. Já jsem totiž učinil jeho srdce i srdce jeho služebníků neoblomné, abych mohl uprostřed nich provést tato svá znamení a ty abys mohl vypravovat svým synům i vnukům o tom, co jsem v Egyptě dokázal, i o znameních, která jsem mezi nimi udělal, ať víte, že já jsem Hospodin.“*“

Hospodin nakonec sesílá na Egypt deset ran. To je trest za to, že faraon a jeho úředníci odmítli propustit Izraelce. Podle bible je však odmítli propustit proto, že Hospodin zatvrdil

jejich srdce. Bůh využil Egyptany jako nástroj k tomu, aby ukázal svoji moc. Zdá se, že ostatní národy tedy slouží k tomu, aby si Izraelci upevnili víru ve svého Boha.

Co je to za morálku, když někoho potrestáme za to, že neučinil něco, co jsme mu sami znemožnili učinit?

Jinou rovinu výkladu – podobně amorální – nám může napovědět reakce pražského rabína Sidona na otázku, zda Bohu na jiných národech nezáleží (když jim nedal smlouvu). Sidon odpověděl (Ďurková & Wienk, 2002):

To však neznamená, že by mu na ostatních nezáleželo. V bibli se dočtete, že Bůh seslal na Egyptany deset ran, aby ho poznali. Co mu mělo záležet na nějakých Egyptanech? Ale záleželo mu na nich.

„Morální“ poučení je nejspíš takové, že Izrael má nejsilnějšího Boha, tudíž se mu ostatní národy musí podrobit. Podobnou řečí mluví i teologický výklad:⁸⁵

Faraonova neblomnost má Izraeli tuto zemi zošklivit a s ní samozřejmě i jakýkoli otrocký stát. Právě na tomto pozadí oslnivě zazáří Hospodinova jedinečnost, síla a láska [sic!]. Když zatvrdí faraonovo srdce, vytvoří podmínky pro to, aby se osvědčila Hospodinova moc nad Egyptem a aby ji poznali dokonce sami Egyptané.

⁸³ Velmi podobné nabízení dcery a ženy, aby se ochránil host, je v Soudcích (19, 23–24).

⁸⁴ Zde se někdy na ospravedlnění chování Lotových dcer uvádí, že pro záchranu rodu je lepší mít potomky, byť by pocházeli z incestního vztahu, než nemít vůbec žádné.

⁸⁵ Výklady ke Starému zákonu, I. zákon, s. 110, Česká biblická společnost, Praha, 1991.

AKTUÁLNOST STAROZÁKONNÍHO MYŠLENÍ

Kdo by si myslel, že starozákonní myšlení a morálka je věci minulosti, nebezpečně by se mýlil.

1. Svatá země

Dennett (2007, s. 336) uvádí příklad Izraele. Mnoho věřících židů je přesvědčeno, že mají nárok na Svatou zemi, a dokládají to citacemi ze Starého zákona. To je však velmi zavádějící myšlenka. Představme si, že by nějaký indiánský kmen začal nárokovat ostrov, na kterém stojí Socha Svobody, z toho důvodu, že tam mají pohřebiště. Všichni by se jim vysmáli. Přitom je to daleko mladší historie než historie Chrámu.

Podobně nemůžeme nechat náboženství prohlásit, že nevěřící, kteří po generace žili v „posvátné zemi“, nemají právo tam žít.⁸⁶

2. Rasistický Izrael

Shahak a Mezvinsky (1999) analyzují situaci v současném Izraeli a upozorňují na rasistické koncepty některých vlivných směrů, zvláště pak židovského fundamentalismu.

Uvádějí, že motivem, proč knihu napsali, byla snaha upozornit na některé prvky židovského fundamentalismu a na skutečnost, že ohrožují demokracii v Izraeli:

- existuje velká a zarážející podobnost mezi židovským mesianismem a nacistickým Německem. Nežidé jsou pro mesianisty tímtež, čím byli židé pro nacisty. Typickým znakem je nenávisť k západní kultuře s jejími racionálními a demokratickými principy. Extrémní mesianistický šovinismus je obrácen proti všem nežidům.
- členem kibucu se může stát pouze žid. Pokud se chce stát nežid, **a)** musí s tím členové kibucu souhlasit, **b)** musí konvertovat k judaismu. Autoři kladou hypotetickou otázku, co by se stalo, kdyby americké nebo britské instituce povolovaly židům stát se jejich členy pouze tehdy, přestoupí-li ke křesťanství.
- nenávisť ke křesťanství se projevuje např. tím, že v učebnicích matematiky pro nejnižší ročníky se nahradilo znaménko + (které připomíná kříž) písmenem T. Pokud by se něco takového stalo v Iráku, SSSR nebo Číně, stalo by se to jistě předmětem široké diskuse.

Much a Pfeifer (2000) uvádějí např. že:

- v současném Izraeli jsou fanatické ortodoxní skupiny velmi vlivné a nebezpečné.
- mizí atributy právního státu, izraelská společnost směřuje spíše k teokracii než k demokracii.
- nežidovské menšiny a neortodoxní židé jsou diskriminováni a dochází k porušování lidských práv.

⁸⁶ V izraelsko-palestinském konfliktu si dvě zhruba stejně velké skupiny činí nárok na stejné území. Řešením by bylo vytvořit dva státy – kdyby tomu nestáli v cestě náboženští fanatici, kteří tvrdí, že mají boží autoritu, požehnání.

Z morálního hlediska je však celá věc sporná – proč mají Palestinci doplatit na to, co židům udělali během 2. světové války Němci?

- v Izraeli vyrostly dvě generace, které nikdy nebyly vychovávány k demokracii a jen zhruba tuší, co demokracie je.
- dochází k násilí ze stran ultraortodoxních skupin (vypalování bytů, lámání rukou a nohou, teroristické útoky na Araby a jejich posvátná místa). Toto jednání je kryto rabíny a viníci jsou jen výjimečně potrestáni.
- ultraortodoxie používá holocaustu pro své ideologické či politické cíle.

Zajímavé je např. i to, že v této demokratické zemi má náboženské dogma přednost před láskou – je nelegální uzavřít nábožensky smíšený sňatek, sňatek s nežidem je neplatný (viz Dt, 7, 3: „*nespřízníš se s nimi, svou dceru neprovdáš za syna někoho z nich ani jeho dceru nevezmeš za svého syna*“).

3. Náboženská výchova dětí rozděluje svět

Tamarin (1966, 1973) provedl výzkum, který se zabýval vnitroskupinovou morálkou a vlivem nekritického přijímání bible na vznik předsudků (mj. pojetí vyvoleného národa) izraelských dětí ve věku 8–14 let (n = 1066).

Dětem předložil text (Joz, 6, 20–21) líčící pád Jericha, kdy Bůh přikázal, aby bylo město zničeno a všichni obyvatelé včetně zvířat zabiti.⁸⁷ Děti měly za úkol odpovědět, zda Jozue a Izraelci jednali správně. Jednoznačný souhlas vyjádřilo 66 % respondentů, zásadní nesouhlas 26 %. Ale i část těch, které vyjádřily zásadní nesouhlas, uváděly důvody typu: Arabové jsou nečistí, při kontaktu s nimi se žid též znečistí, event. měla se zachránit zvířata apod.

Mezi těmi, které zcela souhlasily, bylo 50 % těch, které vyjádřily souhlas i s doplňující otázkou: „*Představte si, že izraelská armáda dobude arabskou vesnici. Myslíte si, že by se k jejím obyvatelům měli chovat stejně jako se choval Jozue k obyvatelům Jericha?*“

Kontrolní skupině 168 izraelských dětí pak předložil totožný text, jehož děj se však odehrával před 3000 lety v Číně a Jezua byl nahrazen generálem Linem. V tomto případě jen 7 % respondentů souhlasilo a 75 % nesouhlasilo.

Závěr výzkumu byl takový, že pokud se nejednalo o Izrael, většina dětí souhlasila s tím, co považujeme za běžnou morálku.

Starozákonním myšlením nejsou pochopitelně ovlivněny pouze židovské děti vyrůstající v Izraeli, ale dovolávají se ho i různí politici. Příkladem může být ospravedlňující řeč bývalého chorvatského prezidenta Tudjmana před soudním tribunálem (Thomas, 1992):

Genocida je přirozený jev, který je v souladu se společenskou i mytologickou božskou přirozeností. Genocida je nejen dovolena, je navíc doporučována, a dokonce nařizována slovem Nejvyššího kdykoliv, pokud je nutná a pro nastolení království vyvoleného národa nebo pro zachování a šíření jeho jediné správné víry.

To je přesně to, co nás Starý zákon učí. Hitchens (2007, s. 106) uvádí, že izraelští rabíni do dnešních dnů debatují o tom, zda příkaz vyhubit Amáleka je kódové označení pro to, co by se mělo udělat s Palestinci.

⁸⁷ Ve Starém zákonu je jmenováno 400 měst, která byla Izraelity zcela zničena.

NOVÝ ZÁKON

Otázkou je, zda je Nový zákon lepší. Křesťané automaticky odpoví ano, ale tak jednoznačné to není. Křesťanství, které vzniklo z judaismu, mělo tendenci vidět novou smlouvu s Bohem, která je popsána v Novém zákoně, jako morálně superiorní vůči staré smlouvě. Dva tisíce let historie však ukazuje, že se jednalo o iluzi, která sloužila vojenským a koloniálním účelům. Jedním ze základních omylů je přesvědčení, že Ježíš hlásal universální morálku. Dalo by se říci, že se jedná o největší intelektuální podvod, který se kdy v západní civilizaci objevil.

Halík (2002, s. 86–87) píše:

Křesťané se nikdy nesmí vzdát misijního poslání, které Kristus svěřil svým učedníkům. Kdyby křesťané přestali nabízet své učení lidem všech národů a kultur a všech sociálních vrstev, přestalo by křesťanství být křesťanstvím a církev církví. Stalo by se ezoterickou kastou či „kmenovým“, nebo nacionálním náboženstvím – a tím z povahy věci být nesmí.

Není ovšem zcela jasné, zda to, před čím Halík varuje, nebylo Ježíšovo přání. Ježíš byl loajální žid, svoji víru předkládal pouze židům a varoval před tím, aby se dostala k pohanům. To Pavel z Tarsu přišel s tím, aby se zapojili nežidé. Tento omyl detailně ilustroval Hartung (1995).

Podle evangelií spočívala Ježíšova mise v reformování judaismu tak, aby se navrátila jeho vnitroskupinová morálka, která upadala ve prospěch rigidních rituálů a sociální stratifikace. Opakovaně nabádá své učedníky, aby se vyhýbali nežidům, a říká jim, že jeho poselství je určeno pouze Izraelitům:

1. Matouš (10, 5–6):

Těchto dvanáct Ježíš vyslal a přikázal jim: „*Na cestu k pohanům nevstupujte, do samsařské obce nechodte; jděte raději ke ztraceným ovcím z lidu izraelského.*“;

2. Matouš (7, 6):

„*Nedávej psům, co je svaté. Neházej perly před svině, nebo je nohama zašlapou, otočí se a roztrhají vás.*“.

Psi se zde rozumí zbývající Kanajci a Samaritáni (viz Mt, 15, 21–28) a svině pak ti, co jedí vepřové – tj. nežidé. Perly jsou zde pravidla, jak se chovat k členům vlastní skupiny.

Jako příklad náboženské apologie/politické korektnosti lze citovat výklad Harringtona (2003, s. 127–128):

„Svaté“ jídlo je maso obětované v chrámu. Nakrmit jím psy je nepřístojné chování a navíc riskujete, že vás napadnou a roztrhají. Stejně tak dát perly před vepře znamená vystavit se riziku pošlapání. Smysl je ten, že jestliže jste se zachovali nedobře vůči druhým, musíte počítat s odpovídající reakcí a následky.

Harringtonův výklad poněkud kulhá:

- obvykle se příliš nezlobíme, dostaneme-li něco lepšího (pod „zachovat se nedobře k druhým“ si obvykle představíme něco podstatně jiného);
- není objasněno, kdo byl míněn psy a vepři.

Na druhou stranu autor připouští to, co je základem Hartungovy teze: „*Existují rabínské paralely, v nichž má být Zákon chráněn před nežidy.*“

Ježíš často používal slov bližní a bratr. Nežidovští křesťané si myslí, že mluvil k nim, ačkoli mnoho jeho výroků to popírá. Např. Matouš (18, 15–18), kde Ježíš vysvětluje, že žid, který se dopustí hříchu, a není schopen svůj omyl poznat, ať je považován za pohana nebo za celníka – tj. za ty, kteří nepřijdou do nebe. (Celníky se rozumí židé, kteří vybírali daně pro nežidovskou vládu.)⁸⁸

Pojem bližní je synonymem pro pojem bratr, oba pojmy jsou poznamenány výlučností izraelské nábožensko–národní pospolitosti. Bližní znamená účastník smlouvy s Hospodinem. Láska k bližnímu je solidarita lidu smlouvy. To jsou její hranice. Protiklady jsou:

- bližní/bratr vers. cizinec,
- lid izraelský vers. národové.

Po mnoha staletích cizí nadvlády chtěl Ježíš upevnit solidaritu mezi Izraelci, a to především tím, že se ustanoví aktivní vnitroskupinová morálka v protikladu k morálce pasivní („miluj bližního svého“, „co chceš, aby druhí činili tobě, čin ty jim“, „nastav druhou tvář“ vers. „nezabiješ“).

Ježíšova výzva nalezla sluchu mezi společensky neúspěšnými, kteří svoji naději ztotožnili s aspirací celé skupiny (Sk, 1, 6–8; L, 2, 32; 24, 21; 24, 44; 24, 49).

Ježíš chtěl uskutečnit Izaiášův sen a přinést království nebeské na zem (např. Mt, 3, 3; Mk, 1, 2). Splnit slib, který dal Bůh Abrahámovi.

Tvé potomstvo rozmnožím jako nebeské hvězdy; tvému potomstvu dám všechny tyto země. V tvém potomstvu dojdou požehnání všechny pronárody země.

(Gn, 26, 4)

Je však třeba poznamenat, že slovo „požehnání“ je eufemistický překlad hebrejského slova *barak*, které ve svém původním významu znamená „kleknout si“ – viz např. Druhá Paralipomenon (6, 13). Osoba nebo národ je tedy požehnána tím, že přijala svoji podřízenou roli – tj. tím, že se klaní před bohem, osobou, národem, který jí žehná.

To ovšem byla v dané situaci – pro židy prvního století, kteří byli pod nadvládou Říma – nebezpečná myšlenka. V obecně morálním smyslu to také nebyla dobrá myšlenka.

Ježíšův plán se znovu objevuje v Janově zjevení (2, 26–28):

Kdo zvítězí a setrvá ve svých skutcích až do konce, tomu dám moc nad národy: bude je pást železnou berlou, jako hliněné nádoby je bude rozbíjet – tak jako já jsem tu moc přijal od svého Otce.

a (9, 4–5):

Dostaly rozkaz [kobyly, po zatroubení páteho anděla] neškodit travě na zemi, ani žádné zeleni, ani stromoví, jenom lidem, kteří nejsou označeni boží pečeti na čele. Ale nebyla jim dána moc, aby lidi zabíjely, nýbrž aby je po pět měsíců trýznily; byla to trýzeň, jako když škorpión bodne člověka.

Ježíšovi andělé neměli zabíjet nežidy, protože ti byli potřeba k tomu, aby osídlili země, které se budou klanět Izraeli, až bude Davidovo království obnoveno.

Tuto myšlenku nacházíme též v Matoušovi (15, 21–28), v paragrafu, který se jmenuje *Víra kananejské ženy*:

⁸⁸ Viz též Matouš (5, 47; 6, 7; 6, 32; 10, 16–21).

Ježíš odtud odešel až do údolí Týru a Sidónu. A hle, jedna kananejská žena z těch končin vyšla a volala: „*Smiluj se nade mnou, Pane, Synu Davidův! Má dcera je zle posedlá.*“ Ale on jí neodpověděl ani slovo. Jeho učedníci přistoupili a žádali ho: „*Zbav se jí, vždyť za námi křičí!*“ On odpověděl: „*Jsem poslán jen ke ztraceným ovcím lidu izraelského.*“ Ale ona přistoupila, klaněla se mu a řekla: „*Pane, pomoz mi!*“ On jí odpověděl: „*Nesluší se vzít chleba dětem a hodit jej psům.*“ A ona řekla: „*Ovšem, Pane, ale i psi se živí z drobtů, které spadnou se stolu jejich pánů.*“ Tu jí Ježíš řekl: „*Ženo, tvá víra je veliká; staň se ti tak, jak chceš.*“ A od té hodiny byla její dcera zdráva.

Merit toho příběhu se zdá být jasný – původní obyvatelé byli tolerováni, pokud chápali sebe sama jako psy.⁸⁹ To je logické, Ježíš chtěl obnovit Davidovo království a k tomu měli být nápomocni obyvatelé ostatních kmenů, kteří se podrobili.

Bylo třeba mnoho práce, kterou měly vykonávat porobené národy. Goell (1994) píše, že tuto funkci dnes převzali námezdní pracovníci z Rumunska, Thajska, Filipín apod.

Tento plán však Ježíšovi nevyšel. Myšlenka křesťanského univerzalizmu pochází od Saula, který si později změnil jméno na Pavla. Ten prohlásil, že je Mesiášův apoštol pro nežidy. (Pavel byl z Izraele vypovězen, nacházel se na území obývaném nežidy.)

Pavel byl úspěšný a nežidovští křesťané se stali vlivnou skupinou. Na rozdíl od Ježíše se obracel ke všem.

Křesťanství se však nezbavilo nacionalismu – naopak, nacionalismus využil křesťanství jako silného pomocníka – a to nejenom za křížáckých válek a dob inkvizice, ale obecně při kolonizaci. První osadníci považovali Ameriku za Nový Izrael se vším, co k tomu patří – tj. podrobení původních národů.

Došlo k jakémusi deuteronomickému *déjà vu* – domorodci byli zabíjeni a jejich místo zaujímali otroci dovážení z jiných zemí.

Hartung svoji studii uzavírá slovy „*Ježíš by se otočil v hrobě, kdyby věděl, že Pavel předá jeho plán prasatům*“.

K Hartungově studii viz část Kritika teorií (s. 170–171).

BYL KRISTUS TEN NEJLEPŠÍ A NEJMOUDŘEJŠÍ Z LIDÍ?

I když pomíneme Ježíšův rasismus, existuje mnoho jiných věcí, které nepůsobí dojmem právě velké moudrosti. Několik z nich uvádí z Russell (1961/1928, s. 16–17).

1. Druhý příchod

Ježíš se s jistotou domníval, že k jeho druhému příchodu na svět dojde ještě předtím, než zemřou všichni lidé, kteří byli tehdy naživu, např. „*Někteří z těch, kteří tu stojí, neokusí smrti, dokud neuvidí Syna člověka přicházeti v jeho království*.“ (Mt, 16, 28) – z toho plyne nebezpečný závěr: Nestarejte se o zítřek.

⁸⁹ Totožný příběh je v Markovi (7, 24–30) s tím rozdílem, že místo kanaanéjské ženy se jedná o ženu syrofenickou (tj. řeckou).

2. Peklo

Kristus věřil v peklo. Russell se domnívá, že žádný člověk, který je opravdu hluboce lidský, nemůže věřit ve věčný trest. Znovu a znovu se u Ježíše setkáváme s mstivou rozhořčeností vůči těm, kdo by snad nechtěli naslouchat jeho kázáním – postoj, který jistě není u kazatelů nijak neobvyklý, který je však poněkud na újmu jeho svrchované dokonalosti. U Sokrata podobný postoj nenajdeme. K lidem, kteří mu nechtěli naslouchat, se choval mile a zdvořile.

U Ježíše byla slova „*Hadi! Plemeno zmijí! Jak uniknete pekelnému trestu?*“ (Mt, 23, 33) určena lidem, jimž se nelíbila jeho kázání. Nebo o hříchu proti duchu svatému: „*Kdo by řekl slovo proti Duchu svatému, tomu nebude odpuštěno v tomto věku ani v budoucím.*“ (Mt, 12, 32). Člověk, který by měl v povaze patřičnou míru laskavosti, by takto nemluvil: „*Syn člověka pošle své anděly, ti vyberou z jeho království každé pohoršení a každého, kdo se dopouští nepravosti, a hodí je do ohnivé pece; tam bude pláč a skřípění zubů.*“ (Mt, 13, 41 – viz i další příklady Mt, 25, 41; Mt, 25, 46; Mk, 9, 43.)

Ježíš pokračuje v líčení pláče a skřípění zubů na více místech. Učení o pekelném ohni jako trestu za hřích je doktrínou krutosti. Je to učení, které vneslo krutost do světa a vystavilo strašlivým mukám celé generace.⁹⁰

3. Fíkovník

„*Měl hlad. Zdálo se, že fíkovník, který měl listí; přišel, zdali by na něm něco nenalezl. Když k němu došel, nenalezl nic než*

listí. Nebyl totiž čas fíků. I řekl mu: *Ať z tebe již navěky nikdo nejí ovoce!*“ (Mk, 11, 12–13).

Fíkovník, který proklel, uschl. Je to podivné, přihodilo se to v období, kdy se fíky nerodí, a nelze z toho vinit strom.

Zdá se, že co do ctnosti a moudrosti nedospěl Ježíš tak daleko jako některé jiné historicky známé osobnosti, např. Buddha a Sokrates.⁹¹

Ježíš je dnes prezentován v idealizovaném světle. Např. v *Deklaraci 2. vatikánského koncilu* se uvádí: *„Ke všem lidem stvořeným k obrazu božtému se chovejte bratrsky. Církev odsuzuje jakoukoli diskriminaci lidí nebo pronásledování kvůli národnosti, barvě pleti, povolání nebo náboženství jakožto cizí duchu Kristovu.“*

To je přístup, proti kterému nelze nic namítat. Problémem je pouze to, že neodpovídá Ježíšovu učení.

Halík (2007, s. 178) píše, že Ježíš řekl *„že nepřinesl pokoj, nýbrž meč“* (Mt, 10, 34). Dodává, že je však třeba velké sletoty srdce a neochoty porozumět, aby někdo mohl chápat a zneužívat tuto větu jako *„zabíjející slovo“*, k ospravedlňování násilí. Ježíš tím nemíní meč, který by on sám nebo jeho přívrženci měli či směli použít vůči svým nepřátelům, nýbrž meč, který dopadne na něj a na jeho učedníky.

⁹⁰ Oeming (2001, s. 127) uvádí, že novozákonní představy soudu jsou tvrdší a hrozivější než ty starozákonní. Všichni hlavní novozákonní svědkové to potvrzují – boží soud, krize, zavržení větší části lidstva – to jsou ústřední témata Nového zákona.

⁹¹ V Ježíšově učení lze najít i mnoho ušlechtilých věcí, např. *„Neodpírejte zlému, nýbrž, udeř-li tě kdo na pravou tvář, nastav mu i druhou.“* (Mt, 5, 39). Ale to není nic nového, to učili už Lao-c' a Buddha stovky let před Kristem.

Halíkův názor nelze akceptovat bez výhrad. Je sice pravda, že řekl jednomu ze svých učedníků, který ho chtěl při zatčení bránit: „*Vrať svůj meč na svoje místo; všichni, kdo se chápou meče, mečem zajdou.*“ (Mt, 26, 52). Ale spíše to bylo kvůli tomu, že věděl, že musí zemřít (hned totiž pokračuje: „*Či myslíš, že bych nemohl poprosit svého Otce, a poslal by mi ihned víc než dvánáct legií andělů?*“), bylo by to tedy zbytečné krveprolití, na učedníky čekala jiná práce.

Proti Halíkově tezi lze mít přinejmenším dvě námitky:

- důsledky Ježíšova učení budou tyto: „*Vydá na smrt bratr bratra a otec dítě, povstanou děti proti rodičům a připraví je o život*“ (Mt, 10, 21, stejně Mk, 10, 21). Je jasné, že děti (zde se pochopitelně myslí ti, kteří přijali novou víru) připraví o život své rodiče.
- Ježíš to odhadl správně, jeho víra se šířila mečem. Pokud křesťané byli dostatečně početní, vždy sahalo k síle (totéž se týká židů a muslimů). Doktrína o lásce k nepříteli je pokrytecká, ti, kdo ji hlásili, jednali opačně.

Pokud má pravdu evangelický teolog Paul Tillich, když říká, že „*Kristus je projev dokonalé transparence, tedy ten, kdo zcela a naprosto ukazuje od sebe sama k Bohu*“, nejedná se o příliš laskavého Boha.

KORÁN

Islám spočívá na slepé víře a nekritickém přijímání náboženských textů – odepřeno je kritické myšlení, pozorování, dedukce. Pokusy reformovat islám zevnitř končí tragicky – obvykle pálením knih a smrtí heretika (to i v současnosti).

Přestože všechny životopisy Mohamedovy jsou stejně apokryfní jako zprávy o Kristu a apoštolech, jsou podstatně solidnějším zdrojem informací, než jaké máme o jiných zakladatelích monoteistických náboženství. Je třeba říci, že podávají nechutný obrázek, zvláště má-li jít o zakladatele náboženství.

Warraq (2005) uvádí, že nečistých cílů dosahoval Mohamed podobně nečistými prostředky. Dle libosti přinášel z nebe poselství, jež měla ospravedlnit jeho politické jednání – války, popravy, zabírání území. I osobní slabůstky se nejen omlouvaly, ale dokonce vysvětlovaly božím souhlasem či příkazem. Ve svém soukromém životě Mohamed hověl svým mužským choutkám a nedbal na nároky kladené na proroky. Zvláštní zjevení ho osvobodilo od zákonů, podrobil svůj národ. Ženské pohlaví bylo zcela vydáno na pospas jeho přáním.⁹²

Mohamed se nezastavil před ničím, jen aby dosáhl svého. Podobnou bezzásadovost schvaloval i svým přívržencům – pokud ovšem sloužila jeho vlastním cílům. Organizoval vraždy a masakry. Jeho kariéra mediálního tyrana byla kariérou vůdce lupičů, jehož politická ekonomie spočívá v získávání a dělení kořisti. Nabídl dobývání se všemi materiálními výhodami, které je provázejí – kořist, ženy, půda.

Arabští vojáci slyšeli v předvečer bitvy u Qadisije: „*Pokud vydržíte, jejich majetek, jejich ženy, jejich děti a jejich země bude patřit vám.*“ Těžko mohl Bůh mluvit jasněji. Říkal Arabům, že mohou ostatní připravit o jejich ženy, děti a zemi, ba dokonce že je to jejich povinnost.

Co se týká božích zjevení obsažených v koránu, problém spočívá v tom (ostatně jako i v jiných náboženských spisech), že tam najdeme jak verše mírumilovné, tak i verše vybízející

⁹² Verš 33, 49 umožňuje Mohamedovi (ale nikomu jinému) mít neomezený počet manželek.

k nesnášenlivosti. Jak už bylo řečeno, Alláh je Mohamedovi sesílal podle libosti, či lépe řečeno podle toho, jak vyžadovala politická situace. Všechny oddíly hlásající toleranci jsou v mekánských, tedy raných súrách, zatímco oddíly doporučující zabíjení, utínání hlav a zohavování jsou z období medínského.

Jak vzrůstala jeho moc, přestával být tolerantní, medínské kapitoly, např. súry 2, 4, 5, 8, 9, 22, 47 – zjevují Mohameda v jeho nejbojovnějších, nejdogmatictějších a nejnesnášenlivějších polohách.

47, 4: „*A když se střetnete s nevěřícími, udeřte je do šíjí, a až jim způsobíte úplnou porážku, pevně je spoutejte.*“

9, 5: „*Zabíjejte modloslužebníky, kdekoli je najdete,*“

Specifikou koránu je, že pozdější verše ruší platnost veršů dřívějších, v tomto případě náboženské tolerance. Džihád, jeden z ústředních pojmů koránu, definuje *Slovník islámu* takto: „*Džihád je náboženská válka z Mohamedova pověření, namířená proti nevěřícím. Je to náboženská povinnost daná Koránem a tradicemi; je to božské nařízení, jež slouží šíření islámu a ochraně muslimů před zlem.*“

A skutečně, arabských modlářů Prorokovy doby se žádná tolerance netýkala – mohli se rozhodnout jen mezi smrtí nebo přijetím islámu. Židé a křesťané jsou v koránu prezentováni tak, že zfalšovali Písmo svaté. Je třeba je přivést zpět k pravému náboženství, tj. k islámu.

Na druhou stranu korán rovněž obsahuje celou řadu morálních ponaučení, jež sice nejsou ani originální, ani hluboká, nicméně každý s nimi může souhlasit: laskavost a úcta k rodičům, štedrost vůči chudým, odpuštění místo pomsty (Mohamed se snažil o vymýcení krevní msty – nahrazuje ji jednorázovou odplatou, nebo vykoupením se z krevní msty).

Nad pozitivy však převažují negativa – nesnášenlivost vůči pohanům, nabádání k násilím a vraždám, podřadné postavení žen a nemuslimů, schvalování otroctví, barbarské tresty a pohrdání rozumem.

NEBE A PEKLO

K tematice morálky patří i problematika odměny a trestu. Kdo přijde do nebe? K tomu se několikrát vyjádřil Ježíš: milovat Boha, milovat svého bližního jako sebe sama (L, 10, 25–28). Dále k tomu dodává (L, 18, 18–22): nezczizoložíš, nebudeš krást, nevydáš křivého svědectví, cti otce svého i matku, prodej vše, co máš a rozdej to chudým.

Problémem je, že Ježíš k tomu na jiném místě říká (Lk, 14, 26): „*Kdo přichází ke mně a nemá v nenávisti svého otce a matku, své ženy a děti, svých bratrů a sester, ano i sám sebe, nemůže být mým učedníkem.*“

Ježíš zde evidentně klade nespílitelné podmínky – na jednu stranu máme milovat svého bližního a ctít rodiče, na druhou stranu je – pokud ho chceme následovat – musíme mít v nenávisti.⁹³ Z toho je zřejmé, že do nebe se nemůže dostat podle Ježíšových kritérií nikdo.

Mem trestu (nejlépe věčného) je základním stavebním kamenem každého náboženského memplexu – funguje jako hrozba. Problém je v tom, že idea pekla je tak znepokojující, že většina současných pastorů a členů církve učení o konečné

⁹³ „Mít v nenávisti“ je přesný překlad, který je však často eufemizován „nedovede se zřít“.

odplatě prostě ignoruje a dává přednost vágním řečem o oddělení zlých lidí od spravedlivých. Různí autoři se ale shodují v tom, že Bůh nemá zálibení v neposlušnosti a že stanovil den, kdy bude soudit všechny národy světa (Zj, 20,12: „*Viděl jsem mrtvé, mocné i prosté, jak stojí před trůnem, a byly otevřeny knihy.*“).

Někteří otevřeně říkají, že pokud bible učí o věčném trestu, stejně tomu nevěří, i když to v ní je.⁹⁴ Např. „*I kdyby se o doktríně věčného trestu srozumitelně a nepochybně vyučovalo na každé stránce Bible a na všech stránkách všech biblí na světě, nemohl bych uvěřit ani jedinému slovu.*“ (Crockett et al, 2001, s. 8).

Lidé by rádi věřili v nebe, ale s jeho logickým doplňkem – tj. peklem se nechťejí smířit. Např. 72 % Američanů věří v existenci nebe, ale jen 58 % v existenci pekla, což je zajímavá kognitivní disonance.

Ježíš však učení o věčném trestu vymezil přesněji a na více příkladech než kterýkoli jiný novozákonní prorok. Všechny zmínky týkající se *gehenny* pocházejí z jeho úst (kromě Jk, 3, 6) a nacházíme v nich zřetelné důkazy toho, že posmrtný život určený bezbožníkům trvá věčně.⁹⁵

Podle katolické církve má peklo předsín, očistec, z něhož alespoň někteří vyjdou jako vykoupení a zařadí se mezi Bohem požehnané.⁹⁶ Církev vždy fascinovaly obrazy pekla. Od dob Augustina (5. století) až do reformace (16. století) převládalo v křesťanském myšlení (až na malé výjimky) doslovné pojetí pekla. Psychologicky zajímavé je, že celá řada raných teologů (včetně Tomáše Akvinského) učila, že ti, kteří se dostanou do nebe, budou moci sledovat muka zatracených. Pohled na utrpení bezbožníků umocní jejich radost, protože uvidí boží spravedlnost v akci, což ještě více prohloubí jejich

blaženost. Obrazy bezbožníků, jak pláčí a skřípou zuby, se v Novém zákoně vyskytuje zcela běžně (např. Mt, 8, 12; 13, 42–50; 22, 13; 24, 51; 25, 30).

Katolický katechismus v tom má jasno. Tomášek (2006/1955, s. 54–55):

Otázka: Co trápí zavržené v pekle?

Odpověď: Zavržené v pekle trápí navždy odloučení od Boha a věčně neuhasínající oheň. Při posledním soudu řekne Ježíš zavrženým: „*Pryč ode mne, zlořečení, do ohně věčného, který je připraven ďáblu a jeho andělům!*“ (Mt, 25, 41). Trápení zavržených v pekle nebude pro všechny stejné. Čím více kdo zhřešil, tím větší trest ho stihne.

Bůh nás sice miluje, přesto má, pro nás pro případ kdybychom k víře zaujali skeptický postoj, připravené peklo s nikdy nekončícím utrpením. Jak lze sladit představu milujícího a milosrdného Boha s Bohem, který pro hříšníky uchystal věčné peklo? Upřímná odpověď je, že ji nelze sladit.

A navíc – podle bible není peklo místem, kam se dostanou jen ti nejhorší z nejhorších, zcela naopak, téměř všichni, protože „*brána je úzká, jen nemnozí projdou*“.

Někteří to s peklem myslí i v současnosti opravdu vážně. Jižní baptisté v roce 1993 zveřejnili počet lidí z Alabamy, u kterých očekávají, že přijdou do pekla – jedná se o 46 % populace (tj. 1 860 000). K číslu dospěli tak, že od celkového

⁹⁴ Bible také učí o věčném nebi – s tímto pojmem zpravidla nemají problémy.

⁹⁵ Lze napsat úměru $a : \infty = 0 : a$, což znamená, že trestat konečné přestupky věčnými tresty je totéž jako trestat bez příčiny.

⁹⁶ V bibli ovšem o očištění není ani slovo, tento koncept je dílem Origene-se (185–254 n. l.). Tato myšlenka se přes počáteční odmítnutí postupně stala oficiálním učením církve.

počtu obyvatel odečetli ty, kteří jsou členy nějaké církve. Poté baptističtí výzkumníci použili tajný vzorec k odhadu toho, jaký počet věřících různých denominací a náboženství se dostane do nebe. Je snad zbytečné dodávat, že všichni ateisté byli předem považováni za ztracené.

Dawkins uvádí (2006, s. 316–320), že Pastor Keenan Roberts přišel s pozoruhodnou výchovnou metodou: vybudoval *Hell Houses*. To jsou místa, kam rodiče či křesťanské školy vodí děti (optimální věk je prý 12 let), aby viděly, jak vypadá peklo. Najatí herci zde předstírají utrpení. Místnosti jsou plné zápachu síry a výkřiků. Přítomný je též ďábel oděný v šarlatu.

Korán za biblí nijak nezaostává. Obraz pekla v súrách 2 a 101 podává peklo s odpuzujícími detaily: vařící voda, mokvající vředy, loupající se kůže, hořící maso, vyhřezlé vnitřnosti, lebky rozdrcené železnými palcáty. Věc je o to závažnější, že v islámu dominuje koncept predestinace, a to zvláště v souvislosti s předurčením zůstat nevěřícím (76, 30, 32, 13). Warraq (2005) klade otázku, co si myslet o systému hodnot, v němž Bůh záměrně vytvoří bytosti, kterými hodlá naplnit peklo. Jde o bytosti, které nelze žádným způsobem činit odpovědnými za jejich jednání, neboť je to Bůh sám, kdo se rozhodl zavést je na sceně. Jednoho po celou věčnost pálí v rozžhavených železech a moři tavícího ohně, zatímco druhého posadí do věčného bordelu čtyřiceti nebeských konkubín,⁹⁷ a je to tak proto, že si tak usmyslel a že to tak chce.

V jakémkoli smysluplném etickém systému hraje ústřední roli představa morální odpovědnosti, schopnost volby. V koránském systému predestinace nejsou „lidé“ nic než automaty.

PROBLEMATIKA TEODICEY

Teodicea je teologická disciplína zabývající se problémem, jak smířit existenci zla a utrpení s vírou v dobrého Boha. Pokud v memplexu existuje návnada typu „*uvěř a bude se ti dařit dobře*“, vzniká v realitě problém. Remeš (2007) píše, že hlavním problémem je otázka, zda existence zla a utrpení ve světě je, či není empirickým důkazem proti existenci Boha. Logická argumentace, jak bývá tradičně formulována, předkládá tři následující výroky:

1. bůh je všemohoucí a vševědoucí;
2. bůh je naprosto dobrý a milující;
3. svět obsahuje příklady nezměrného utrpení a zla.

Kritikové teismu prohlašují, že třetí hypotéza je neslučitelná s prvními dvěma hypotézami, a formulují závěr: „*Bůh buď není všemohoucí či vševědoucí, nebo není dobrý a milující. Buď platí ‚a‘, nebo ‚b‘, nemůže platit obojí současně. Víra v Boha v klasickém pojetí je nesmyslná.*“

Podle Remeše je však s ateistickou argumentací potíž v tom, že lidská mysl nemá schopnost zjistit, zda Bůh může, či nemůže mít řádné a dobré důvody, aby ve světě připustil utrpení a zlo. Možnosti lidského intelektu jsou principiálně omezené. Uvádí příklad Viktora Frankla, který se ve vztahu k problému zla a utrpení vyjádřil ve známém příběhu o opici. „*A myslíte si, že když k vývinu séra proti dětské*

⁹⁷⁾ Tyto „dívky s plnými nadry“ (78, 33) mají být jednou z odměn věřícím; verš 56, 35 je vykládán tak, že se jejich panenství bude neustále obnovovat. Všichni věřící mají být v ráji stejného věku, podle tradice jim bude 33 let.

obrně bylo použito opice, které byly opakovaně aplikovány bolestivé injekce, pochopí někdy tato opice smysl svého utrpení?“

Tady již zůstává rozum stát na tím, jak náboženský memplex dokáže připravit jinak inteligentní lidi o schopnost důstojné debaty. Zastavme se na chvíli nad Franklovým příkladem. Jádrem je, že schopnosti lidského intelektu jsou omezeny. Přesto však cítíme, že zachránit dítě před dětskou obrnou je dobré (v tom nám intelekt nebrání, což je pozoruhodné). Když se však nakazí a zemře, je to také dobré, pouze tomu nerozumíme. Jsou zde tedy dvě dobra, předpokládejme, že ekvivalentní – proč by tedy jedno mělo mít přednost před druhým?

Problém je v tom, že pokud je Bůh definován jako dobrý, spravedlivý, všemocný a stvořitel všeho – což je dogma, kterého se církev nikdy nevzdává, nezbyvá než učinit mentální salto mortale a tvrdit, že i to zlé je dobré, ale pouze tomu nerozumíme.⁹⁸

Navíc je škoda, že se Bůh mylil, když vyhnal Adama a Evu z ráje jako trest za to, že ochutnali ze stromu poznání, v důsledku čehož měli znát „*dobré i zlé*“ (Gn, 3, 22).

To vše lze brát jako jeden z mnoha důkazů toho, že pokud chtějí lidé věřit v Boha, musí si vytvořit mnoho racionalizací.

Obecně se dá říci, že teologové zde mají velmi obtížnou pozici. Katolický katechismus uvádí (Tomášek, 2006/1955, s. 17):

Otázka: K čemu Bůh sesílá utrpení?

Odpověď: Bůh sesílá utrpení, aby hříšné potrestal, dobré pak zdokonalil a v nebi více oblažil.

To je ale divná argumentace. Když chce Bůh dobré oblažit, proč to neudělá již zde na zemi – stejně jako s hříšníky, které

údajně trestá již zde na zemi a později v pekle? A navíc – skutečně si děti v dětském oddělení nemocnice své útrapy zaslouží? Čím? Snad prvotním hříchem? Co je to za morální filosofii, která činí někoho odpovědným za věc, kterou provedl nějaký jeho prapraprůdek?

Jedním z nejznámějších případů je lisabonské zemětřesení. 1. listopadu 1755 na svátek Všech svatých vypuklo v Lisabonu zemětřesení, a to právě před desátou hodinou dopolední, kdy se většina lidí modlila v kostelech. Zemřelo 15 tisíc lidí.⁹⁹ Voltaire se logicky ptá, proč se vyhnulo bordelům.

Halík (2007, s. 118–127) píše o dopise, který mu zaslal jeden inženýr–ateista, který skládal argumenty proti existenci Boha; argumenty, na které by podle Halíka dokázal odpovědět každý vesnický farář nebo seminarista v prvním ročníku.¹⁰⁰ Dopis Halíka zaujal až ve chvíli, kdy zjistil, že pisateli zemřela na rakovinu malá vnučka, a on obžaloval Boha. „*Chtěl se ten člověk litaniami ateistických argumentů pomstít Bohu za utrpenou ztrátu, chtěl ho opravdu zašlapat k neexistenci?*“

Halík připouští, že problémy teodicie jsou skutečně těžké, že mnohé věci jsou zkrátka tajemství. Skepticky se ptá, zda odpovědi přináší ateismus. Odpověď zní ano, přináší, jsou přirozené – ale bez útěchy.

⁹⁸ Celý neřešitelný problém by odpadl ve chvíli, kdyby se připustilo, že zlo mělo samostatnou příčinu v satanovi, a ten není dílem božím, ale vynořil se z chaosu a temnoty. Taková učení se v dějinách také objevila, ale církev je nikdy nepřijala.

⁹⁹ Podobnou zkázu přinášely kostely lidem ve středověku, kdy se v nich při epidemiích moru lidé shromažďovali a modlili se. Tím ale jen vytvořily podmínky k tomu, aby se onemocnění mohlo rychle šířit. Proč Bůh takto trestal právě věřící?

¹⁰⁰ Mám vážné pochybnosti o tom, zda by tyto odpovědi byly uspokojivé.

Jak zemětřesení, tak rakovina jsou přirozené jevy, mechanismus jejich vzniku je dobře znám. Ani v jednom případě za tím nelze vidět nadpřirozené síly či trest.

Proč se takovýmto vysvětlením bránit, proč je neakceptovat? Jiným případem by bylo, kdyby např. při zemětřesení zůstaly stát vysoké budovy, ale spadly budovy nízké. Zde by bylo nadpřirozené vysvětlení namísto, ale to se nikdy nestalo.

Halík končí takto:

Kdyby nebydlil tak daleko, asi bych k němu přišel a podržel jeho dlaň ve své. „*Kde byl Bůh, když umírala vaše vnučka? Nevím,*“ řekl bych mu po pravdě. „*Ale teď bych byl rád, abyste ho cítil v mé ruce, která svírá tu vaši.*“

Jedná se o typický případ toho, jak memboté kontaminují jinak pozitivní lidskou účast a solidaritu náboženskými memy.¹⁰¹ Často se stane, že tento „balíček“ je lidmi s oslabenou psychickou imunitou přijat. Typickým příkladem byla Matka Tereza – ta odmítala léčit ty, kteří nepřijali víru (Sabbová, 2000).

Halík (2007, s. 136–137) píše, že člověk bolestně cítí „*nespravedlnost*“ a „*nezaslouženost*“ zla, které potkalo jeho nebo jeho blízké. Kdyby byl důsledný ateista, měl by jen tři možnosti:

- být vše apaticky přijímacím stoikem;
- nějakým způsobem vrátit vstupenku do života (jako Ivan Karamazov) – nejdůsledněji sebevraždou;
- pokusit se vzít svět totálně do své vlastní režie (jako Dostojevského *Běsi*).

Osobně se domnívám, že rozumná kombinace těchto tří prvků (které ovšem Halík implicitně odsuzuje a zbytečně

radikalizuje), je tím nejdůstojnějším řešením podobných situací. Racionálně uvažujícímu člověku prostě nezbude nic jiného, než se smířit s osudem. Náboženství ale nabídne triumf, kterým ateisté nedisponují – mem skrytého smyslu, pohádku o posmrtné odměně, o tom, že se po smrti slavně setkají se svými blízkými; že nespravedlnost na tomto světě bude v tom dalším, skutečném, vyrovnána.

Je třeba připustit, že to může mít terapeutický smysl. Na druhou stranu může být tento způsob devastující – člověk hledá příčinu neštěstí v tom, že hřešil proti božím zákonům místo toho, aby hledal přirozená vysvětlení, a tak mohl podobným případům v budoucnu předejít.

TREST JAKO DŮKAZ BOHA

Obecně se dá říci, že specifikem náboženských ideologií je, že jsou nefalzifikovatelné – vysvětlí jak úspěch, tak i neúspěch tak, aby byla posílena víra. Náboženští apologeté jsou flexibilními stratégy. Ilustrativní je v tomto ohledu rozhovor s pražským rabínem Sidonem *Šoa je triumfem Boha* (Đurková & Wienk, 2002), ve kterém Sidon uvádí, že holocaust se dá chápat jako důkaz boží existence.

Podobně jako Sidon tvrdí mnoho haredi rabínů, že holocaust byl adekvátní trest za opuštění boží cesty, moderní život apod. (Shahak & Mezvinsky, 1999, s. 31). To však naráží na logickou námitku – pokud byl holocaust božím trestem za

¹⁰¹ To je případ náboženských charitativních misíí.

nedodržování přikázání, proč potom zemřelo více ortodoxních židů z východní Evropy než neortodoxních ze západní (Lindemann, 2000, s. 15)?¹⁰²

V souvislosti s holocaustem se objevil mem „*Bůh po Osvětimi*“. Hodně se mluví o tom, že nemůžeme věřit v Boha po Osvětimi. Není to ale logické, nacisté nikdy netvrdili, že by byli božími vyslanci na zemi. To o sobě tvrdí římskokatolická církev, která má posvěcení přímo od Ježíše (Mt, 16, 18–19), přesto však způsobila dlouhodobější utrpení než nacismus. Osvětimský mem by se proto měl přejmenovat na „*Bůh po Vatikánu*“, přeformulovaný problém tedy zní – jak můžeme věřit v Boha, pokud známe krvavé dějiny římskokatolické církve?

ZÁVĚR

Ukázky ze svatých textů mají samozřejmě hlubší rovinu – pokud mají být bible a korán chápány jako mravní návod, týká se to všeho, či jen něčeho? Pokud platí to druhé, kdo určí čeho? Teologové k tomu mohou říci, abychom nebrali knihu Genesis doslovně. Ale v tom je ta pointa – vybíráme si části a myslíme si, že máme právo je rozdělit na alegorie, symboly apod. Vybíráme si z Písma určité věci, které se nám líbí/hodí.¹⁰³ Zbytek tam necháváme. Určité věci se prostě nehodí v kostele číst. Musíme mít tedy nějaké nezávislé kritérium; je to něco, co není z Písma a patří to všem bez ohledu na to, zda jsou věřící či ne.

Např. Mojžíš (Nu, 31, 17–18) přikáže zabít všechny midjánské muže a chlapce a zároveň ženy, které nebyly panny. Panny si nechali pro sebe. Může tento příběh sloužit jako

morální vzor? V čem se liší koncept zaslíbené země s Hitlerovým přepadem Polska nebo Hussainovým masakrem Kurdů?

Je skutečně zvláštní, jak někdo může být morálně otřesen holocaustem a zároveň vyznávat Boha, který takové genocidy – pokud se týkaly jiných národů – nařídil. Morální pohoršení nad perzekucí lidí, kteří vyznávají jiné náboženství a zároveň zbožná úcty k textům, které vyzývají ke genocidám, nevěřící odsuzují k smrti a věčnému zatracení v pekle, je mimořádnou ukázkou *doublethinku*.

Dohmen a Stemberger (2007, s. 256) píše, že kdyby křesťané brali svůj Starý zákon a jeho místo v rámci křesťanské dvojdílné bible vážně a takto pamatovali na svůj židovský původ, nemohlo by k šoa vůbec dojít, protože všichni křesťané by tento útok na židy a židovství museli chápat jako útok na něco, co je jim „svaté“. Podle autorů „*Stará smlouva*“ září v „*Nové smlouvě*“ *nezahaleně a v nádheře vycházející z Boha samého.*“

Pokud by to křesťané měli brát vážně, měli by se nejen postavit proti holocaustu (což je pochopitelná lidská povinnost jasná každému – věřícímu i ateistovi), ale měli by židům pomáhat po 2000 letech obsadit zemi, která jim byla Hospodinem přislíbena – a to na úkor těch, kdo v ní již stovky let žijí – což je však daleko problematictější požadavek.

¹⁰² To je stejný případ jako při zemětřesení v Lisabonu – proč se vyhnulo nevěstincům, zatímco zbožní návštěvníci kostelů byli potrestáni?

¹⁰³ Obecně lze říci, že svaté texty jsou využívány rozličnými skupinami jako základ často protichůdných názorů. Modernisté i fundamentalisté využívají bible/koránu ve svém politickém slovníku podle toho, jak se jim to zrovna hodí, např. (Mt, 7, 1): „*Nesudte, abyste nebyli souzeni. Neboť jakým soudem soudíte, takovým budete souzeni a jakou měrou měříte, takovou Bůh naměří Vám.*“ vers. (Mt, 7, 19): „*Každý strom, který nedává dobré ovoce, bude vyřazen a hozen do ohně.*“

Když Taliban vyhodil do vzduchu 150metrovou sochu Budhy v Afganistánu, jednal podle 1. přikázání – „*nebudeš uctívat jiného Boha*“. Cítíme však, že nejednal správně. Proč to tak cítíme? Odpověď je jednoduchá – moderní morálka není z bible, i když věřící mají často pocit, že mají přístup k vyšší morálce než ateisté.¹⁰⁴ To, že monoteismus vede k netoleranci, není náhoda, či překroucení původního zjevení, ale jeho fundament.

Přikázání neobsahují žádný vnitřní důkaz svého božského původu. Obsahují několik dobrých morálních naučení, které by mohl vytvořit jakýkoli člověk, schopný být zákonodárcem, přičemž by nemusel utíkat k nadpřirozeným zásahům. Každá civilizace, která kdy byla objevena, měla zákony proti jasným zločinům, se kterými přišel Mojžíš na Sinaji. Zajímavé spíše je, co v těchto přikázáních není – je příliš moderní chtít, aby tam bylo něco o ochraně dětí před krutostí, o znásilnění, otrokářství a genocidě?

Většina z nás nezabíjí ani nepáchá incest, část z toho můžeme najít v Písmu, ovšem společně s mnoha jinými věcmi, které by slušný člověk nikdy nedělal – a svaté knihy nedávají žádný klíč k tomuto rozlišení. Naopak – sdílíme společnou humanitu s členy jiných ras a s ženami – to jsou hluboce nebiblické vymoženosti.¹⁰⁵

Bohužel stále v určitých oblastech světa přežívají archaické koncepce, které jsou náboženskými texty posilovány. Židé nejsou bez viny na vzniku antisemitismu – pokud tvrdí, že jsou vyvolení a mají jedinečnou smlouvu s Bohem, jen podporují nenávisť ostatních – ve svých náboženských knihách jsou odpovědní za udržování jedné z nejnebezpečnějších iluzí.

Podle Russella (1961/1928) je jedním z nejzajímavějších – a nejškodlivějších – bludů, jímž mohou jednotlivci i národy propadnout, to, že se začnou považovat za zvláštní nástroje boží vůle.

Příkladem může být to, že ortodoxní a konzervativní (ale ne reformní) židé 3x denně opakují tuto modlitbu (Dawkins, 2006, s. 259): „*Děkuji ti, žes mě neučil nežidem. Děkuji, žes mě neučil ženou. Bud' požehnán za to, žes mě neučil otrokem.*“

¹⁰⁴ Oblíbeným křesťanským konceptem je prvotní hřích – ovšem i zde se jedná o amoralitu; jaký druh morální filosofie to je, když dítě zdědí hřích po svém vzdáleném předkovi? Spíše vypovídá o křesťanské zálibě v masochismu. Žádný moderní právní systém nic takového nepřipouští.

¹⁰⁵ Analýzy starozákonních textů, které se týkají vztahu otce a dcery, ukazují, že otcové takřka neomezeně disponovali svými dcerami až do té doby, než s nimi opět násilnický začali nakládat jejich manželé. Viz Lotova nabídka, že nechá raději znásilnit své dcery, než aby ohrozil hosty (Gn, 19, 8) nebo Jiftáchova ochota obětovat vlastní dceru (Sd, 11, 34–40). Ani v Novém zákoně není postavení žen o mnoho lepší.

PROČ BŮH TĚMĚŘ JISTĚ NEEXISTUJE

Není možné se 100% spolehlivostí vyloučit existenci čehokoli, tedy ani Boha. Není to ale tak, že by pravděpodobnost byla 50 : 50. Ve skutečnosti je pravděpodobnost existence Boha – tak jak ho představují náboženské systémy – velmi malá.

Některým myslitelům to ale nevadí, tak např. Pascal přišel s tím, že ačkoli pochybnosti týkající se boží existence mohou být velké, ještě větší asymetrie je v trestu, který následuje, pokud se zmýlíme. Podle něj je tedy výhodnější věřit v Boha, protože pokud existuje, dostane se nám po smrti věčného blaženství, a pokud neexistuje, je to jedno. Zatímco pokud nevěříme, ale on existuje, budeme na věky zatraceni (a stejně jako v prvním případě pokud neexistuje, je to jedno).

Pascalova úvaha naráží na dvě námitky:

1. je vypočítavá (věříme, protože čekáme odměnu; co by to bylo za Boha, kdyby na toto naletěl?);

2. předpokládá, že je možné přinutit se věřit (můžeme se přinutit chodit do kostela, modlit se apod., ale nemůže se přinutit věřit).

Je pravděpodobné, že to Pascal nemyslel vážně, že žertoval. Nicméně vystihl jednu důležitou rovinu víry, proto má smysl ho v tomto kontextu uvádět.

Důkazy o boží existenci se dají rozdělit do několika kategorií – historie, svaté texty, teologické důkazy, zázraky a prožitky Boha, přičemž bychom měli mít na paměti, že tíha důkazu by měla spočívat na věřících, ne na nevěřících.

1. HISTORIE

I když se memboté ve snaze získat další přívržence snaží šířit názory, že „*spolehlivost bible je mnohokrát doložena historií, geologií, archeologií a jinými vědami. Žádná jiná kniha se netěší tak široké podpoře. Objevování a zkoumání spolehlivosti biblických údajů změnilo názor již mnoha skeptiků, kteří pochybovali o hodnotě křesťanství*“ (Mittelberg et al., 1998, s. 96).

Skutečnost je ale taková, že moderní historické a archeologické výzkumy popírají historičnost téměř všeho, k čemu se židovský a křesťanský život po tisíciletí upínal. Izraelští archeologové, přestože jsou motivováni nalézt historické důkazy (a tím podpořit politické právo Izraele na Palestinu), nakonec rezignovali. Finkelstein a Silberman (2002) uvádějí: nebyl žádný útěk z Egypta,¹⁰⁶ žádné putování pouští, žádné dramatické dobývání zaslíbené země – to vše bylo uměle vytvořeno o mnoho později, Davidovo království sice existovalo, ale

bylo spíše skromné. Abrahám, Izák i další patriarchové jsou produktem lidových tradic. Všechny tyto mýty mohou být s klidným srdcem odloženy.

2. SVATÉ TEXTY

Velká část věřících považuje svaté texty (bibli, korán) za zjevené, za slovo boží a chápou je doslova. Hamplová (2000, s. 28) cituje výsledky mezinárodního výzkumu religiozity provedeném v roce 1991. Věřící na otázku, zda je bible boží slovo, které je třeba brát doslovně, vyjádřili rozhodný souhlas v 50 % a souhlas v 29 %. Ještě silnější souhlas se týká koránu (Warraq, 2005).

Bible

Bible je antologie nesouvislých dokumentů, zpracovaných, revidovaných, „překládaných a vylepšovaných“ stovkami anonymních autorů, editorů a přepisovatelů po devět století.

Křesťanství je v podstatě sbírka memů, které kolovaly po helénistickém světě: naprosto nekoherentní slepenec židovského mesianismu ovlivněného perským zarathuštrismem, mysterijních náboženství o umírajícím bohu (Attis, Adonis, Osiris, Tammúz) a spasitelském synu (Horus); do mariánského kultu notnou měrou přispěl kult Isidy, do rituální výpravy

¹⁰⁶ Nejenom že neexistují žádné archeologické důkazy, ale ani egyptské kroniky se o této události nezmiňují.

(eucharistie, křest atd.) mithraismus, do legend o Ježíšovi putovní motivy až z Indie, do teologie gnosticismus, orfismus a novoplatonismus. To vše s konečnou redakcí v zélótské, nacionalistické a terorismem zmítané Judeji.

Písmo vykazuje řadu nesrovnalostí, některé je třeba přičíst na vrub písarským chybám, jiné však mají politický účel.¹⁰⁷ Pagelsová (1995, s. 70–75) uvádí, že když na konci druhého století představitelé křesťanství dali dohromady Nový zákon, vyřadili řadu věcí, které se nehodily. Jednou z nich bylo *Tomášovo evangelium*. Tomáš vybízel čtenáře, aby se raději dali cestou introspektivního sebepoznání, než tvořili uzavřené skupiny. To však nebylo v zájmu křesťanské komunity, která potřebovala vytvořit akceschopnou skupinu věřících založenou na vzájemné solidaritě – z toho důvodu se stalo základem Markovo evangelium.

Jiným dobrým příkladem 1. vlivů jiných náboženství, 2. náboženské agendy je Ježíšovo narození v Betlémě (Flynn, 2004). V tomto centrálním křesťanském příběhu se vyskytuje řada nesrovnalostí.

Podle prorocství (Mi, 5, 1) se měl mesiáš narodit v Betlémě. V Janově evangeliu se explicitně zmiňuje, jak byli jeho následovníci překvapeni, že tomu tak nebylo.

Matouš a Lukáš se na věc dívají jinak – podle nich se Ježíš prostě musel narodit v Betlémě. Každý z nich však volí jiný způsob. Podle Matouše odešli Marie a Josef do Nazaretu dlouho poté, co se Ježíš narodil. Naproti tomu Lukáš tvrdí, že Marie a Josef byli v Nazaretu ještě před tím, než se Ježíš narodil.

Jak se tedy dostali do Betléma? Údajně proto, že Ceasar Augustus nařídil sčítání lidu, a každý se musel navrátit do svého rodného města. Josef byl z krve Davidovy, proto se musel vrátit do Betléma.

Z historického hlediska je však celá věc nesmysl:

- pouze Matouš slyšel o Herodově zabíjení neviňátek – nikdo jiný (ani Josef Flavius o něm nic neví, přičemž ten se snažil Herodovi podsunout jakýkoli špatný skutek).
- římská historie toto sčítání neuvádí, ve skutečnosti neuvádí žádné sčítání lidu, při kterém by byl každý nucen se vrátit do svého rodného města.¹⁰⁸
- oba evangelisté uvádějí mužskou genealogii Ježíše až ke králi Davidovi. Problém je v tom, že Matoušův seznam má 28 jmen, Lukášův 41. Naprostá většina jmen se v seznamech liší. V období 400 let před Ježíšovým narozením se – Matouš a Lukáš – které křesťané považují za inspirované Bohem – nemohou shodnout na jediném jménu.¹⁰⁹

V legendě o narození Ježíše se setkaly dvě tradice – židovská se svým důrazem na genealogii a mesiášství a helénistická s důrazem na narození z panny.

Otázka zní, proč si evangelisté půjčovali helénistické příběhy, když chtěli Ježíše prezentovat jako židovského mesiáše? Vysvětlení je takové, že prvotní křesťané chtěli konvertovat pouze židy. Teprve poté, co neuspěli, se zaměřili na nežidy.

¹⁰⁷ Náboženští apologeté mají jako vždy svoji odpověď. Halík (2007, s. 120) cituje podle jeho slov nádherný výrok Origenův: „*Bůh dopustil nesrovnalost v Bibli, aby nám ukázal, že se nesmíme spokojit s doslovným výkladem Písma, nýbrž abychom vždy hledali jeho hlubší smysl.*“ Takže jako vždy, obě varianty dokazují Boha: kdyby v bibli nebyly žádné chyby, byl by to důkaz, že se jedná o boží dílo. Pokud jsou, nevdá, i to Bůh chtěl.

¹⁰⁸ Navíc, David, pokud vůbec někdy žil, bylo to 1 000 let před narozením Ježíše; proč by Římané chtěli, aby se Josef vrátil do města, ve kterém před 1 000 lety žil jeho vzdálený předek?

¹⁰⁹ Dalším problémem je, proč se vůbec zabývali genealogií Josefa, když Marie byla panna a Ježíš božského původu?

Těm bylo jedno, že Ježíš byl žid, ale bylo třeba jim prezentovat obraz, který znali ze svých náboženských mystérií: bohočlověk, panna, uctívání v kolébce, schopnost dělat zázraky, smrt a zmrtvýchvstání.

Logika Davidovy genealogie a zrození z panny¹¹⁰ nejsou slučitelné, obě koncepce však měly oddané zastánce, bylo proto nutno spojit židovský mesianismus a helénistickou tradici narození z panny.¹¹¹ Překvapivě to vyšlo. Tyto rozpory jsou věřícími přehlíženy.

Robert Gillooly (1998) ukazuje, že všechny základní znaky ježíšovské legendy – hvězda na východě, narození z panny, zabíjení novorozeňat, zázraky, poprava, zmrtvýchvstání a nanebevzetí jsou půjčeny z jiných náboženství, která existovala ve Středozeří či na Blízkém východě.¹¹² Většina spasitelů se podle toho, co tvrdí jejich následovníci, narodila z panny, v kolébce se jim klaněli králové, byli zabiti a vstali z mrtvých.

Byl Ježíš falešným prorokem?

Pokud přistoupíme na jazykovou hru Starého a Nového zákona, pokud vezmeme vážně to, co je tam psáno, musíme konstatovat, že Ježíš byl falešný prorok. Falešný prorok se pozná podle toho, že se věc, kterou prorokoval, nesplní (Dt, 18, 22).

Ježíš kázal, že jeho druhý příchod a království boží přijde brzy, ještě za života jeho posluchačů (např. Mt, 16, 28: „*Amen, pravím vám, že někteří z těch, kteří tu stojí, neokusí smrti, dokud nespatrií Syna člověka přicházejícího se svým královstvím.*“).

Nejednalo se o metaforu, Ježíš nemohl mluvit jasněji. Jeho posluchači tomu tak rozuměli a očekávali jeho příchod. Když se nic nedělo, začali být nervózní. Druhý list Petřův mluví o posměváčcích, např. „*Kde je ten slíbený zaslíbený příchod?*“ (2. P(t), 3, 4). Ježíšova slova se začala racionalizovat „*Pán*

neotálí splnit svá zaslíbení, jak si to někteří vykládají, nýbrž má s námi trpělivost, protože si nepřeje, aby někdo zahynul, ale chce, aby všichni dospěli k pokání.“ (2. P(t) 3, 9).

Všichni proroci bez výjimky prorokují katastrofu, zánik světa apod. v blízké budoucnosti. Je to logické, Ježíšovy současníky by asi příliš neoslovilo, kdyby jim řekl, že se objeví nejdříve za 2000 let.

Dawson (1999) studoval adaptační strategie náboženských hnutí a sekt, které se musely vyrovnat s tím, že se proroctví jejich vůdců nenaplnila, čímž vznikla kognitivní disonance – věřili něčemu, co se nestalo.

Mezi nejčastější strategie patří racionalizace, např.:

- jednalo se o zkoušku víry,
- špatná kalkulace doby,
- lidská chyba,
- spiritualizace (tj. to, co mělo být viditelné, se ve skutečnosti odehrávalo na spirituální úrovni).

¹¹⁰ Legenda o neposkrvněném početí byla do křesťanské dogmatiky doplněna až v pozdějším období. Kamenem úrazu bylo, že podle evangelíí měl Ježíš několik sourozenců (např. Mk, 6, 3 „*Což to není ten tesař, syn Mariin a bratr Jakubův, Josefův, Judův a Šimonův? A nejsou jeho sestry tady u nás?*“). Stejně to popisuje Matouš. Naproti tomu Lukáš už o tom píše jinak (L, 4, 22), jako kdyby se to nehodilo. Zamlčuje Mariino jméno a již nehovoří o sourozencích.

Spor mezi Matoušem a Lukášem daleko spíše reflektuje politiku rané církve než historické události.

¹¹¹ Totéž se týká Starého zákona a v něm obsažených motivů, jako Adam a Eva, Jonáš a velryba, Mojžíš a papyrus. Tyto příběhy a události nebyly božím dílem, ale autoři Starého a Nového zákona se inspirovali starověkými náboženskými kulty.

¹¹² Přehled paralel mezi narozením a dětstvím Ježíše a jiných historických či legendárních postav u židů, Řeků a Římanů – viz Robert J. Miller (1993): *Born Divine: The Births of Jesus and Other Sons of God*.

Mezi nejkurióznější adaptivní strategie patří tzv. *reafirmace* – věřící silou své víry zabránili naplnění neblahého proroctví. Vždy je přítomno silné popření toho, že by proroctví bylo chybné.

Ježíš mluvil o konci světa, těžko si lze představit závažnější téma. Proč tedy uvedl své současníky v omyl? Jediné vysvětlení je, že nebyl pravým mesiášem.

Korán

Korán je muslimy považován za dílo existující od věčnosti a sepsané v nebi, kde leží na „*dobře strážené desce*“ (súry 85. 21, 6. 19 a 97).

Warraq (2005) uvádí některá fakta, které zpochybňují jeho božský původ:

1. korán obsahuje více než stovku prohrěšků proti správnému pravopisu: přídavná jména a slovesa nerespektující pohlaví a číslo, nelogicky a gramaticky nesprávně použitá zájmena, která se k ničemu nevztahují;
2. neobsahuje žádné myšlenky, které by již nevyjádřili jiní (příběhy jsou vesměs přejaty z židovských a křesťanských spisů, pověrečné prvky pak ze starého arabského pohanství – např. ceremonie a rituály spjaté s poutí do Mekky byly převzaty z předislámských dob).

Korán byl též silně ovlivněn iránským náboženstvím, zoroastrismem, např. v těchto bodech:

- eschatologie – učení o obnově světa, o dokonalém království, o příchodu Spasitele, vzkříšení mrtvých a věčném životě.

- stvoření v šesti dnech/obdobích; lidstvo pochází z jediného páru Mašja a Mašjana, ty jsou iránskými Adamem a Evou.
 - podle bible zničí potopa veškeré lidstvo s výjimkou jediného spravedlivého a jeho rodiny; podle Avesty zima zničí celou zemi s výjimkou jediného místa, kde zůstane požehnaný Jima. V obou případech se země znovu zaplní nejlepším párem každého druhu a je posléze rozdělena do tří oblastí. Tři synové Jimova potomka Thraetaona, Airija, Sairima a Tura jsou dědici země podle perského podání – podle semitského jsou to Šém, Chám a Jefet.
 - původně byly jen dvě modlitby, pak byla přidána ještě jedna; když se však muslimové setkali s náboženským západem zoroastrovců, nechtěli zůstat pozadu a jednoduše jejich zvyk přejali.
3. Korán obsahuje řadu absurdit – např. si plete Marii s Miriam, sestrou Mojžíše a Áróna. Súra 2, 249–250 si evidentně plete příběh Saulův s příběhem Gedeónovým ze Soudců. Podle 41. súry byl svět stvořen v osmi dnech, podle 50. súry v šesti dnech. Vykladači mají nepřekonatelné potíže tento rozpor vysvětlit.
4. Korán je plný rozporů, zcela odpovídá přístupu „*jak se to právě hodí*“, který je charakteristický pro Mohamedovu prorockou kariéru. Podle muslimských teologů mají být určité oddíly v koránu zrušeny těmi, které mají odlišný či opačný význam a jež byly Mohamedovi zjeveny později.

Hodí se na Všemohoucího Boha, aby své příkazy tolikrát měnil? Musí vydávat příkázání, jež je třeba tolikrát revidovat? Pokud se mu to nepodaří na první pokus, je opravdu vševědoucí? Proč nezjevil ty lepší verše rovnou?

TEOLOGICKÉ DŮKAZY

Mezi nejznámější patří důkazy Tomáše Akvinského ze 13. století. Při bližším pohledu se ale ukazuje, že nic nedokazují. První tři vlastně říkají jinými slovy totéž – všechny obsahují tzv. *nekonečný regres* (Dawkins, s. 77, Russell, 1961/1928, s. 8):

1. nehybný hybatel. Nic se nepohybuje, aniž by existovalo něco, co jej uvede do pohybu. Tato úvaha vede do regresu, z něhož je jediné východisko něco, co udělalo první pohyb – to něco nazýváme Bohem.
2. původní příčina. Nic není způsobeno samo sebou, vše má svoji příčinu – první příčinou byl Bůh.
3. kosmologický důkaz. Musela být doba, kdy nic fyzického neexistovalo, ale protože fyzické věci nyní existují, muselo je způsobit něco nefyzického – tedy Bůh.

Všechny tři argumenty jsou postaveny na myšlence regresu a na tom, že Bůh jej ukončí a sám není předmětem regresu. Vše má nějakou příčinu, když se vracíme řetězem příčin stále dál a dál, musíme nakonec dospět k příčině prvotní; a tuto prvotní příčinu pak nazveme Bohem.

Logická chyba je v tom, že musí-li mít vše svoji příčinu, musí ji mít i Bůh. Může-li něco existovat bez jakékoli příčiny, pak to může být právě tak svět jako Bůh, takže důkaz z prvotní příčiny nemůže mít naprosto žádnou platnost. Je téže povahy jako hinduistický názor, že svět spočívá na slonu a slon na želvě. Když se zeptáte: „*A co ta želva?*“, uslyšíte zpravidla odpověď: „*Promluvme si raději o něčem jiném.*“¹¹³

Ale i kdybychom tuto myšlenku připustili, jaký je důvod spojovat tohoto „terminátora“ s takovými vlastnostmi, jako je všemocnost, vševědoucnost¹¹⁴, dobro, tvořivost, naslouchání modlitbám, čtení myšlenek apod.? Otázkou je, zda nám

pomůže, když tohoto „terminátora“ nazveme Bohem. Zdá se, že je to spíše zavádějící. Daleko vhodnější by ho bylo nazvat např. „singularitou Velkého třesku“, či nějakým jiným dosud neznámým fyzikálním konceptem.

Těž bychom se měli smířit s myšlenkou, že některé problémy nebudou nikdy uspokojivě vyřešeny mozkiem, který máme k dispozici, a že některé věci se nikdy nedozvíme. To, že (ještě) neznáme vysvětlení nějakého jevu, nemůže být bráno jako argument pro existenci Boha (jak se to bohužel často chápe).

Argument stupně

Věci se liší stupněm dokonalosti. Např. lidé mohou být jak dobří, tak špatní, úplné dobro není v nás. Proto musí být nějaké maximum, které by postulovalo standard dokonalosti – a to maximum nazýváme Bohem.

Toto ve skutečnosti není žádný důkaz. Stejně bychom mohli říci, že lidé se liší stupněm svého sexuálního vzrušení. Údajně je tedy můžeme porovnávat v rámci reference k maximálnímu vzrušení. Proto musí existovat něco, co tuto dokonalost naplňuje – a to něco nazýváme Bohem.

¹¹³ Podobně prý reagoval i sv. Augustin. Na otázku, co Bůh dělal předtím, než stvořil svět, odpověděl: „*Vytvářel peklo pro ty, kdo kladou podobné otázky.*“ I když je mu tento výrok připisován neprávem, velmi dobře ilustruje to, jak církve zacházely s těmi, kteří se ptali více, než bylo zdrávo.

¹¹⁴ Některým myslitelům neuniklo, že vševědoucnost a všemocnost jsou neslučitelné. Pokud je Bůh vševědoucí, ví, jak změní chod dějin za použití své všemocnosti. Ale to znamená, že nemůže změnit svůj názor na tyto intervence, z toho plyne, že není všemohoucí.

Z mnoha dalších pokusů o prokázání existence Boha uvedme ještě dva.

Anselmův ontologický důkaz

Halík (2007, s. 161) píše, že Anselm z Canterbury (1033–1109) vymyslel geniální ontologický důkaz boží existence, který – na rozdíl od všech ostatních „důkazů“ – stojí za to stále a znovu promýšlet a interpretovat. Jaký je tedy tento geniální důkaz?

Bohem rozumíme takovou bytost, nad kterou nelze myslet dokonalejší. Tato představa existuje v naší mysli: je to představa bytosti nadané všemi pozitivními vlastnostmi a vší dokonalostí. Kdyby měl ale předmět této představy existovat pouze v naší mysli, nikoli v realitě, existovala by představa něčeho ještě dokonalejšího, totiž bytosti, která by měla všechny zmíněné vlastnosti, ale navíc také dokonalost reálné existence. To ale odporuje první hypotéze. Představa nejdokonalejší bytosti tedy musí odpovídat realitě. K podstatě nejdokonalejší bytosti patří existence: z její povahy plyne, že existuje.

Ve skutečnosti není tento důkaz o mnoho víc než slovní hříčkou. Problém je v tom, že důkaz usuzuje z pojmu (v rozumu) na skutečnost (rozbor tohoto argumentu viz Anzenbacher, 1990, s. 286–289).

Tento důkaz dokazuje příliš mnoho, než aby ho bylo možno brát vážně – např. představme si ideální ostrov, z Anselmova argumentu plyne, že aby mohl být ideální, musí existovat – tedy existuje!

Důkaz odstranění nespravedlnosti

Zastánci této koncepce hlásají, že boží existence je nezbytně potřebná, aby se světu dostalo spravedlnosti. Dobří často trpí a darebákům se vede skvěle. Musíme tedy předpokládat existenci posmrtného života, v němž by se vyrovnaly účty z pozemského života. Vědecky uvažující člověk si nejspíš řekne: „*Znám jenom tento svět, o ostatním nevím nic, pokud však lze na základě pravděpodobnosti nějak usuzovat, lze dospět k tomu, že tento svět je odpovídající ukázkou, pokud existuje nespravedlnost zde, bude asi existovat i jinde.*“

Russell (1961/1928, s. 13) uvádí tento příklad: Dejme tomu, že bychom dostali bedničku pomerančů a po otevření zjistili, že celá vrchní vrstva je zkažená, určitě by nás nenapadlo: „*Ty vespod jsou jistě dobré, aby se to spravedlivě vyrovnalo.*“ Spíše bychom si pomysleli, že zkažená je celá zásilka, a právě tak lze uvažovat o celém vesmíru.

Kreacionismus

Zatímco předchozí argumenty byly založeny na čistě verbální spekulaci, moderní kreacionismus¹¹⁵ používá vědeckou terminologii i metody, vychází z akademických kruhů a vyhýbá se náboženským argumentům (přičemž je obvykle financován křesťanskými organizacemi).

¹¹⁵ Vedle moderního kreacionismu přežívá ještě klasický, který vychází z biblické představy stvoření, jeho zastánci se domnívají, že země je 6 000 let stará apod.

I dnešní kreacionisté odmítají evoluční teorii (buď zcela nebo částečně), jejich hlavní zbraní je tzv. *důkaz inteligentního designu*.¹¹⁶ Ten tvrdí, že věci ve světě – především živé věci, vypadají, jako by byly vytvořeny. Proto tady musí být někdo, kdo je vytvořil – designér.

Odpověď je taková, že designérem byl proces evoluce. Tvořivá inteligence vznikne jako produkt procesu postupné evoluce. Kreacionisté často používají tzv. *argument Boingu*. Pravděpodobnost, že by živé organismy vznikly náhodou, je asi tak velká, jako že se jednotlivé díly Boingu samy poskládají a vytvoří fungující stroj. V tom mají pravdu, ale uniká jim jedna podstatná věc – totiž, že evoluce se děje postupně, přičemž každý z malých kroků musí poskytovat oproti tomu dřívějšímu nějakou výhodu.

Např. nikdo z biologů si nemyslí, že by oko vniklo samo od sebe náhodou. Vyvinulo se však postupně z daleko primitivnějších orgánů, které zpočátku měly podstatně jednodušší funkci – např. zvýšenou citlivost na rozlišování světla a tmy. Organismy, u kterých se tato mutace objevila, byly úspěšnější než ty, které ji neměly, tímto způsobem se tato mutace v populaci zafixovala – pak došlo k dalšímu kroku, který opět znamenal zvýšení životaschopnosti organismu atd.¹¹⁷

Na tomto principu pracuje evoluce, a tím se eliminuje většina námitek kreacionistů. Zbývají dvě:

1. důkaz „chybějících článků“ (*missing links*);
2. důkaz „nezjednodušitelné složitosti“ (*irreducible complexity*).

Důkaz chybějících článků se týká toho, že evoluční teorie není dostatečně zmapována fosiliemi (tj. existuje mnoho bílých míst). Odpovědí je, že jednak těchto míst stále ubývá,

a jednak, že je logické, že vzhledem k fyzikálním podmínkám by byl doslova zázrak, kdyby se zachovaly všechny vývojové formy od všech organismů. Přestože jsou tyto mezery stále rychleji zaplňovány novými nálezy, pro kreacionisty to nic neznamená. („*To, že existují místa, kde byla mezera zaplněna, je sice zajímavé, ale nevýznamné. Rozhodující je, že existují mezery, které zůstaly.*“)

S důkazem tzv. *nezjednodušitelné složitosti* je to obtížnější; říká, že některé děje jsou tak extrémně složité, že vyjmeme-li z nich jen jeden prvek, celý systém se zhroutí – tj. nemohly vzniknout postupnou evolucí a zároveň ani náhodou, protože pravděpodobnost je astronomická. Nejedná se jen o orgány, ale pozornost kreacionistů se zaměřuje na imunitní mechanismy, mechanismus srážení krve a molekulární děje. Tyto děje jsou skutečně velice složité a je pravda, že jsou teprve v současnosti vědou odkrývány, takže jejich postupný evoluční vývoj je jen málo znám, resp. nebyl dosud podrobně studován. Na druhou stranu již existují teorie, které se je snaží vysvětlit. Věda postupně odhaluje tajemství i těchto složitých struktur a není žádný důvod věřit, že by se je časem nepodařilo vysvětlit i bez zásahu Boha.¹¹⁸

¹¹⁶ Zájemce o tuto problematiku odkazují na text Jiřího Heřta (2008), ze kterého zde převážně čerpám.

¹¹⁷ Celý mechanismus se dá demonstrovat na tomto slovním příkladu. Cílem je, aby slovo SKOT „zmutovalo“ ve slovo KOST za dvou podmínek:

1) v každém kroku můžeme vyměnit pouze jedno písmeno

(= mikroevoluce),

2) každé ze vzniklých slov musí existovat ve slovníku

(= musí být „živé“).

Řešení vypadá takto: SKOT – SKOS – SKUS – VKUS – VOUS – KOUS – KOUT – KOST.

¹¹⁸ K tématu viz Heřtův článek, kde autor uvádí několik příkladů.

Zastánci těchto teorií se nechtějí smířit s tím, že existují zatím vědou neobjasněné jevy. Zoufale hledají díry v současném vědění, pokud je najdou, automaticky to znamená, že Bůh existuje. Např. Dembski (2003) uveřejnil seznam čtyř (sic!) článků, které vyšly v odborných periodících a mají dokládat teorii inteligentního designu. Ve skutečnosti žádný z nich neobhazuje inteligentní design, to nejlepší, co o nich lze říci, že jsou „nedarwinistické“.

Nicméně jak věda postupuje stále dopředu, ztrácejí kreacionisté čím dál tím více půdu pod nohama.¹¹⁹ Vtipem celého sporu je to, že jen málokdo z věřících by přestal věřit, i kdyby se našly všechny fosilní důkazy, event. byly objasněny všechny mechanismy evoluce. Ze strany věřících je to jen pokus zapojit do své argumentace intelekt. Ve chvíli, kdy prohrají i na této úrovni, přejdou k čistému mysticismu. Víra je záležitostí emocionální, ne intelektuální.

Je ovšem pravda, že námitky kreacionistů jsou užitečné, motivují evolucionisty k tomu, aby své teorie zpřesňovali, což se také děje. Opačně to však neplatí. Logická námitka proti kreacionismu je, že organismy mají chyby – jedná se např. o neefektivní a nelogickou konstrukci orgánů (např. sítnice oka je „naruby“, světelné paprsky musí procházet vrstvou nervových buněk a vláken, než dopadnou na světločivé buňky) – to je přesně to, co bychom očekávali od proces u evoluce, ale ne od božského designéra (bylo by možné je navrhnout daleko lépe). Kreacionalisté nedokážou vysvětlit, proč to ona inteligentní síla nestvořila dokonaleji.

Kreacionalisté často mluví o dokonalosti plánu – jak si pak ale vysvětlit zbytkové orgány, které byly u našich předchůdců funkční, ale postupně se staly zbytečnými až překážejícími (slepé střevo, zub moudrosti, kostrč)? Nebo mutace, které jsou v převážné většině škodlivé a vedou k defektům nebo úmrtí

zárodku nebo dědičným chorobám? Vždyť je to zcela neproduktivní.

Jan Pavel II. v roce 1996 sice připustil, že „*nové znalosti nám umožnily poznat, že teorie evoluce je více než jenom hypotéza*“, ale zároveň dodal, že transformace lidoopa obsahovala duchovní prvek, který nemůže být vysvětlen biologií. Dennett (2007, s. 408) uvádí, že ve skutečnosti stojí římskokatolická církev v opozici k neodarwinismu. Usnesení biskupů a kardinálů by nám mohlo být k smíchu, kdyby neexistovaly smutné dějiny potlačování vědy církví.¹²⁰

ZJEVENÍ A ZÁZRKY?

Jiným způsobem, jak náboženství klame samo sebe, je pokus uniknout pouhé víře – sahá se k „argumentu“ zjevení; tato zjevení se dají rozdělit do dvou kategorií:

1. zlomová – určitým jedincům jsou zjeveny věčné zákony; ti je pak předávají těm méně šťastným;
2. doplňující – nejčastěji se jedná o zjevení nějaké postavy z náboženské mytologie (římskokatolická církev v tomto

¹¹⁹ Ale i kdyby se ukázalo, že kreativní inteligence, která podle některých vytvořila to, o čem si myslíme, že to vytvořila evoluce, existovala, co má společného s náboženskými představami? Nebo si skutečně můžeme myslet, že bude mít takové lidské vlastnosti, jako je žárlivost a pomstychtivost, a bude se nám mstít za to, že v ní nevěříme? Dává nějaký smysl, že nejvyšší morální bytost vyžaduje chválu a absolutní uctívání od bytostí, které sama stvořila?

¹²⁰ Spor o evoluci se vede i na úrovni školních osnov, a to především v USA. I když kreacionisté zatím všechny soudní spory prohráli, situace není jednoznačná (např. 75 % členů školních rad jsou zastánci kreacionismu).

ohledu nijak nešetří); přesto může o těchto zázracích mluvit jen málokdo, většinou se setkáváme se svědectvími negramotných dětí.¹²¹

Obecně lze říci, že teista věří v nadpřirozenou moc, která nejen stvořila svět, ale také do něj aktivně zasahuje – reaguje na modlitby, trestá hříchy (a ví, i když na ně jen pomyslíme), dělá zázraky. Podívejme se teď blíže na několik z nich.

Ruka Fatimy

Jan Pavel druhý při pokusu o atentát v roce 1981 utrpěl vážné zranění. Později se vyjádřil ve smyslu, že kulka ho nezabila z toho důvodu, že intervenovala Fatima – „*její mateřská ruka vedla kulku*“.¹²²

K tomu se nabízejí tři otázky:

- proč tedy kulka vůbec Jana Pavla II. zasáhla?
- pokud byl pod ochranou nadpřirozené moci, proč od té doby jezdil v papamobilu – jak se v tom lišil od kterékoli jiné světově významné osobnosti (dokonce by se dalo říci, že byl snad z výjimkou amerického prezidenta nejlépe chráněnou osobností)?
- pokud papeže před atentátem zachránila Fatima, komu by měl poděkovat Adolf Hitler, který bez vážnější újmy na zdraví všechny atentáty přežil?

Matka Tereza

V panteonu římskokatolické církve je 5 120 svatých. Aktuálně je na řadě Matka Tereza. Hitchens (2007, s. 147) popisuje okolnosti její beatifikace (což je první stupeň ke kanonizaci, tj. k prohlášení za svatou). Jednou z podmínek je provedení zázraku, a to i posmrtně.

Našla se bengálská dívka, která tvrdila, že se jí vyléčil rakovinný nádor poté, co paprsek světla vystoupil z obrázku Matky Terezy (v té době již mrtvé). Aby se jednalo o zázrak, musel by nastat úkaz, pro který by nebylo lékařské/vědecké vysvětlení (např. sama od sebe by dorostla amputovaná končetina). Bengálská dívka se mohla uzdravit i bez svatého obrázku. Každý doktor ví, že se čas od času „záračně“ uzdraví člověk, kterého medicína již odepsala. Navíc – všichni tři lékaři, v jejichž péči dívka byla, jasně řekli (přesto že na ně byl vyvíjen nátlak *Řádem Matky Terezy*, aby svědčili jinak), že neměla rakovinu, ale cystu, kterou jí medikativně léčili, a že se vyléčila zcela běžným medicínským způsobem. Stejný názor na věc měli i dívčin otec a manžel. Nic z toho však vatikánským byrokratům nevadilo. Při interview, které dívka poskytla novinářům, mluvila velmi rychle (protože „*by jinak mohla zapomenout*“) a nebylo dovoleno klást otázky.

Celá věc je směšná, ale má závažné důsledky – oddaluje den, kdy se lidé přestanou spoléhat na fakíry a záračné léčitele. Bude to stát ještě mnoho životů.

¹²¹ I kdybychom uznali, že nějaké osobě se dostalo zjevení, které se nedostalo žádné jiné osobě, pak je to zjevení pro tuto osobu. Pokud to sdělí dalším, pro ty už to není zjevení, a tudíž po nich nelze vyžadovat, aby tomu věřili. Ironicky by bylo možné ptát se, že pokud Bůh o sobě chce dát vědět, proč se nezjeví např. při finále mistrovství světa ve fotbale?

ÚČINNOST MODLITEB

Evangelisté na mnoha místech mluví o tom, že modlícímu se jeho přání vyplní, např. (Mt, 21, 22): „*A věříte-li, dostanete všecko, oč budete v modlitbě prosit.*“, též J, 16, 23; Mk, 11, 24 atd.). Pokud by se prokázalo, že ti, za něž se věřící modlí, se skutečně uzdraví, pak by věda byla poražena. Podívejme se na několik takových případů:

1. Na konci 19. století napadlo Galtona zjistit, zda se angličtí králové dožívají vyššího věku než je průměrný věk populace. Jelikož se za ně modlí mnoho milionů lidí, mělo by to tak být. Analýza však ukázala, že se ve skutečnosti dožívají nižšího věku.
2. Benson et al. (2006) v pečlivě kontrolované studii zkoumal, zda stav pacientů ovlivňuje to, když se za ně někdo modlí. Pacienty, kteří se zotavovali po operaci srdce (by-pass), rozdělil do tří skupin. Pacienti ve skupině **A** věděli, že se za ně modlí dobrovolníci různých náboženských denominací. Za pacienty ve skupině **B** se dobrovolníci též modlili, ale pacienti to nevěděli (aby se vyloučil placebo efekt) a skupina pacientů **C** byla kontrolní (nikdo se za ně nemodlil).
Výsledky byly překvapující – zatímco léčebné výsledky ve skupině **B** a **C** byly shodné (tedy účinnost modlitby nebyla prokázána), skupina **A** dopadla hůře. Autoři studie to vysvětlují stresem, který způsobilo očekávání pacientů, že by se jejich stav měl zlepšit.¹²²
3. V roce 2001 média oznámila, že vědci prestižní *Columbia University Medical Center* provedli pozoruhodný výzkum, který byl uveřejněn v *Journal of Reproductive Medicine*. Zjistili, že neplodné ženy, za které se modlily křesťanské skupiny, otěhotněly 2x častěji než ženy z kontrolní skupiny,

za které se nikdo nemodlil. Výsledky vzbudily velký rozruch. Posléze se však zjistilo, že se jednalo o vědecký podvrh (Flamm, 2004).¹²³

Autor analýzy zákulisí tohoto podvodu upozorňuje, že za celou dobu existence moderní medicíny se nepodařilo replikovat žádný z domněle zázračných postupů. Na celé záležitosti lze považovat za nejzázračnější to, jak bylo možné, že se takový podvrh mohl objevit v prestižním vědeckém časopise.

Kritici těchto výzkumů mohou říci, že Bůh na takovýto test nepřistoupí. Co si však myslet o tom, že každé Velikonoce se papež modlí za mír, přičemž ho neodradí skutečnost, že to nikdy nemělo žádný efekt v prevenci nebo ukončení války. Co si asi papež myslí, když ho Bůh pokaždé takto odmítne?

Čas od času se ale skutečně stane např. to, že člověk přežije beznadějnou situaci. V situaci nebezpečí se obrací k Bohu i mnoho ateistů. Zachránění pak mohou svědčit o zázraku, v kostelech se ukazují votivní tabulky. Problém s touto argumentací je v tom, že kdyby mohli ti, kteří se nezachránili (i když se modlili), přinést své „antivotivní tabulky“, bylo by jich mnohem více.

Další věc, která by mohla u věřících vyvolávat kognitivní disonanci (pokud by byli ochotni si tento druh otázek klást), je skutečnost, že Bůh neléčí amputace. Proč ne, když podle jejich názoru nemoci obecně ano?¹²⁴ Uvedený paradox může vypadat poněkud komicky, ale je to příklad jedné z mnoha věcí, o které je pro věřící nepohodlné přemýšlet.

¹²² Pope John Paul II. Meditation with the Italian Bishops from the Policlinico Gemelli, *Insegnamenti*, vol. XVII/1, 1994, s. 1061.

¹²³ Zajímavostí je, že tento výzkum financovala (částkou 2,4 milionu dolarů) křesťanská *The Templeton Foundation*.

¹²⁴ K tématu více na www.whywontgodhealamputees.com.

K tomu, aby něco mohlo být uznáno jako zázrak, se trefně vyjádřil již David Hume: „*Žádné svědectví není dostačující k tomu, aby určilo zázrak, pokud to nebude svědectví takového druhu, že možnost jeho zfalšování by byla zázračnější než fakt, který se pokouší dokázat.*“

S ničím podobným žádné náboženství nikdy nepřišlo.

Koincidence

Čas od času se stane, že některé události se vyskytnout v nepravděpodobné souvislosti. Pro některé lidi je to důkazem, že existuje Bůh:

1. nemůže být náhoda, že se tyto události vyskytly současně;
2. musí pro to existovat nějaký důvod;
3. důvodem je Bůh;
4. proto Bůh existuje.

Ve skutečnosti by bylo velmi nepravděpodobné, kdyby se koincidence vůbec nevyskytovaly. Jako příklad můžeme vzít 11. září 2001. Kolem tohoto data se vyskytla celá řada nadpřirozených teorií. Tak např. někdo objevil, že A. C. Clark napsal v roce 1973 knihu *Rendezvous with Rama*, ve které se píše, že 11. září se objeví ničivá ohnivá koule. Tím ovšem analogie končí – jedná se rok 2077, Evropu, a zničena jsou dvě města (Benátky a Padova). Pokud vezmeme v úvahu množství knih, ve kterých je spojena nějaká katastrofa s určitým dnem v roce, bylo by spíše překvapující, kdyby tam 11. září chybělo.¹²⁵

Obecně je svůdné hledat pro emocionálně nabitě události nějaké mimořádné vysvětlení (viz např. smrt princezny

Diany). Lidé se málokdy spokojí s prozaickým vysvětlením (dopravní nehoda).

Prožitek Boha & mystická zkušenost

Posledním útočištěm věřících, kteří:

- soudně odmítli náboženská dogmata a vzájemně si odporující věci v náboženských textech,
- mají kritický postoj k roli svého náboženství v dějinách, je jejich vnitřní prožitek Boha. Existuje stav mysli, známý věřícím, ale ne ateistům – není to nic, co bychom znali dříve, radost, která je vřelejší než mateřství, hlubší než radost z vítězství, více exstatická než hudba. Najednou víte, že Bůh je největší věc, která se nás kdy dotkla. Je to jako zamilování se. Takováto religiózní zkušenost, která je transkulturní a nezávislá na denominaci, má morální, spirituální a estetický prožitek bezměrnosti, doprovázený neschopností tuto zkušenost vsřebat.

Pro mnoho věřících lidí má náboženský zážitek centrální význam jako důkaz Boha.

Problémem je, že usuzovat z našich vlastních duševních stavů na něco existujícího mimo nás, je velmi choulostivou záležitostí.¹²⁶ Mozek je schopen vytvořit mnoho iluzí. Jak

¹²⁵ Otevřenou otázkou ovšem zůstává, jak by si poradili skeptici s případem, kdyby se ukázalo, že událost se odehrála přesně tak, jak bylo předpovězeno (při vyloučení podvrhu, event. inspirace právě oním proctvím).

¹²⁶ Na psychiatrické klinice v Jeruzalémě mají speciální oddělení pro lidi, kteří se pokládají za mesiáše (tzv. *jeruzalémský syndrom*).

si můžeme být jisti, že mystická zkušenost poukazuje vně prožívající osobnosti? Mnoho lidí je nevyvratně přesvědčeno, že jsou inkarnací osoby, která žila kdysi v minulosti. Je jejich přesvědčení důkaz?¹²⁷

Jiní jsou přesvědčeni, že slyšeli Boha, jak jim něco říká, přikazuje. Když se jedná o pozitivní věc, je tato událost mezi věřícími předmětem obdivu. Co když mu však hlas přikáže, aby někoho zabil? Kdo nebo co k němu v tomto případě promlouvá? Pokud akceptujeme pozitivní vnitřní hlasy, měli bychom i ty negativní.

Zážitky jsou spojeny s fyzickým mozkiem. D'Aquili a Newberg (1999) popisují „mystické technologie“, za pomoci kterých se lidé snaží změnit stav svého vědomí. Ty se dělí na tradiční neinvazivní (meditace, zpěv) a na invazivní – drogy, elektrická stimulační určitých částí mozku. Např. alfa a theta vlny při meditaci vyvolávají pocit míru a štěstí. Též se zjistilo, že dráždění určitých částí mozku elektrickým proudem vyvolává u pokusných osob náboženské pocity. Jedná se o proces čistě biologický, který má přirozené vysvětlení.

ZÁVĚR

Nic, z čeho můžeme při spekulacích o existenci Boha vycházet – od historie, svatých textů, logických argumentů, existence svědomí, evoluce života až po zázraky a mystické zkušenosti – nepodává důkazy, které by si teologové a věřící přáli. Vše má přirozenější a pravděpodobnější vysvětlení. Místo „není Bůh“ je přesnější říci „není důvod, aby byl“ – ovšem kromě přání.

Obecně platí, že co tvrdíme bez důkazů, může být též odmítnuto bez důkazů. Halík (2007, s. 132) píše, že je unaven

„otřepanými argumenty osvícenského rozumu“, otázkou ale je, jaké neotřepané argumenty kromě tradice, církevní autority a zjevení může nabídnout náboženství.

Lidé uvažující o náboženství by měli používat především fakta a rozum – emoce jsou naproti tomu často příliš často ovlivněny našimi přáními. Problém s náboženstvím je v tom, že na lidi nepůsobí rozumové důkazy. Žádný rozumový důkaz v lidech víru v Boha nerozdmýchá. Většina lidí věří v Boha proto, že k tomu byli vedeni od útlého dětství, v tom je hlavní příčina. Náboženství se přijímá z citových pohnutek.

Navíc – náboženské koncepty jsou z principu nevyvratitelné. Jejich odmítnutí je těžší než přijetí. Pokud neexistují důkazy proti většině toho, co náboženství tvrdí, proč by je lidé měli opouštět?

Usmívající se teolog

Profesionální memboté ve chvíli kritiky volí strategii souhlasu – ano:

- písmo není dokonalé, je to koneckonců lidský produkt Bohem pouze inspirovaný;
- církve se často nechovaly a nechovají právě příkladně;
- mezi věřícími, klérem apod. jsou i špatní lidé;
- věda nepřináší důkazy o víře;

¹²⁷ Jiný příklad: Existuje množství zaznamenaných případů, kdy lidé věří, že ve svém srdci slyšeli mluvit satana přesně tak, jak to mystikové tvrdí o Bohu (čistě mentální zkušenost, nikoli vnější vidina). Zdá se, že jde o zkušenost téhož druhu, jako je prožitek přítomnosti boží u mystiků. Mystikové nenabízejí jakýkoli důkaz Boha, který by nebyl stejnou měrou důkazem satana.

- existují nejrůznější sekulární teorie snažící se vysvětlit náboženství, dokonce mohou mít v některých aspektech pravdu, ale jádro víry jako takové vysvětlit nedokážou.

Ale to přeci není důvod k tomu, abych svoji víru zavrhl. Otázka by mohla znít, co by takovým důvodem být mohlo. Snad „boží mlčení“, nepřítomnost Boha? Ani to ne. To se dá chápat jako boží zkouška.

Zdá se, že uvěření, event. ztráta víry, je záležitostí nevědomou, podobně jako zamilování. Všichni dobře víme, jak ošidné takové zamilování je, jak málo má často milovaná osoba společného s naší představou o ní. Boží memplex má tu výhodu, že:

- nepřipouští přímou konfrontaci (kromě případů teodicey);
- ve svém vztahu jsme podporováni početnou skupinou spolupověřících, tradicí, texty apod.

Z tohoto pohledu je memetická nákaza vlastně darem. Proto ten úsměv.

Quo vadis?

Pět základních hypotéz o budoucnosti náboženství uvádí Dennett (2007, s. 35–36):

1. Dominance náboženství

Sekularizace moderních společností je přechodný fenomén, situace se obrací, náboženství se stává důležitějším než kdykoli v historii, hraje dominantní roli v sociální, morální a politické sféře. Populace jsou rozděleny na křesťany, muslimy,

židy, hinduisty apod. Může trvat dalších 1 000 let, než jedno náboženství definitivně zvítězí.

2. Náboženství umírá

Přes lokální oživení je náboženství na ústupu, v moderní společnosti hraje pouze ceremoniální roli. Během dvou generací se Vatikán stane *Evropským muzeem římskokatolicismu* a Mekka se změní v Disneyland (*Magic Kingdom of Allah*).

3. Transformace

Náboženství se promění v instituce, jakých je ve společnosti mnoho. Víra zmizí, co zbude, bude společenství. V této variantě bude znamenat být členem církve něco podobného, jako být třeba fanouškem fotbalového týmu. Jiné barvy, jiné písně, symboly, soutěživost – s několika výjimkami bude každý akceptovat důležitost mírové koexistence v „*Globální lize náboženství*“. Jedno se bude chlubit orientací na ekologii, jiné bojem za sociální spravedlivost, další zase poskytováním psychoterapeutických služeb.

4. Přežitek

Zmizí prestiž a viditelnost, které se zatím těší, podobně jako v případě kouření. Budou existovat lidé, kteří bez náboženství nebudou moci žít, ale obecně nebude podporováno. Děti nebudou k náboženství vedeny, budou od něho spíše odrazovány.

5. Soudný den

Nastane soudný den. Vyvolení přijdou do nebe, zbytek skončí v pekle.

Lze uvažovat i o takovémto vývoji (nejblíže má variantě *Transformace*): Bude pokračovat proces rozkládání náboženského monolitu na jednotlivé segmenty (už v minulosti se z náboženství vydělila politická, sociální, vědecká a filosofická sféra, které byly původně jeho součástí). Tento proces bude pokračovat, tj. slavnostnost a svátky budou migrovat směrem ke koncertům pop music, duchovní poradenství směrem k psychoterapii, posvátná literatura ke „knižním duchovním průvodcům“ (např. Castaneda), rituální shlukování směrem ke konkrétním projektům (holotropní dýchání, šamanské bubnování, zpěv starých duchovních písní).

Dojde k přerozdělení, pravděpodobně tím zaniknou církve, ale suma funkcí, které lidem poskytovaly, bude dál k dispozici, ale atomizovaně a globalizovaně. Jedno však zmizí – autorita, event. autoritativnost. Je pravděpodobné, že toto bude hlavní překážkou v transformaci současných náboženství.

VI.

KRITIKA TEORIÍ

SVATÉ TEXTY

Bible nikdy nebyla učebnicí mravnosti. Je především pohledem do života žitého před Bohem, se všemi jeho chybami a nezdařry. Autoři mluvili jazykem své doby a užívali dobových obrazů.

Mezi odborníky není pochyb o tom, že bible obsahuje různé chyby, nesrovnalosti, a mnoho historických příběhů je v zásadním rozporu s archeologickými nálezy. Pokud biblické texty chápeme jako svědectví lidí o jejich hledání Boha jako jejich interpretaci světa, pak existence chyb je zcela zákonitá a přirozeně vysvětlitelná.

Odpověď

Upřímné by bylo říci, že bible a jiné svaté texty jsou dokumentem doby podobně jako např. víra v egyptské či mayské

bohy – a přesně tak by se s ní mělo zacházet: toto si lidé před několika tisíci let mysleli o světě. Obsahuje některé zajímavé věci, psychologické postřehy, ale vedle toho spousta balastu, nesmyslů a věcí, které nejsou důstojné moderního člověka. Pokud má někdo jiný názor, měl by doložit, v čem konkrétně je tento text nadřazen jiným.

Ježíš sám mluvil o Písmu¹²⁸ jako o „*božím slově*“ (Mt, 15, 6), několikrát se odvolal na jeho autoritu slovy „*Psáno je*“. V kázání na hoře řekl: „*Dokud nepomine nebe a země, nepomine jediné písmenko ani jediná čárka ze Zákona, dokud se všechno nestane.*“ (Mt, 5, 18), „*Písmo musí platit.*“ (J, 10, 5).

Tyto zákony ale mj. říkají, že ten, kdo pracuje o sabatu, musí být zabit, že zabiti mají být nejenom nevěřící a homosexuálové, ale i odmlouvající adolescenti.

Mýlil se tedy? Pokud ano, jenom v tomto, nebo ještě v něčem jiném? Je to ta „*skutečnost lásky boží, která se ukázala v Kristu*“, o které mluví Halík (2002, s. 256)? Pokud ne, proč přesně?

HERMENEUTIKA NÁBOŽENSTVÍ

Ateisté čtou Písmo stejně jako fundamentalisté – to je ovšem chyba. Významu svatých textů nelze porozumět bez hermeneutického přístupu.¹²⁹ Náboženské texty jsou historické útvary, u nichž můžeme dodatečně rekonstruovat záměr, s nímž byly sepsány, i smysl, který měly sdělovat. Při interpretaci a rekonstrukci textu se musí brát v úvahu umění gramatické interpretace, psychologické porozumění autorovi a době apod.

Velké nebezpečí představuje vytrhávání určitých biblických výroků z jejich kontextu (na toto nebezpečí mnohokrát

doplatily i křesťanské církve). Celá bible a jednotlivé texty musejí být chápány kontextuálně a na dnešní situaci mají být vztahovány přiměřeně, s vědomím celkového poselství textu a s chápáním dnešních problémů.

Bible je jako zářivý diamant, který nastaven světlu dějin recepcce vrhá stále nové odlesky, jež vytvářejí překvapivé efekty. Skutečnost, že se texty vykládají tak rozdílně a kontroverzně, se v neposlední řadě odvíjí od jejich kvality.

Odpověď

Dá se namítnout, že pravé náboženství ve smyslu nahlédnutí základních pravd musí být obecně a každému přístupné a pro každého poznatelné. Z tohoto hlediska je zajímavé, že v rámci teologie si hermeneutika prosadila své místo až v 70. letech 20. století. Spíše než o boží záměr se do velké míry jednalo o snahu učinit problematické pasáže přijatelné i pro moderního člověka.

Zásadní problém hermeneutické metody (stejně jako kterékoli jiné) je nemožnost přes veškerou snahu uvést do souladu určité části Písma s tím, co dnes považujeme za morálku.

Podívejme se na tento příklad (1K, 14, 33c–35):

Jako ve všech obcích božího lidu, ženy nechť ve shromáždění mlčí. Nedovoluje se jim, aby mluvily; mají se podřizovat, jak to říká i Zákon. Chtějí-li se o něčem poučit, ať se doma zeptají svých mužů; ženě se nesluší mluvit na shromáždění.

¹²⁸ Měl na mysli to, co dnes známe jako Starý zákon.

¹²⁹ Hermeneutika se zabývá teorií interpretace a rozumění (pokud je aplikována na svaté texty, jedná se o exegezi).

To je názor, se kterým se můžeme setkat leckde, totiž je v tom, že jde proti současné politické korektnosti (ve středověku s tím potíže nebyly). To je problém, s kterým se musí něco udělat. Oeming (2001, s. 51) chce Pavla ospravedlnit a píše, že tato pasáž nezapadá do pavlovského myšlení. V 1K, 11, 2–16 Pavel vychází samozřejmě z toho, že ženy se veřejně modlí a prorocky promlouvají, nebo v Ga, 3, 28 Pavel prohlašuje „není již rozdíl mezi židem a pohanem, otrokem a svobodným, mužem a ženou. Vy všichni jste jedno v Kristu Ježíši“.

Jak si tedy vysvětlit Pavlův misogynní výrok? Oeming nabízí tři možnosti:

- někdo jen později do Pavlova textu doplnil (sám však uznává, že je to nepravděpodobné);
- dokládá, že Pavel byl občas pod vlivem okolností (zde asi reaguje na agitaci některých průbojných korintských žen) a upadá zpět do patriarchálních myšlenkových struktur;
- byl rozmrzelý, protože se pořádně nevyspal.

To je samozřejmě všechno možné, ale stejně možné by bylo zpochybnit ty kladné výroky (to však teologové/religionisté nedělají), např. Pavel si uvědomil, že musí vůči ženám učinit ústupky, šlo mu o solidaritu mezi prvotními křesťany, která měla v této dějinné době přednost před striktně patriarchálním pojetím, kterého byl jinak ovšem zastáncem. To, že řekl, že není rozdíl mezi mužem a ženou, jistě nemyslel tak, jak to nyní chápeme. Ano, před Bohem jsou si rovni, ale to neznamená, že nemají zastávat odlišné sociální role.

Navíc řada dalších Pavlových výroků usvědčuje Oeminga z intelektuální nepoctivosti. Pavel právě v té perikopě, na kterou se Oeming odvolává (1K, 11), jasně říká:

- rád bych, abyste si uvědomili, že hlavou každého muže je Kristus, hlavou ženy muž a hlavou Krista je Bůh;

- muž si nemá zahalovat hlavu, protože je obrazem a odleskem slávy boží, kdežto žena je odleskem slávy mužovy. Vždyť muž není z ženy, nýbrž žena z muže. Muž přeci nebyl stvořen pro ženu, ale žena pro muže.

Z toho je možné snadno vysoudit, že naopak výroky o rovnosti muže a ženy nezapadají do pavlovského myšlení.

Dalším příkladem nepoctivosti, event. asymetrického přístupu, je skutečnost, že se polemizuje výhradně s eticky spornými pasážemi. Nepodařilo se mi najít autora, který by se pokusil problematizovat výroky, které se chápou jako pozitivní. Hermeneutika je užitečná v tom, že nám pomáhá objasnit nejrůznější okolnosti doby, v které texty vnikaly a že nám umožňuje rozšiřovat interpretační pole. Ale pokud se týká morálky, na mnoha místech stojí před neřešitelnými problémy. Jakým způsobem se dá hermeneutickou metodou porozumět např.: „*Nyní jdi a pobij Amáleka; jako klaté zničíte vše, co mu patří. Nebudeš ho šetřit, ale usmrtíš muže i ženu, pachole i kojence, býka i ovci, velblouda i osla.*“ (1. S, 15, 3). Jak se liší výklad této pasáže, který může poskytnout dnešní věda, od toho, jak mu bylo rozuměno např. v 10. století?

Hermeneutika by neměla mít za cíl uvést historický text do souladu s dnešní morálkou, ale co nejvěrněji pochopit jeho poselství v kontextu doby a společnosti, v níž vznikl. Velmi často se ale setkáváme s nepoctivostí, snahou o eufemizaci (viz např. Oeming nebo Halík – s. 119–120).

JEŽÍŠ A ŽIDOVSTVÍ

Hartung se ve své studii snaží dokázat, že Ježíš své učení chtěl předložit pouze židům, nežidé měli být od jeho zvěsti izolováni. To však evidentně není pravda:

- jděte ke všem národům a získávejte mi učedníky, křtěte je ve jméno Otce i Syna i Ducha svatého a učte je, aby zachovávali všechno, co jsem přikázal (Mt, 28, 19–20);
- ale dříve musí být evangelium kázáno všem národům (Mk, 13, 10);
- jděte do celého světa a kažte evangelium celému stvoření (Mk, 16, 15).

Odpověď

Přes tyto oprávněné výtky má Hartungova teze své opodstatnění. Dalo by se říci, že Ježíšův vztah k nežidům byl ambivalentní. Vedle již zmíněného varování („*nevstupujte na cesty k pohanům*“) je též zajímavé, že Ježíš, který na potkání uzdravoval a pomáhal, pomohl jen dvěma pohanům – a nikdy to nebylo tak automatické, jako pokud se jednalo o židy.

V prvním případě pomohl kananejské ženě až ve chvíli, kdy učinila prohlášení o své méněcennosti (Mt, 15, 21–28), v druhém případě šlo o uzdravení setníkovy sluchy (L, 7). Židovští starší prosili Ježíše o pomoc těmito slovy: „*Je hoden, abys mu to udělal, neboť miluje náš národ, i synagogu nám vystavěl.*“ Proč se zde zcela netypicky zmiňují setníkovy zásluhy? Nejpravděpodobnější odpověď je taková, že Ježíšova pomoc nebyla – co se týká nežidů – samozřejmá.

Další věcí je, že Ježíšova výzva k šíření jeho učení mezi pohany není přítomná od začátku, ale nalezneme ji až v posledních částech evangelií. Je docela dobře možné, že Ježíš v průběhu svého kazatelského působení změnil názor, když viděl, že jeho učení nemá u židů příznivou odezvu. Druhou možností je, že tato výzva byla doplněna do evangelií až později (tzv. *retro-fit*), tj. ve chvíli, kdy se část jeho učedníků (především Pavel) rozhodla šířit Ježíšovo učení mezi pohany. Mise mezi židy se vzdali až ve chvíli, kdy je většina židů v diasporách odmítla a vyhnala. To však nebylo to, co si Ježíš původně přál.

Podobný názor zastává i Krämer et al. (2001, s. 156), mj. píše:

Ba i u Ježíše, údajného zakladatele univerzální lásky k lidem, je tento univerzalizmus mnohem méně zřetelný, než jak si mnozí myslí. Stejně jako jeho předchůdce Jan Křtitel soustřeďuje se i Ježíš ve svém působení hlavně na Izrael, na lid boží Starého zákona. Na pohany, pokud vůbec, bere zřetel jen okrajově a spíše náhodně. Příkázání o lásce k nepřátelům hlášené v kázání na hoře lze rovněž chápat jako požadavek smíření uvnitř vyvoleného národa.

ROZDÍLNOST NÁBOŽENSTVÍ A UNIVERZÁLNÍ SÍLA

Existuje nadčasová a absolutní síla, která vše řídí a která se nazývá v každém náboženství trochu jinak. Proto je nutné, aby spolu různá náboženství spolupracovala a hledala to, co je spojuje.

Odpověď

Pokud by se všechny náboženské systémy soustředily na to, co je spojuje, myšlenkově by se zhroutily, protože překrytí je minimální. V jednom případě prikazuje zabíjet, v druhém nám říká, že nesmíme zabít žádného živého tvora, včetně hmyzu. V některých částech světa dělá tato síla z krávy posvátné zvíře, v jiné zakazuje jíst vepřové, přičemž ve většině světa je k tomu lhostejná. Proč v jednom systému vyžaduje celibát a v jiném ne?

Některé systémy, např. buddhismus, džinismus, taoismus, konfucianismus, pojem Boha vůbec nepoužívají, dokonce ho odmítají. Na místě boha stojí transcendentní kosmický zákon, kterému podléhají lidé i bozi, a v posledku všechno jsoucno. Člověk svým jednáním určuje, kde, v jakém životě se znovu narodí. Můžeme k tomuto nalézt paralelu např. u protestantismu?¹³⁰ Veškeré tyto snahy musí skončit jako ona známá pohádka o tom, jak pejsek s kočičkou vařili dort. Zatímco jednotlivé náboženské memplexy jsou ještě životaschopné, jejich smíšením by vznikl naprostý chaos.

Otázka musí znít, co vlastně tato síla chce? Nevypovídají tyto rozpory spíše o tom, že v psychice existuje univerzální dimenze čisté–nečisté, tabu–netabu, což má daleko spíše evoluční vysvětlení než nadpřirozené?

Zdá se, že univerzální je pouze potřeba věřit/uctívat, jen v tom jsme všichni nábožensky založení, tzv. *neviditelní/anonymní křesťané, muslimové, buddhisté* atd. (To však nedokazuje existenci Boha.)

EXTRÉMY O CELKU NIC NEVYPOVÍDAJÍ

To, že existují pastoři, kteří straší děti i dospělé peklem či citově vydírají věřící („*Bůh mi řekl, že jestli mu nedám 8 milionu dolarů, že mě zabije*“), nevyovídá nic o celku. To je stejné, jako kdybychom zavrhlí ekologické organizace kvůli tomu, že několik fanatiků zapálí laboratoř, ve které se dělají pokusy na zvířatech.

Odpověď

1. Podobné věci jsou běžnější, než se nám v sekularizované střední Evropě může zdát. Oba citované příklady mají blíže k americkému mainstreamu než k extrému. V každém případě v minulosti byly podobné postoje daleko rozšířenější, a byly dokonce součástí oficiální věrouky (historie i neevropská současnost podává dostatek příkladů).
2. Jde o princip – jakmile se jednou etabluje iracionalita, je možné ji nekonečným způsobem využívat a zneužívat.
3. Na rozdíl od ekologických fanatiků, na které je možné uplatnit běžné zákony, mají náboženští fanatici volné ruce – zaručuje jim to svoboda náboženského vyznání. Navíc se mohou odvolat na mnoho citátů z písma (např. Ježíš mnohokrát hrozil peklem).

¹³⁰ Heller (Heller & Mrázek, s. 143, 2004) připouští, že domluva mezi teistickými a karmanovými systémy je velmi nesnadná – k rozhovorům již došlo, ale soustřeďovaly se dosud převážně na praktickou spolupráci v oblasti humanity, míru, mezinárodního dorozumění apod.

HISTORICKÉ A MODERNÍ NÁBOŽENSTVÍ

Je pravdou, že organizovaná náboženství se mnohdy v dějinách nechovala příliš dobře. Církvě jsou lidské organizace a lidé (včetně papežů, imámů, rabínů) se dopouštějí chyb. To však nic nemění na základní myšlence, která je dobrá. Je třeba rozeznávat nesprávný útok proti samotnému „Svatému“, tedy proti Bohu, od oprávněného útoku proti náboženským formám.

Odpověď

1. Velmi podobně argumentují komunisté – nebylo vše správné, ale systém je dobrý. V čem konkrétně je rozdíl?
2. Russell (1961/1928, s. 32) píše, že je zábavné slyšet moderního křesťana, když mluví o tom, jak mírné a rozumné je ve skutečnosti křesťanství, a přehlíží přitom skutečnost, že za všechnu svou umírněnost a soudnost vděčí učení lidí, kteří byli ve své době všemi ortodoxními křesťany pronásledováni. Jestliže se podařilo postupně oklestit křesťanské učení, bylo toho dosaženo pouze přes silný odpor církve a jedině jako výsledek útoků ze strany volnomyšlenkářů.

Je pravda, že náboženství se v současnosti často věnuje činností, za které jim můžeme být všichni vděční – např. starost o chudé a trpící.¹³¹ V tom však není nijak exkluzivní.

Není pochyb o tom, že judaismus, křesťanství a islám podobně jako komunismus obsahují řadu humanistických myšlenek. Ovšem tyto myšlenky jsou známy a využitelné i bez těchto náboženství. Neexistuje důvod, proč by je měl moderní člověk akceptovat spolu s náboženským balastem.

NÁBOŽENSTVÍ A VĚDA

Je pravda, že věda neposkytuje žádné důkazy boží existence. Je to z toho důvodu, že věda a víra tvoří dva mimoběžné světy. To ale neznamená, že Bůh neexistuje. Víra je proto víra, že nepotřebuje důkazů.

Odpověď

1. Vyloučit existenci čehokoli (tedy i Boha) není možné. Ateisté si nejsou jisti, ale totéž platí o věřících. Je však dobré si uvědomit, že co je předkládáno bez důkazů, může být (a dokonce má být) i bez důkazů odmítnuto. Existuje velmi důležitý rozdíl mezi přesvědčením, které člověk hájí na základě porovnání argumentů, citováním důkazů a logikou, a přesvědčením, které není podpořeno ničím jiným než tradicí, autoritou nebo zjevením. Lidé z prvního okruhu se většinou spokojí s tím, že spolu diskutují, nemusí se zabíjet.
2. Názor, že věda a náboženství fungují v odděleních dimenzích, naráží na námitku, že většina náboženství nabízí jakousi kosmologii a biologii, tj. teorii vzniku života, teorii počátků a důvody pro existenci. Tím dokazují, že jsou v jistém smyslu vědou (ovšem špatnou). Náboženství se z historického hlediska vždy pokoušela odpovídat na otázky, které náležejí vědě. Proč přesně se nyní náboženství stahují z půdy, na níž se tradičně vždy pokoušela bojovat?

¹³¹ Stranou ponechme skutečnost, že tyto aktivity mají misijní podtext.

Věda ukázala, že je něco zásadně mylného na tom, jak věřící získávají představy o světě (zjevení, studium náboženských textů, meditace apod.).

I kdybychom připustili, že věda a náboženství jsou mimořádné, přesto se podle teistů působení Boha projevuje v reálném světě – a tam se dá pozorovat. Kde konkrétně? Jak o sobě tedy dává Bůh vědět?¹³²

Navíc – pokud je důkaz Boha v rozporu s vírou, proč ho mnoho věřících a teologů tak usilovně hledá?

TO NEJSOU PRAVÍ VĚŘÍCÍ!

V knize je uvedeno několik srovnání věřících a ateistů, které často dopadlo v neprospěch věřících. Není pochyb o tom, že k vyznání víry se hlásí i lidé, kteří opravdově nevěří; opravdová víra vyžaduje otevřenost, hledání, transcendenci, laskavost, trpělivost. Je třeba rozlišovat mezi spiritualitou a religiozitou.

Odpověď

Zavádění jakéhokoli dalšího kritéria vedle „věřím–nevěřím v Boha“ není poctivé. Mezi věřícími jsou lidé různého druhu, totéž platí o ateistech. Jde o to, porovnat lidi, kteří jsou zasaženi náboženským memplexem (ať už je jeho podoba jakákoli) a těmi, kteří nejsou.

Ale i kdyby se ukázalo, že mezi věřícími jsou kvalitnější lidé než mezi ateisty, nic by to nevypovídalo o existenci Boha,

a dokonce ani o tom, že náboženství jsou prospěšná (ti lidé by existovali i bez náboženství).

ZÁVĚR

Mnoho lidí trpí pocitem bezvýznamnosti. Náboženství nabízí pomoc – Bůh, který stvořil celý vesmír s miliardami galaxií, se o tebe stará, jsi pro něj důležitý. Toto je produkt, který jinde nenabízejí. Pouhý humanismus nenabízí ve srovnání s tím téměř nic, přesto je intelektuálně a morálně k teismu superiorní. Humanisté se snahou o nápravu světa zabývají prostě proto, že ji pokládají za správnou, s plným vědomím toho, že nemohou očekávat žádnou posmrtnou odměnu. Humanismus, ne náboženství, vede ke skromnosti.

Víra v Boha může mít pozitivní efekt na sebevědomí, problém je v tom, že není pravdivá. Základní etický důsledek vědeckého naturalismu je, že jsme vesmíru lhostejní. Antropocentrický pohled je známkou nezralosti a arogance. V kosmickém dramatu nehrajeme prakticky žádnou roli, natož pak centrální.

Jednou z nejnebezpečnějších myšlenek antropocentrického pohledu je předpoklad, že čím více bude lidí, tím lépe. Místo toho, abychom se zabývali otázkami populační kontroly, usilují církve o to, aby se sexualita chápala pouze v prokreativním smyslu (jinak je hříchem).

Věda si krok za krokem proklestila cestu přes odpor náboženství a proti všem příkázáním dávných věků. Může nás

¹³² Např. církevní kruhy věří, že Turínské plátno, plačící madony, zázraky i krvavá stigmata jsou realitou. Věda k těmto tématům zaujala stanovisko negativní.

naučit, abychom se již neohlíželi po neskutečných oporách, abychom již přestali hledat vysněné spojence, ale abychom si spíše hleděli svého vlastního úsilí tady na zemi a proměnili tento svět v místo, kde se dá slušně žít, namísto toho, co z něho za všechna staletí udělaly církve. Celá koncepce Boha je představa odvozená ze starověkého orientálního despotismu. Je nedůstojná svobodného člověka. Bůh je imaginární bytost, která nemůže sama o sobě ničím škodit ani prospět.

Máme v hlavě mezeru, psychologickou díru, která potřebuje být zaplněna – Bohem, imaginárním přítelem, otcem, Velkým bratrem. Je to věčná nevykořitelná iluze, protože je založena na věčně se opakujících pocitech strachu, závislosti a naděje. Alternativou je zaplnit ji vědou, uměním, přátelstvím, láskou. Humanismus místo osobní nesmrtnosti dává povznášející vědomí, že tento život nebyl prožit nadarmo a že jeho pokračování je v životě jiných lidí. Neslibuje lidem nebe, ale také je nestraší peklem.

Dobry svět si žádá znalostí, laskavosti a odvahy; není třeba spoutávat svobodné myšlení slovy, která před dávnými věky vyřkli nevědomí lidé.

OTÁZKY DO DISKUSE

1. Podle teistů Bůh aktivně zasahuje do světa. Jaké důkazy jeho působení můžeme v dnešním světě pozorovat?
2. Co by vás přimělo, abyste změnili názor (tj. z ateistů se stali věřícími, event. naopak)?
3. Teologové nám říkají, že je zde historický vývoj náboženského myšlení, že Bůh vede člověka postupně k sobě.

Kdybychom tuto myšlenku připustili, pak se musíme ptát, proč nechal většinu lidstva umírat v temnotě?¹³³

¹³³ Příklad: Tomáš Akvinský přišel s myšlenkou, že nepokřtěné děti přijdou do pekla. Tento koncept byl několik staletí katolickou církví akceptován, čímž způsobil milionům rodičů, jejichž děti zemřely nepokřtěné, velké hoře. Proč?

SROVNÁNÍ VĚŘÍCÍCH A ATEISTŮ

ÚVOD

V této části se zaměříme na čtyři okruhy rozdílů mezi věřícími a ateisty. Jedná se o vztah mezi vírou a:

- inteligencí/vzděláním,
- osobností,
- fyzickým zdravím,
- morálkou.

V otázce inteligence vedou ateisté, věřící na druhou stranu dosahují lepších výsledků v oblasti psychického a fyzického zdraví. Co se týká morálky, je situace pro věřící v nejlepším případě remíza.

Při zkoumání rozdílů mezi věřícími a ateisty (event. agnostiky) je hlavním metodologickým problémem izolace takových

proměnných, jako je sociální třída a vzdělání.¹³⁴ Další potíží – a možná vůbec tou největší – je diferenciací věřících na praktikující (a mezi nimi na víru vnitřní a vnější) a na ty, kteří se k víře pouze formálně hlásí, event. ji chápou jako kulturní hodnotu.

Zdaleka ne vždy se mi podařilo nalézt výzkumy, jež by výše zmíněné aspekty a rozdílnosti zohledňovaly, nicméně věřím, že se mi přesto podařilo shromáždit informace, které pomohou čtenáři v orientaci a vytvoření si vlastního názoru.

1. RELIGIOZITA, INTELIGENCE A VZDĚLÁNÍ

Pavel v 1. listu Korintským (1, 26) říká, že nevzdělanost a chudoba je živnou půdou náboženství („*Pohleďte, bratři, koho si Bůh povolává: Není mezi vámi mnoho moudrých podle lidského soudu, ani mnoho mocných, ani mnoho urozených.*“). To je jedna z mála věcí z bible, s kterou moderní věda souhlasí. Proto, aby mohl náboženský memplex úspěšně infikovat budoucího hostitele, je třeba oslabeného kritického myšlení.

Mezi religiozitou a vzděláním/IQ existuje inverzní vztah:

- Jen 7 % členů *Americké akademie věd* věří v osobního Boha – to je skoro přesný opak toho, co nalezneme v populaci jako celku (Larson & Witham, 1998).
- V metavýzkumu, který se zabýval vztahem inteligence a religiozity, ukázalo negativní vztah 39 z 43 studií (Bell, 2002).

Mezi nositeli Nobelovy ceny a jiných elitních intelektuálních ocenění je jen malé procento věřících. Náboženští apologeté mají problém nalézt v této kategorii větší množství lidí, kteří by se za jejich věc postavili.

V této souvislosti se můžeme často setkat s překrucováním Einsteinových výroků. Tento mem šíří i nejrůznější intelektuálové a spisovatelé. Např. Ladislav Fuks ve svém životopisu píše (1995, s. 156):

V tomto slavném Einsteinově prohlášení je obsaženo v jasné čitelné podobě vše. Je to uznání existence Boha jakožto Stvořitele vesmíru, jakožto bytosti, jsoucná všemohoucího, vševedoucího, všudypřítomného a věčného, které nemá začátku ani konce [...] Slavné prohlášení se doslova a do písmene shoduje s věroučným dogmatem o Bohu jako bytosti stvořitelské, jsoucnu nejvyšším, jehož odrazem a projevem je Všemohír.

Ve skutečnosti Einstein k otázce náboženství řekl (Hitchens, 2007, s. 271):

To, co jste četl o mém náboženském přesvědčení, byla lež, která je systematicky opakována. Nikdy jsem nevěřil v osobního Boha a nikdy jsem to nepopíral, ale vždy jsem se vyjadřoval jasně. Pokud něco ve mně může být nazýváno náboženským, pak je to nekonečný obdiv ke struktuře světa, kterou může věda odhalit.

Bello (1954) provedl výzkum, ve kterém zjišťoval náboženskou orientaci mladých amerických vědců a jejich rodičů. Z tabulky vyplývá, že mezi vědci bylo daleko více ateistů než věřících.

¹³⁴ Někteří autoři se domnívají, že existuje něco jako „náboženský faktor“, a to bez ohledu na sociálně-ekonomické vlivy. Jinými slovy – žádná skupina lidí není imunní vůči nákaze náboženským virem.

	vědci	jejich rodiče	populace USA
protestanti	23	53	66
katolíci	< 1	5	26
židé	9	23	3
ateisté	68	13	4

Tabulka: Náboženská orientace mladých amerických vědců a jejich rodičů v procentech (Bello, 1954).

K podobným výsledkům dospěli i Knapp a Goodrich (1951). Navíc ukázali, že z protestantských škol se rekrutuje daleko více úspěšných vědců než z katolických. Z toho soudí, že protestantská ideologie je více orientována na vědu než katolická.

Vedle inteligence hraje roli i kreativita. Argyle a Beit-Hallahmi (1975, s. 93–94) uvádějí, že kreativita negativně koreluje s religiozitou.

Výsledky sčítání lidu v ČR z roku 1991 (Srb, 1997) ukazují, že ani Česká republika není výjimkou. Mezi těmi, kteří uvedli, že jsou „bez vyznání“ má úplné střední vzdělání 29 % a vysokoškolské 11 % respondentů, u římských katolíků jsou uvedená čísla 19 % a 5 %.

Zdá se, že s rostoucím vzděláním klesá přitažlivost církví.

	bez maturity	s maturitou	VŠ
existuje boží osobnost	20 %	14 %	10 %
existuje nějaká nadpřirozená síla	12 %	11 %	15 %
neexistuje Bůh, duch ani nadpřirozená síla	10 %	10 %	14 %

Tabulka: Vztah mezi vírou v nadpřirozeno a vzděláním v ČR
(Hamplová, 2000, s. 44).

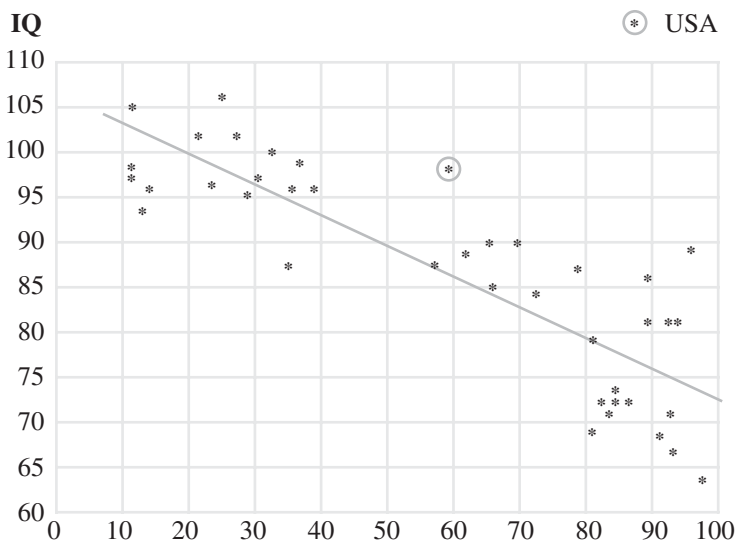
Religiozita státu, HDP a IQ

Vezmeme-li výsledky mezinárodního srovnání zemí podle míry religiozity (The Pew Research Center, 2002) a porovnáme-li je s:

- průměrným IQ populace,
- HDP,

dostaneme v obou případech silnou negativní korelaci (Lynn & Vanhanen, 2002).

Korelace mezi procentem respondentů, kteří prohlásili, že je pro ně náboženství v životě důležité, a průměrným IQ jejich země, je $r = -0,86$. Totéž se dá říci o vztahu HDP a religiozity. S výjimkou USA jde všude o inverzní vztah.

Graf: Vztah mezi religiozitou (osa x)
a průměrným IQ států (osa y), $r = -0,86$.

Náboženství a eugenika

Eugenika se zabývá studiem mechanismů dědičnosti a hledá cesty, jak zlepšit populační genofond. Římskokatolická církev zasadila eugenice celkem pět ran:

1. monogamie (byla v zájmu chudých mužů);
2. celibát mnoha schopných mužů a žen;
3. zákaz kontroly porodnosti v 19. a 20. století;
4. zákaz potratu;
5. likvidace kacířů, mezi nimiž byli disproporčně zastoupeni lidé s vlastním názorem.

Členy církví jsou obecně spíše lidé s nižším než průměrným vzděláním. Tito lidé však mají více dětí než ti, kteří se k žádné církvi nehlasí. Hypotéza je taková, že církve přitahují lidi s nižším IQ a zároveň je nabádají k vysoké plodnosti. Srb (1997) uvádí tato čísla (z roku 1991):

	ateisté	úhrn obyvatelstva ¹³⁵
počet let školní docházky	11,7	11,2
děti na 1000 žen	1 499	1 693

Tabulka: Vztah mezi náboženstvím, vzděláním a fertilitou.

Uvedené údaje však ještě neprokazují dysgenický vliv církví na inteligenci ve smyslu úvodní hypotézy. Pro celou analýzu by bylo rozhodující srovnat plodnost ateistů a členů církví při stejnosti jejich vzdělání.

Podobný dysgenický vliv má i islám (s výjimkou polygamie, která má naopak eugenický vliv, ta je však marginálním jevem). Na druhou stranu judaismus obsahuje řadu eugenických prvků – spojení učenosti a reprodukčního úspěchu, tlak na méně úspěšné židy, aby asimilovali s majoritní populací, dodnes fungující systém dohazovačství apod.¹³⁶

V současnosti církve bojují proti používání biotechnologií (embryonální selekce, umělé oplodnění apod.), což má dysgenický efekt.

¹³⁵ Úhrn obyvatelstva zahrnuje i 16 % těch, kteří neuvodli údaj o náboženském vyznání

¹³⁶ K tématu judaismu a eugeniky viz Bakalář (2003, s. 134–137).

Závěr

Náboženský memplex má tendenci napadat a úspěšně infikovat osoby s nižším IQ/vzděláním. Méně pravděpodobné je, že by snižoval inteligenci jako takovou, i když myšlení bezsporu ovlivňuje.

Nelze argumentovat tím, že mnoho velkým mužů minulosti bylo věřících. Bylo to proto, že byli dětmi své doby, v které bylo náboženství prakticky jediným myslitelným konceptem světa.¹³⁷ Pohled do současnosti ukazuje, že čím eminentnější badatel je, tím snáze se obejde bez hypotézy Boha.

V každém případě to není tak, jak tvrdí někteří náboženští apologeté, totiž že víra nesouvisí s inteligencí. Souvisí – inverzně.

2. RELIGIOZITA A ZDRAVÍ

Křivohlavý (2001, s. 162) referuje o metavýzkumu, který analyzoval 64 výzkumů (v rozmezí 1933–1995), v nichž se porovnával vztah mezi dlouhověkostí a religiozitou. V 70 % těchto prací bylo zjištěno, že věřící lidé žijí déle než ateisté.

Tak například, Comstock a Partridge (1972) sledovali, jaký vliv na zdraví má chození do kostela. Zjistili, že ve většině případů pozitivní.

riziko úmrtí	1x a vícekrát týdně vers. méně než 1x týdně
arteroskleróza ¹³⁸	1 : 2,1
plicní rozedma	1 : 2,3
cirhóza jater	1 : 3,9
sebevražda	1 : 2,1
rakovina konečníku	1 : 1
rakovina tlustého střeva	0,8 : 1

Tabulka: Pravděpodobnost onemocnění ve vztahu k návštěvnosti bohoslužeb (Comstock & Partridge, 1972).

Z modernějších výzkumů lze uvést výzkum Strawbridge et al. (1997), ve kterém autoři sledovali zdravotní stav velkého souboru lidí (n = 5 286) po dobu 28 let. Porovnáním úmrtnosti těch, kteří uvedli, že nechodí do kostela s těmi, kteří do kostela chodí, se zjistilo, že první skupina vykazuje o 23 % vyšší úmrtnost. Následně autoři rozdělili věřící do dvou

¹³⁷ Otevřenou otázkou je, kolik z nich skutečně věřilo. V Žalmu 14 a 53 se píše: „Blázen řekl ve svém srdci, že Bůh není.“ Toto má hlubokou platnost. Po většinu historie to musel být blázen – vystavil by se totiž perzekuci. Tento pohled našel svoji obdobu v SSSR. Ti, kdo nevěřili v komunismus, byli dávání do psychiatrických léčeben – museli být svým způsobem blázni.

¹³⁸ Platí jen pro bílé ženy (45–64), jinak vše pro obě pohlaví.

skupin podle toho, zda chodí do kostela minimálně jednou týdně a na ty, kteří uvedli, že do kostela chodí 1x měsíčně či méně. V tomto případě u druhé skupiny byla mortalita o 36 % vyšší.

Proč?

Křivohlavý (2001) uvádí možná vysvětlení pozitivního vlivu:

- ovlivnění životního stylu (střídmost v jídle a pití, vyšší odpovědnost – např. při řízení auta, v riskantních situacích všeobecně), tělo jako chrám Ducha svatého;
- řešení existenciálních otázek, pozitivnější pohled na svět (to se může projevit na činnosti imunitního systému);
- vliv sociální opory křesťanských společenství.

Zajímavé je, že všechna vysvětlení nabídnutá Křivohlavým (který je evangelíkem) jsou racionální, tj. žádné nepočítá se zásahem vyšší moci (např. účinností modliteb apod.). Náboženství je v tomto podání srovnatelné s psychoterapií.

Delší život věřících a celkově lepší zdraví je ještě překvapivější vzhledem k tomu, že tyto proměnné pozitivně korelují s inteligencí, vzděláním a socioekonomickým statutem, který je u ateistů vyšší než u věřících.

Zdraví kléru

Zvláštní kategorií je zdraví kléru. Pokud Bůh odměňuje své věrné ještě zde na zemi, mělo by se to projevit především

u této skupiny. Bohužel však do hry vstupuje příliš mnoho jiných (především psychosociálních) faktorů, které nelze odfiltrovat. Proto nepřekvapí, že lidé, kteří svůj profesionální život spojili s náboženstvím (kněží, mniši, jeptišky), se dožívají vyššího věku. Není to ale v důsledku zásahu nějaké nadpřirozené síly, ale tím, že jejich život je osvobozen od většiny stresu moderní společnosti. Reynolds a Tanner (1995, s. 290) uvádějí několik evropských statistik z 19. století, které ukazují, že pravděpodobnost úmrtí kléru byla nižší než zbytku populace (cca 1 : 1,7). Píší, že velkou roli hrály faktory jako pravidelný příjem, strava, ubytování.¹³⁹

Závěr

Zdá se, že moderní formy náboženského memplexu v sobě obsahují psychohygienické memy, které svým nositelům prospívají – střídmost, antistresory, psychologickou oporu.

Důležité je si ale uvědomit, že nejde o působení nadpřirozených sil, ale o racionální mechanismy.

¹³⁹ Na druhou stranu misionáři umírali v průměru o 14 let dříve než ti, kteří zůstali doma.

3. RELIGIOZITA A OSOBNOST

Koenig a Larson (2001) analyzovali 850 výzkumů týkajících se vztahu religiozity a osobnosti. V naprosté většině z nich dosahovali věřící lepších výsledků.¹⁴⁰

Životní spokojenost

Sedmdesát devět ze 100 výzkumů ukázalo, že věřící lidé prožívají větší životní spokojenost a štěstí. Ze 14 výzkumů zabývajících se nadějí, optimismem a smyslem života, 12 dopadlo lépe pro věřící (2 výzkumy nenašly žádný vztah).

Afektivní poruchy

Negativní vztah mezi religiozitou a depresemi našlo 60 z 93 výzkumů. Čtyři výzkumy z pěti ukázaly, že míra religiozity predikovala méně strachu a úzkostnosti.

Zneužívání látek

Menší spotřebu a abusů alkoholu u věřících ukázalo 76 z 86 výzkumů. Nižší frekvenci braní drog pak 48 z 52 výzkumů.¹⁴¹

Manželská spokojenost a stabilita

Manželská spokojenost a stabilita byla u věřících lidí vyšší v 35 z celkem 38 studií.

Např. Lehrer a Chiswick (1993) zkoumali stabilitu manželství v závislosti na religiozitě, event. typu religiozity partnerů.

denominace	pravděpodobnost rozchodu do 5 let
mormoni	13 %
protestanti	20 %
katolíci	20 %
židé	27 %
ateista–protestant	33 %
protestant–katolík	36 %
ateisté	36 %
ateista–katolík	38 %
žid–nežid	42 %

Tabulka: Stabilita manželství a typ religiozity partnerů v USA (Lehrer & Chiswick, 1993).

Je to tak doopravdy?

Někteří badatelé se však domnívají, že věřící lidé často přeháňejí své dobré pocity, že jejich optimismus je někdy násilný.

¹⁴⁰ Je nasnadě, že výsledky by byly ještě výraznější, pokud by statistiku nekazila známá skutečnost, že se k náboženství uchylují lidé s nejrůznějšími duševními problémy.

¹⁴¹ Výzkumy také ukázaly, že nejsilnějším prediktorem úspěšné abstinence je náboženská víra.

Pokud by to tak bylo, nelišili by se od nevěřících počtem sebevražd. Ve skutečnosti 57 z 68 výzkumů (tj. 84 %) našlo nižší sebevražednost a negativnější postoje k sebevraždě u věřících. Na druhou stranu nižší počet sebevražd ještě nedokazuje, že by věřící byli v průměru šťastnější. Je docela dobře možné, že sebevražda jako způsob řešení životní situace je pro ně větší tabu než pro ateisty.

Maslowovi (1970, s. 168–169) se podařilo popsat termín religiozity v čistě humanistickém kontextu. Jeho výzkumy se týkaly tzv. *seberealizovaných lidí*, tj. lidí, kteří jsou psychologicky zdraví a kterým se (podle jeho definice) podařilo naplnit lidský potenciál. Mj. zjistil, že tito lidé nemají problémy s rozlišováním dobrého a zlého a mají jasné morální standardy. V dřívějších dobách by je bylo možno popsat jako lidi, kteří jdou cestou Boha. Jen někteří z nich v Boha věří, ale popisují ho spíše jako metafyzický koncept než jako osobnost. Pokud by se náboženství popisovalo v termínech sociálního chování, všichni (a to i ateisté) by do této kategorie patřili. Pokud se ovšem použije tento termín konzervativně (zázraky, institucionální hierarchie), pak se s ním ztotožňuje jen velmi málo z nich.

Závěr

Výsledky Larsenova výzkumu nejsou překvapující. Součástí memplexu jsou memy optimismu, naděje, strídmosti, manželské stability¹⁴² apod. Téměř všechny náboženské memplexy se snaží své potenciální hostitele přesvědčit, že jsou vybráni Bohem, garantují jim spásu, slibují, že nezůstanou bez pomoci apod. – bylo by divné, kdyby to nemělo žádný vliv na životní spokojenost.

Mem pekla, trestu apod. ve většině moderních verzí náboženských memplexů přestal hrát dominantní roli, jeho úlohu převzal mem naděje.

4. MORÁLKA ATEISTŮ A VĚŘÍCÍCH

Morálka není dar Boha (bohů) a s náboženstvím nestojí ani nepadá, nicméně je otázkou, zda náboženské normy přece jen neposilují u věřících etické chování.

Dalo by se očekávat, že věřící budou v porovnání s ateisty v průměru altruističtější a budou páchat méně kriminálních deliktů. Ukazuje se však, že tento předpoklad není správný. Argyle a Beit-Hallahmi (1975, s. 122–123) analyzovali několik výzkumů a uzavírají, že co se týká morálního jednání, náboženství se zdá mít jen malý efekt. Podle jejich názoru je to dáno tím, že:

1. působí příliš mnoho dalších vlivů;
2. účinnost náboženství se nejvíce může týkat oblastí, které jsou pro náboženskou doktrínu centrální (např. sexualita).

Batson a Gray (1981) píší, že věřící lidé sice v dotaznících uvádějí, že se chovají altruisticky, a v těchto dotaznících dosahují vyššího skóre než ateisté, ale několik empirických výzkumů, které byly prováděny, ukazuje, že to není pravda. Nejspíše je to tak, že věřící lidé nejsou poctivější než ateisté, ale mají motivaci tak vypadat.

¹⁴² Stabilita je podporována i sankcemi – i když římskokatolická církev rozvod/odluku dovolí, žádný z partnerů nesmí za života druhého vstoupit do nového manželství. Možné je to teprve tehdy, až jeden z manželů zemře.

Na druhou stranu výzkumníci z Barna Group (Barna Group, 2007) zjistili, že věřící v USA dávají na charitu podstatně více prostředků než ateisté a agnostici (a to i přesto, že jsou jejich příjmy v průměru nižší). V roce 2006 byla průměrná částka peněz darovaných na charitu u těchto dvou skupin 1 500 vers. 200 dolarů. I když se odečetly výdaje na charitu pořádanou přímo církvemi, byl rozdíl dvojnásobný (400 vers. 200 dolarů).¹⁴³

Ani vztah náboženství a antisociálního chování není v současnosti zcela jasný. Např. Kaiser (1994, s. 179) uvádí:

Zatímco kdysi byl náboženství připisován převážně vliv kriminalitu brzdící, čímž bylo vysvětlení stoupající kriminality shledáváno v upadajícím zájmu o náboženství a církev, nedá se již taková domněnka jako příliš jednoduchá a nediferencovaná udržet.

Podle výzkumů von Hentinga (1948) páchali katolíci a protestanti disproporčně více kriminálních deliktů než židé a ateisté, kteří byli v kriminálních statistikách zastoupeni v menší míře, než by odpovídalo jejich počtu v populaci.

Bonger (1943) uvádí zajímavé srovnání odsouzených za kriminální delikt a jejich náboženské denominace v Holandsku v letech 1910–1915.

druh deliktu	protestanti	katolíci	židé	bez vyznání
procento populace nad 20 let	54,4	35	1,8	7,3
podvod	54	38	4,6	2,6
krádež	52	44	1,3	1,8
znásilnění	60	39	0	0
napadení (s následkem těžkého zranění)	48	49	0,6	1,5
vražda	58	38	0,4	2

Tabulka: Kriminalita v Holandsku v letech 1910–1915
(Bonger, 1943).

Zajímavé srovnání provedl Harris (2006) – zjistil, že v současných USA je v republikánských státech (tedy státech se silným vlivem křesťanství) zločinnost daleko vyšší než ve státech, kde vítězí demokraté:

- z 25 států s největší kriminalitou je 76 % republikánských;
- prvních 12 států s nejvyšším počtem vloupání jsou republikánské;
- ze 22 států s nejvyšším počtem vražd je republikánských 17.

¹⁴³ Tento výzkum byl však založen na telefonickém dotazování, což poněkud snižuje jeho hodnověrnost.

Jedná se pochopitelně o nepřímý důkaz, ale lze si velmi dobře představit, že kdyby byl poměr opačný, dobře by posloužil náboženským apologetům bez ohledu na jeho nepřímost.

Zajímavý příklad popisuje Hitchens (2007, s. 18). Jeden pastor mu ve veřejné debatě položil otázku „*Kdybyste v cizím městě večer potkal skupinu mužů, cítil byste se bezpečněji nebo méně bezpečně, kdybyste věděl, že právě odcházejí z náboženského obřadu?*“ Odpověď byla překvapivá, ale logická, zněla: méně bezpečně. Vysvětlení je takové, že na mnoha místech, která navštívil (Belfast, Bejrút, Bombaj, Bělehrad, Betlém, Bagdád) – byl svědkem náboženské nesnášenlivosti a krutosti.

Zneužívání dětí

Do oblasti morálky pochopitelně patří i sexuální zneužívání dětí. Cornwell (2004) referuje o dvou církevních zprávách, které se zabývají sexuálním zneužíváním dětí v USA katolickým klérem. První uvádí, že v průběhu uplynulých 50 let 4 % praktikujících kněží bylo obviněno ze sexuálního zneužívání dětí (v 80 % případů se jednalo o homosexuální zneužívání, průměrný věk obětí byl 12 let).

Autoři zprávy tento stav zdůvodňují nedostatečným výběrem uchazečů o kněžství a nezájmem biskupů a dalších představitelů církve situaci zneužívání řešit. Advokáti obětí nesouhlasí s uvedeným číslem. Myslí si, že skutečný počet obětí je podstatně vyšší. Podle jiné studie pouze 14 % kněží obviněných ze zneužívání bylo nahlášeno policii.

Greenwood (2006) uvádí, že podle dokumentu odvysílaného BBC hrál dnešní papež Benedikt XVI. vedoucí roli v zatajování zneužívání dětí v katolické církvi. Pořad tvrdil,

že ustanovení tohoto dokumentu, nazvaného *Crimen Sollicitationis*, vynucoval kardinál Joseph Ratzinger po dobu dvaceti let, do té doby, než se stal papežem. Tento třicetidevítistránkový dokument z roku 1962 měl nařizovat biskupům, jak se postavit vůči tvrzením, že jejich kněží zneužívali děti. Mimo jiné od biskupů vyžaduje přísahu, že záležitost bude utajena (s tím, že ten, kdo ji poruší, bude z církve exkomunikován). To podle kritiků ztěžuje vnější vyšetřování a stíhání. Kněz Tom Doyle, církevní právník, který byl propuštěn z Vatikánu poté, co kritizoval, jak se katolická církev staví k zneužívání dětí, v dokumentu pro televizi BBC uvedl, že je v katolické církvi explicitním pravidlem utajovat případy sexuálního zneužívání dětí. Vatikán má mít nad těmito případy absolutní kontrolu a o obětech se nikdo nemá vůbec zmiňovat.¹⁴⁴

Hitchens (2007, s. 228) píše, že termín „zneužívání dítěte“ je eufemismus pro to, co probíhá: ve skutečnosti se jedná o systematické znásilňování a trýznění dětí, které je přinejmenším tolerováno církevní hierarchií. Běžnou praxí je, že pokud již skandál nelze ututlat, přesouvá viníky tam, kde jsou bezpečnější.

Zásadní je si ale uvědomit, že to není vina několika duševně nemocných pastýřů, ale logický důsledek ideologie, která se pokouší manipulovat lidmi pomocí toho, že ovládne jejich sexualitu.

K tématu zneužívání dětí patří i obřízka. Ta je podle židovských náboženských spisů nařízená Bohem jako krvavá oběť za krvavé vítězství nad Kanajci. Obětí je zde bezbranné dítě, kterému se poškodí sexuální život. Spojení náboženského barbarismu a sexuální represe nemůže být jasnější.

¹⁴⁴ Katolická církev však protestovala, že pořad televize BBC byl vůči ní zaujatý. Podle ní se analyzovaný dokument údajně vůbec netýká sexuálního zneužívání dětí, ale zneužívání zpovědního tajemství.

Úkolem mohelů, jejichž autorita pochází ze starobylého textu, je odstranit předkožku. Rituál dokončí tak, že vezmou chlapcův penis do úst, vysají předkožku spolu s krví a tu pak vyplivnou. Tato praxe byla většinou židů opuštěna, ale někde – např. u chasidských fundamentalistů – přetrvává. V New Yorku v roce 2005 byl případ, kdy mohel takto nakazil herpesem několik chlapců a způsobil smrt přinejmenším dvěma z nich (Hitchens, 2007, s. 226). V kterékoli normální společnosti by byl tento rituál zakázán – ne však v zemi, kde je důležitější náboženská svoboda než zdraví dítěte.¹⁴⁵

Církev, peníze a moc

Kristus učil, abychom rozdali majetek chudým. Ani katolíci, ani protestanti nikdy neprojeví právě silnou touhu jej v tomto následovat.

Je pravdou, že někteří františkáni se pokusili hlásat učení o apoštolské chudobě, papež je však odsoudil a jejich učení bylo prohlášeno za kacířské. Pozoruhodná byla argumentace byly *Cum inter nonnullos*. Na základě citátu „*Zastrč meč do pochvy!*“ (J, 17, 11) dokazuje Jan XXII., že jestliže se Kristus zmiňuje v této větě alespoň o jednom apoštolovi, který něco vlastnil (tj. meč), je učení františkánů o apoštolské chudobě nutně proti slovům Kristovým, a tedy kacířské.

Církvím se podařilo akumulovat velké množství majetku. Katolická církev patří mezi nejbohatší instituce světa (zdá se, že tento rozpor s novozákonními výzvami katolíkům příliš nevadí). Horší je však to, že některé segmenty katolické církve, a to i ty nejvyšší, se chovají značně machiavelisticky. Např. Sandmann (2002) v článku *Vatikánská spojka* s podtitulem

Heslo božích bankéřů: Mafie, vraždy, finanční machinace mj. uvádí, že oficiální vatikánská banka IOR pere špinavé peníze pocházející z obchodů s drogami, má akcie ve filmovém pornoprůmyslu apod. Analýza toho, jak mnozí „služebníci boží“ slouží v rozporu s evangeliem Bohu i majetku, přesahuje rámec této publikace. Zájemce o toto téma odkazují na pozoruhodné knihy *Temné papežství* (Rosa, 1997) a *Ve jménu božím? Tajemná smrt třiatřicetidenního papeže Jana Pavla I.* (Yallop, 1994). Yallop mj. píše (s. 207): „*Ale vše mluví pro to, že by Ježíš Kristus, kdyby se dnes vrátil na zem, vytáhl s kázáním proti Římu ...*“

U nás Štampach (2000, s. 11) o římskokatolické církvi píše, že namísto toho, aby křesťané vnášeli evangelium do občanského života, je církev zkorumpována stranickou politikou, jsou v ní doma špinavé intriky, mocenské kalkulace, špehování, udavačství, kariérismus, sexualizace morálky, nekontrolované zacházení s penězi, pokusy kontrolovat kulturu a též totalitní uspořádání církevní moci.¹⁴⁶

Otázkou do diskuse je, proč se s tímto druhem chování setkáváme právě v katolické církvi a ne např. v Green Peace.

Závěr

Snad je možné připustit, že mezi věřícími je proporcionálně více lidí, kteří jsou laskaví, dobrosrdeční a superaltruističtí (aktivně pomáhají). Nejspíše by však takoví byli i bez

¹⁴⁵ Podobně by bylo možno nahlížet na barbarství rituálních porážek.

¹⁴⁶ Autor sám po těchto zkušenostech z římskokatolické církve odešel do církve starokatolické.

náboženství na základě svých genetických dispozic, event. memů prosociálního chování, kterými jsou infikováni. Náboženství jim pouze poskytlo možnost, jak tyto dispozice uplatnit.

To nejlepší, co můžeme o náboženství říci, je, že pomáhá některým lidem získat úroveň lidství a morálky, kterého by jinak nebyli schopni. Totéž je ale možné říci o 2. světové válce – mnoho jejich přímých účastníků řekne, že to byla nejdůležitější věc v jejich životě, která je ovlivnila, umožnila jim prožívat život plněji apod. Z toho ovšem neplyne, že jsou války dobré.

Dennett (2007, s. 280) píše, že jednou z věcí, kterou si můžeme být jisti, je, že pokud by existovala nějaká souvislost mezi vírou a morálkou, byla by dávno objevena – mnoho náboženských organizací by velmi rádo našlo vědecké potvrzení těchto tradičních tvrzení. Doposud ale nebyl publikován seriózní výzkum, který by ukázal, že věřící jsou lepší lidé než ateisté.

MEMETICKÝ LEXIKON

Evoluční biolog Richard Dawkins zavedl pojem mem (ang. *meme*), když uváděl příklad sebereplikujících se jednotek („*sobeckých replikátorů*“). Jednotkou kulturní selekce je mem, což je nejmenší jednotka kulturní informace, která může být kopírována a přenášena mezi jednotlivci z mozku do mozku. Je základním prvkem kultury, o němž lze tvrdit, že je dědičný negenetickou cestou, zvláště imitací.

Memy jsou myšlenky, ideály, způsoby chování, informace, písně, ale také jejich stabilní sestavy (náboženství, morálka, rituály, teoretické koncepce). Memy mají řadu vlastností „klasických“ genů, kopírují se (prostřednictvím imitace), probíhá mezi nimi obdoba přírodního výběru, mutují, obecně podléhájí evoluci. Memetická evoluce se uplatňuje především u člově-

ka, ale setkáme se s ní i u některých vyspělejších živočichů (primáti, zpěvní ptáci). Specializovaný obor, který se memy zabývá, tzv. *memetika*, a který je v současné době ve fázi formulování problémů a definování základních pojmů, stojí na pomezí přírodních a sociálních věd.

Některé memy se dají přirovnat k virům nebo jejich zárodkům, protože často přicházejí a probíhají ve vlnách (např. nacismus), podobně jako biologické epidemie.

Mem je také možné definovat jako nakažlivý informační vzor, který se replikuje parazitickým infikováním lidských myslí a změnou jejich chování, které je vede k šíření daného Memetika, používá vlastní slovník a terminologii, která je z velké části inspirována přírodními vědami. Jako jeden z prvních sestavil memetický slovník Glenn Grant (1990).

autotoxický mem (auto-toxic meme)

Je nebezpečný jak svému hostiteli, tak i sobě samému. Vysoce autotoxické memy mají krátký život, jelikož obvykle způsobí smrt svého hostitele. Jako příklady lze uvést „*mučednický mem*“, „*mem Jima Jonese*“.

cenzura (censorship)

Jakýkoli pokus zastavit šíření memu. Pokud je cenzura úspěšná, podaří se jí obvykle zastavit šíření mírnějších forem určitého memu, přičemž ty nejvirulentnější přetrvávají.

exotoxický mem (exo-toxic meme)

Je nebezpečný non-hostitelům. Vysoce exotoxické memy způsobují smrt lidem, kteří nejsou jejich nositeli, zvláště pak tehdy, pokud jsou nositeli konkurenčních memů (inkvizice, nacismus).

háček (hook)

Část memu, která má být bezpodmínečně replikována. Např. ve větě „*Věř v Boha a budeš žít navěky*“ je „*věř v Boha*“ háček, „*budeš žít navěky*“ návnada.

hostitel (host)

Osoba, která byla memem úspěšně infikována.

hrozba (threat)

Část memplexu, která působí tak, že hostitelé mají strach se memplexu zříci či ho pouze modifikovat (např. věčné zatracení).

ideosféra (ideosphere)

Prostor memetické evoluce (podobně jako je biosféra prostorem biologické evoluce).

Dá se mluvit o memetické ekologii; „zdravá“ ideosféra má vysokou míru memetické diverzity.

imuno-depresant (immuno-depressant)

Faktor, který snižuje memetickou imunitu. Např. cestování¹⁴⁷, desorientace, fyzické nebo emocionální vyčerpání, nejistota, emocionální šok, izolace, drogy, opakovaná expozice, respekt k autoritám, hypnóza.

infekce (infection)

Úspěšné umístění memu do paměti hostitele. Memetická infekce může být aktivní nebo neaktivní. Pokud je neaktivní, hostitel nemá potřebu mem šířit. Osoba, která je memu vystavena, ale nestane se jeho hostitelem (ani podvědomě), nebyla infikována.

¹⁴⁷ Memboté často čekají na letištích a nádražích – cestující bývají vystaveni velkému množství imunodepresantů.

Mnoho lidí je podvědomě infikováno a mem šíří – na tomto principu je postaveno mnoho sociálních norem.

Někteří memetici používají termín infekce jako synonymum pro víru (belief). To však ignoruje skutečnost, že lidé často šíří memy, kterým „nevěří“ – písňe, vtipy. To jsou příklady memů, které nepracují se schématem víry.

Jobův mem

Přesvědčení, že čím hůře se mi vede, tím lépe (jedná se o boží zkoušku víry).

ko-mem (co-meme)

Mem, který se symbioticky vyvinul společně s ostatními memy tak, že se vytvořil vzájemně spolupracující memplex jednotlivých memů.

kult (cult)

Sociotyp autotoxického memplexu, který se skládá z membotů a event. z memboidů. Charakteristiky takového kultu jsou: izolace od vlivu konkurenčních memů, brainwashing pomocí neustále expozice příslušných memů, rezignace na vlastní fitness (celibát, devalvace sexuality, rodiny) ve prospěch šíření memplexu, uctívání vůdce.

kvazimembot

Osoba, která šíří memy, aniž by jim věřila (nejčastěji ze ziskových důvodů).

mem (meme)

Mem je obdobou genu, tedy psychologickým či kulturním genem.

membot (membot)

Osoba, jejíž život se podřídil propagaci memu, automaticky a při jakékoli příležitosti (např. Svědkové Jehovovi, scientologové, příslušníci hnutí Hare Kršna). Ti nejagilnější se stávají vůdci. Pokud je naše víra tak silná, že nemůžete jinak, chováme se vlastně jako roboti.

Pro úspěšnost membotů je důležitá jejich atraktivita (v nejširším smyslu), vysílají v podstatě zprávu „*pokud uvěříš tomuto memu, staneš se tak atraktivní/úspěšný jako já*“.

memetická alergie (meme-allergy)

Druh netolerance. Osoba extrémním způsobem reaguje na expozici určitého memu – např. teorie o nestejných genetických dispozicích etnických skupin, komunismu, nacismu, homosexualitě apod.

Mezi nejběžnější formy alergické reakce patří cenzura, vandalismus, slovní a fyzická agrese.

memetický drift (memetic drift)

Akumulace mutací memu – např. psané texty mají malý memetický drift, ústně podávané zprávy velký.

memetický inženýr (memetic engineer)

Osoba, která vědomě vyrábí memy, obvykle procesem syntézy (tvůrci manifestů a reklam). Cílem je změnit chování budoucích hostitelů.

memetický pool (meme pool)

Soubor memů a memplexů dostupných v určité kultuře. Znalost cizích jazyků a cestování pomáhá memetický pool rozšířit.

memetik (memeticist)

1. osoba zabývající se studiem memetiky;
2. memetický inženýr.

memetika (memetics)

Nauka o memech a jejich sociálním působení (v aplikované verzi např. sociologie náboženství).

memoid

Sebedestruktivní membot. Osoba, její chování je tak silně ovlivněné memem, že se vlastní přežití stává bezvýznamné (sebevražední atentátníci, mučedníci atd.).

memotyp (memotype)

1. informační obsah memu (na rozdíl od jeho sociotypu);
2. třída podobných memů.

memplex (meme-complex)

Soubor vzájemně se podporujících memů, které se vyvinuly v symbiotickém vztahu – např. náboženství, politická dogmata, sociální hnutí, umělecké směry, tradice a zvyky, paradigmatata, jazyky apod.

Memplexy se často vyskytují ve schématu: návnada, háček, hrozba a vakcína. Úspěšný memplex má tyto atributy:

- široký záběr (paradigma s velkou vysvětlovací silou),
- hostitelé se mohou aktivně zapojit,

- přesvědčení o pravdivosti,
- obsahuje příkazy,
- nabízí smysl.

metamem (meta-meme)

1. koncepce memů (chápána jako mem).
2. mem týkající se jiných memů (např. tolerance).

milenum mem (Millennial meme, Endmeme)

Mem, který se často objevoval na konci 20. století. Předpovídal katastrofické události (Armageddon, příchod Krista, zhroucení počítačů apod.).

mimikry (mimicry)

Strategie, kdy memy imitují sémiotiku již existujících úspěšných memů, např. kreacionismus používá vědecké terminologie, různé sekty si půjčují terminologii z již existujících náboženství apod.

násilník versus oběť (villain vers. victim, Us-and-Them strategy)

Infekční strategie, se kterou se setkáváme u mnoho memplexů. Potenciální hostitel je stavěn do role oběti (např. zaměstnanci jsou utlačováni majiteli podniku). Tento mem je nebezpečný jak pro hostitele, tak pro společnost.

návnada (bait, reward co-meme)

Část memplexu, která slibuje, že svému hostiteli poskytne nějakou hodnotu – obvykle jako odměnu za to, že ho bude šířit (věčná blaženost, prosperita, svoboda).

prostor víry (belief-space)

Vzhledem k tomu, že jedinec, event. skupina může být nakažen a šířit jen určitý počet memů, jednotlivé memy a memplexy mezi sebou soutěží o jeho pozornost (podobně jako obchodníci o zákazníka).

retromem (retromeme)

Mem, který se pokouší stát součástí již existujícího memplexu.

sociotyp (sociotype)

Sociální exprese memotypu, podobně jako je fenotyp expresí genotypu. Např. protestantská církev je jedním ze sociotypů bible.

spící mem (dormant meme)

Mem, který nemá lidského nositele. Příkladem by mohly být dosud neobjevené, event. nerozluštěné starověké texty. Tyto memy se reaktivují ve chvíli, kdy budou objeveny.

Velká část memů je kvazi-spících – tj. existují jako marginální poznámky pod čarou.

strategie infekce (infection strategy)

Memetická strategie, která podporuje infekci budoucího hostitele. Vtipy napomáhají infekci tím, že vzbuzují smích, melodie evokují emoce, slogany tím, že jsou stručné a často se opakují. Běžnými strategiemi jsou „*Násilník vers. oběť*“, „*Strach ze smrti*“, „*Pocit sounáležitosti*“. Klíčovou částí strategie infekce bývá návnada.

tolerance (tolerance)

Metamem, který poskytuje obranu proti velkému množství memů (a jejich sociotypům), aniž by přitom vzbuzoval

alergickou reakci. Tolerance je centrální ko-mem pro mnoho memplexů – např. liberalismus, demokracie.

ušní červ (earworm)

Jeden z nejrychleji se šířících druhů memů – chytlavá fráze, melodie, písnička (např. „*Don't Worry, Be Happy*“).

vakcína (vaccime, imunomem)

Metamem, který zaručuje resistenci nebo imunitu proti určitým memům. Osoba jim tedy může být vystavena, aniž by byla ohrožena nákazou. Mezi nejběžnější typy patří „*víra*“, „*loajalita*“, „*skepticismus*“ a „*tolerance*“.

Každý memplex obsahuje vakcínu, která hostitele chrání před konkurenčními memplexy, např.:

- konzervatismus, ortodoxie: automaticky chrání před všemi novými memy;
- věda: testuje nové memy, zda jsou konzistentní se stávajícím memplexem, pokud je to možné, vyžaduje empirickou opakovatelnost;
- radikalismus: přijímá nové schéma, zavrhuje všechna předešlá;
- nihilismus: odmítá všechna schémata, stará i nová;
- New Age: akceptuje všechny memy, které mají estetickou kvalitu, nové i staré, bez ohledu na jejich event. vzájemnou nekonzistenci.

vektor (vector)

Médium, které slouží k přenosu memů (mluvené slovo, texty, obrazy apod.).

- Altemeyer, B. & Hunsberger, B. (1992): Authoritarianism, religious fundamentalism, quest, and prejudice. *The International Journal for the Psychology of Religion*, č. 20, s. 113–133.
- Anzenbacher, A. (1990): Úvod do filozofie. SNP, Praha.
- Attenborough, D. (1960): People of Paradies. Harper & Brothers, New York.
- Bagley, C. (1970): Relation of religion and racial prejudice in Europe. *Journal for the Scientific Study of Religion*, č. 9, s. 219–25.
- Bakalář, P. (2003): Tabu v sociálních vědách. Votobia, Praha.
- Bell, P. (2002): Would you believe it? *Mensa Magazine*, č. 2, s. 12–13.
- Bello, F. (1954): The Young Scientists. *Fortune*, č. 49, s. 142–3.
- Benson, H. et al. (2006): Study of the therapeutic effects of intercessory prayer (STEP) in cardiac bypass patients. *American Heart Journal*, č. 4, s. 934–42.
- Bonger, W. A. (1943): Race and Crime. Columbia University Press. New York.
- Boyer, P. (2001): Religion Explained. The Evolutionary Origins of Religious Thought. Basic Books, New York.
- Burkert, W. (1996): Creation of the Sacred: Tracks of Biology in Early Religion. Cambridge, Harvard University Press.

- Comstock, G. W. & Partridge, K. B. (1972): Church attendance and health. *Journal of Chronic Disease*, č. 25, s. 665–72.
- Cornwell, R. (2004): Church reveals 4,400 US priests were accused of child sex abuse. *Independent*, 28. February.
- Crockett, W. C., Hayes, Z. J., Pinnock, C. H. & Walvoord, J. F. (2001): Čtyři pojetí pekla. Návrat domů. Praha.
- Dawkins, R. (2006): The God Delusion. Bantam Press. London.
- Dawson, L. L. (1999): When Prophecy Fails and Faith Persists: A Theoretical Overview. *Nova Religio*, č. 1, s. 60–82.
- D'Aquili, E. G. Newberg, A. B. (1999): The Majestical Mind: Probing the Biology of Religious Experience. Augsburg Fortress Publisher, Minneapolis.
- Dembski, W. (2003): Three Frequently Asked Questions About Intelligent Design. www.designinference.com.
- Dennett, D. C. (2007): Breaking the Spell. Religion as a Natural Phenomenon. Penguin Books, New York.
- Đurková, K. & Wienk, Z. (2002): Šoa je triumfem Boha. *Domino fórum*, č. 7, s. 4–5.
- Edgell, P., Gerties, J. & Hartmann, D. (2006): Atheists as “Other“. Moral Bounderies and Cultural Membership in American society. *American Sociological Review*, č. 2, s. 211–234.
- Ensminger, J. (1997): Transaction costs and Islam: explaining conversion in Africa. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, č. 153, s. 4–29.
- Finkelstein, I. & Silberman, N.A. (2002): The Bible Unearthed: Archeology's New Vision of Ancient Israel and the Origin of Its Sacred Texts. Touchstone. New York.

- Flamm, B. (2004): The Columbia University ‚Miracle‘ Study: Flawed and Fraud. *Skeptical Inquirer*, September/October, s. 25–31.
- Flynn, T. (2004): Matthew vs. Luke Whoever wins, coherence loses. *Free Inquiry*, č. 1.
- Fuks, L. (1995): Moje zrcadlo. Vzpomínky, dojmy, ohlédnutí & co bylo za zrcadlem (uspořádal Jiří Tušíl). Melantrich, Praha.
- Gillooly, R. (1998): All About Adam & Eve. How We Came to Believe in Gods, Demons, Miracles & Magical Rites. Prometheus Books, New York.
- Goell, Y. (1994): Israeli Employers: A Shameful History of Exploitation. *Jerusalem Post International*, 8/1, s. 7.
- Grant, G. (1990): Memetic Lexicon. (např. www.lucifer.com).
- Green, D., Sternberg, B. & Lepper, M. (1976): Overjustification in a token economy. *Journal of Personality and Social Psychology*. č. 34, s. 1219–1234.
- Greenwood, C. (2006): Bishops criticise BBC after Pope accused of abuse cover-up. *The Independent*, 2. October.
- Halík, T. (2002): Co je bez chvění, není pevné. Labyrintem světa s vírou a pochybností. NLN, Praha.
- Halík, T. (2003): Oslovit Zachea. NLN, Praha.
- Halík, T. (2007): Vzdáleným nablízku. Vášeň a trpělivost v setkání víry s nevírou. NLN, Praha.
- Hamer, D. (2005). The God Gene: How Faith is Hardwired into our Genes. Random House, New York.
- Hamilton, R. F. (1968): A research note on the mass support for „tough“ military initiatives. *American Sociological Review*, č. 33, s. 439–45.
- Hamplová (2000): Náboženství a nadpřirozeno ve společnosti. Mezinárodní srovnání na základě empirického výzkumu ISSP. Sociologický ústav AV ČR, Praha.

- Harrington, D. J. (2003): *Evangelium podle Matouše*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří.
- Harris, S. (2006): *Letter to a Christian Nation*. Knopf, New York.
- Harrison, G. P. (2004): Where Are the Moral Believers? *Free Inquiry Magazine*, č. 1.
- Hartung, J. (1995): Love Thy Neighbour. The Evolution of In-Group Morality. *Skeptic*, č. 4.
- Hayden, B. (1987): Alliances and ritual ecstasy: human responses to resource stress. *Journal for the Scientific Study of Religion*, č. 26, s. 81–91.
- Heller, J. & Mrázek, M. (2004): *Nástin religionistiky*. Uvedení do vědy o náboženstvích. Kalich.
- Heřt, J. (2008): Kreationismus. In: *Věda kontra iracionalita*, č. 4, s. 56–77, Sisyfos a AV ČR, Praha.
- Heylighen F. & Campbell D. T. (1995): Selection of Organization at the Social Level: obstacles and facilitators of metasytem transitions. *The Journal of General Evolution*, č. 45, s. 181–212.
- Hitchens, C. (2007): *God is not Great. How Religion Poisons Everything*. Twelve. New York.
- Knapp, R. H. & Goodrich, H. B. (1951): The origins of American Scientists, *Science*, č. 113, s. 543–5.
- Koenig, H. G. & Larson, D. B. (2001): Religion and mental health: evidence for an association. *International Revue of Psychiatry*, č. 13, s. 67–78.
- Koenig, L. B. & Bouchard, T. J., Jr. (2006): Genetic and environmental influences on the Traditional Moral Values Triad-Authoritarianism, conservatism and Religiousness- as assessed by quantitative behavior genetic methods. In P. McNamara (Ed.), *Where god and*

- science meet: *How brain and evolutionary studies alter our understanding of religion*. (Vol. 1. Evolution, genes, and the religious brain, s. 31–60). Westport, CN: Praeger.
- Koukolík, F. (2007): *Proč se Dostojevskij mýlil*. Galén, Praha.
- Krämer, W., Trenkler, G. & Krämer, D. (2001): *Lexikon populárních omylů*. Euromedia Group a Knižní klub, Praha.
- Kropáček, L. (2003): *Duchovní cesty islámu*. Vyšehrad, Praha.
- Křikavová, A., Mendel, M., Müller, Z. & Dudák, V. (2002): *Islám. Ideál a skutečnost*. Baset. Praha
- Křivohlavý, J. (2001): *Psychologie zdraví*. Portál, Praha.
- Larson, E. J. a Witham, L. (1998): Leading scientists still reject God. *Nature*, č. 394, s. 313.
- Leak, G. & Randall, B. (1995): Clarification of the Link Between Right-wing Authoritarianism and Religiousness. *Journal for the Scientific Study of Religion*, č. 3, s. 245–252.
- Lehrer, E. L. & Chiswick, C. V. (1993): Religion as a determinant of marital stability. *Demography*, č. 3, s. 385–405.
- Lynn, R. & Vanhanen, T. (2002): *IQ and the Wealth of Nations*. Praeger, Westport.
- MacDonald, K. (1994): *A People That Shall Dwell Alone. Judaism as a Group Evolutionary Strategy*. Praeger, Westport.
- Maslow, A. H. (1970): *Motivation and Personality*. Harper & Row, New York.
- Miller, R. J. (1993): *Born Divine: The Births of Jesus and Other Sons of God*. Santa Rosa, Calif.: Polestar Press.

- Mittelberg, M., Strobei, L. & Hybels, B. (1998): Jak se stát nakažlivým křesťanem. Jak přesvědčivě vydávat svědectví o své víře. (Příručka pro účastníky semináře.) International Bible Society v ČR.
- Much, T. & Pfeifer, K. (2000): Svár bratří v domě izraelském. Židovstvo mezi fundamentalismem a osvícenstvím. Themis, Praha.
- Müller, Z. (2005): Svaté války a civilizační tolerance. Academia. Praha.
- Novák, T. (2000): Trauma holocaustu ve druhé a třetí generaci. *Psychologie dnes*, č. 3, s. 14–15.
- Oeming, M. (2001): Úvod do biblické hermeneutiky. Cesty k pochopení textu. Vyšehrad, Praha.
- Pagels, E. (1995): The origin of Satan. Princeton, Princeton University Press.
- Parrott, G. L. (1970): Who marches? A psychological profile of the San Francisco Moratorium crowd. *Proceedings of the Annual Convention of the American Psychological Association*, č. 5, s. 447–448.
- Phillips, K. (2006): American Theocracy. Viking Press, New York.
- Pinker, S. (2008): The Stupidity of Dignity. Conservative bioethics' latest, most dangerous ploy. *The New Republic*, 28. May.
- Ratzinger, J. (1999): Křesťanství a ostatní náboženství. Dokument Mezinárodní teologické komise z roku 1996. Křesťanská akademie, Praha.
- Remeš, P. (2007): Teodicea a mentální reprezentace Boha, *Universum*, č. 2.
- Reynolds, V. Tanner, R. (1995): The Social Ecology of Religion. New York, Oxford University Press.

- Rosa, P. de (1997): Temné papežství. ETC Publishing, Praha.
- Rosten, L. (2004): Jidiš pro ještě větší radost. Garamond, Praha.
- Russell, B. (1961/1928): Proč nejsem křesťanem a jiné eseje. Orbis, Praha.
- Sabbová, A. (2000): Matka Tereza: Pozadí mýtu. Euromedia Group.
- Sacks, J. (2005): O svobodě a náboženství. P a K, Praha.
- Sandmann (2002): Vatikánská spojka. Heslo božích bankéřů zní: Mafie, vraždy, finanční machinace. *Týden*, č. 23, s. 62–63.
- Sax, B. (2003): Zvířata ve Třetí říši. Domácí mazlíčci, obětní beránci a holocaust. Dokořán, Praha.
- Shahak, I. & Mezvinsky, N. (1999): Jewish Fundamentalism in Israel. Pluto Press, London.
- Snarey, J. (1996): The natural environment's impact upon religious ethics: a cross-cultural study. *Journal for Scientific Study of Religion*, č. 35, s. 85–96.
- Sosis, R. (2007): Religious Behaviors, Banges, and Bans: Signalizing Theory and the Evolution of Religion. In: P. McNamara (Ed.): *Where god and science meet: How brain and evolutionary studies alter our understanding of religion*. (Vol. 1. Evolution, genes, and the religious brain, s. 61–86.). Westport, CN: Praeger.
- Sosis, R. & Alcorta, C. (2003): Signaling, Solidarity, and the Sacred: The Evolution of Religious Behavior. *Evolutionary Anthropology*, č. 12, s. 264–274.
- Stanford, P. (2006): Religion, Rome and The Reich: The Vatican's other dirty secret. *Independent*, 21. May.
- Štampach, O. I. (2000): A nahoře nic ... Portál, Praha.

- Tamarin, G. R. (1966): The Influence of Ethnic and Religious Prejudice on Moral Judgment. *New Outlook*, č. 1, s. 49–58.
- Tamarin, G. R. (1973). *The Israeli Dilemma: Essays on a Warfare State*. Rotterdam: Rotterdam University Press.
- Teitelbaum, S. (1965): Conversion to Judaism: Sociologically speaking. In: Eichorn, D. M.: *Conversion to Judaism: A History and Analysis*. KTVVA Publishing House, New York.
- Thomas, R. (1992): *Balkan Conflict and International Reaction: American and Serbian Options*. Lexington Books, Lanham.
- Tomášek, F. (2006/1955): *Katechismus katolického náboženství*. Michael, Praha.
- Warraq, I. (2005): *Proč nejsem muslimem*. Votobia, Praha.
- Webber, J. (1997): Jews and Judaism in contemporary Europe: religion or ethnic group? *Ethnic and Racial Studies*, č. 2, s. 257–279.
- Weber, M. (1998/1925): *Sociologie náboženství*. Vyšehrad, Praha.
- Wilson, D. S. (2003): *Darwin's Cathedral. Evolution, Religion, and the Nature of Society*. The University of Chicago Press. Chicago.
- Wilson, E. O. (1993/1978): *O lidské přirozenosti. Máme svobodnou vůli nebo je naše chování řízeno genetickým kódem?* NLN, Praha.
- Yallop, D. A. (1994): *Knížní klub*, Praha.

RŮZNÉ

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (ekumenický překlad). Biblická společnost, 1990, Praha.

Barna Research Group (www.barna.org).

Náboženské vyznání obyvatelstva podle sčítání lidu v letech 1921–1991. Praha 1995, ČSÚ. Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – obyvatelstvo. Praha 2003. ČSÚ.

The Pew Research Center (2002) www.people-press.org.

The Skeptic's Annotated (<http://skepticannotatedbible.com>).

WEBOVÉ ZDROJE

www.darwinwars.com

www.godisimaginary.com

www.positiveatheism.org

www.racionallyspeaking.org

www.skepticannotatedbible.com

www.strugglesforexistence.com

www.whywontgodhealamputees.com

PETR BAKALÁŘ

BŮH JAKO PSYCHICKÝ VIRUS

Vydává: Beta Books,
divize nakladatelství © Alfa Publishing, s.r.o.,

Ječná 32, 120 00 Praha 2

Rok prvního vydání: 2008

Grafická úprava obálky: Kateřina Šlehoferová

Grafický návrh sazby: Bohumil Janda

Sazba: Kateřina Šlehoferová

Jazyková korektura: Blanka Smolková

Odpovědný redaktor: Lenka Krotilová

Edice: Beta

Tisk: Tiskárna Alfa

Doporučená cena: Kč 299,- Made in EU

www.alfaknihy.cz

info@alfaknihy.cz

ISBN 978-80-87197-14-1

